

BAUDER

bilimsel araştırmalar
ve uygulamalar
derneęi

ISSN: 22548-043X

International Journal of Applied Economic and Finance Studies

2016

Volume: 1

Issue : 1

Table of Contents

Internal Audit in Turkish Public Finance Management	
Hakkı Odabaş, Murat Aydın.....	1-10
Katılımcı Bütçeleme ve Çeşitli Ülke Uygulamaları	
Ahmet Özen, Uğur Dikici.....	11-31
Karbon Vergisi, Ekonomik Büyüme ve CO2 Emisyonu Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç ve Norveç Örneği	
Yılmaz Bayar, Mahmut Ünsal Şaşmaz	32-41
Dolaysız Vergiler Açısından Türk Vergi Sistemi ile AB Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi	
Ayşe Atılğan-Yaşa-Ahmet Özen	42-59
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişlerinin Belirleyicileri Üzerine Bir Literatür İncelemesi	
Yılmaz Bayar, Ömer Faruk Öztürk.....	60-85

INTERNAL AUDIT IN TURKISH PUBLIC FINANCE MANAGEMENT

Hakkı Odabas¹

Murat Aydın²

Received: August 22, 2016

Accepted: October 26, 2016

Online Published: November 15, 2016

Abstract

Turkish Public Finance faced with "Internal Audit Institution" with Public Financial Administration and Control Law (law number 5018) in 2006. Internal audit has entered into legislation in the light of the principles of transparency and accountability, with the purpose of using public resources effectively, economically and efficiently. This study aims to determine the operational status of the internal audit of public administrations. In this context, by examining the relevant parts of the law with the document scanning method, according to Internal Auditor positions allocated to the public administration, the numbers were determined. Staff allocated to the public administrations of the 47% is made up of as the Internal Auditor. But Internal Auditor has not been appointed to the most important institutions of the state yet. This has been identified as the lack of legal obligation.

Keywords: accountability, internal audit, internal auditor, transparency

JEL Classification: E6, D9

1. Introduction

The article 5 of 1982 Constitution of Turkey stressed that The fundamental aims and duties of the Turkish State were to safeguard the independence and integrity of the Turkish Nation, the indivisibility of the country, the Republic and democracy, to ensure the welfare, peace, and happiness of the individual and society; to strive for the removal of political, economic and social obstacles which restrict the fundamental rights and freedoms of the individual in a manner incompatible with the principles of justice and of the social state governed by rule of law; and to provide the conditions required for the development of the individual's material and spiritual existence".

The government must have efficient public finance, in addition to efficient public administration to fulfill those duties that were specified in the Constitution. Financial administration of the state was being done according to law no 1050. Financial management of public has failed to meet the requirements of this Law in terms of discipline, accountability

¹ Assoc. Prof. Dr., Uşak University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, hakki.odabas@usak.edu.tr

² Phd Candidate, Usak University, Institute of Social Sciences, Public Finance, murat.aydin@usak.edu.tr

and transparency. Public Financial Administration and Control Law (law number 5018) has entered into force at 01.01.2006 for using resources of public administration effectively, efficiently and economically (Arslan, 2004: 150-193). With this law, new practices and institutions were established which was called as "internal audit".

Internal control and external audit *have been placed at Public Financial Administration and Control law no 5018* in order to control the public finances appropriately. it is perfectly normal subject to external audit for resources of public administrations in order to have a transparent structure in addition to use resources efficiently, effectively which is very important to control and audit the public administration itself pre-external audit. Although external audit is mandatory in law, internal audit is left to of the top manager's discretion of the public administration. Internal control system impact on the functioning is thought-provoking because of internal audit constitution is depend on head of administration. If the internal audit does not work in a system, there is not possible to talk about quality of external audit.

2. Audit in Public Management and Control Law

Public Financial Management And Control Law was entered into force in 2006 which consists of nine parts. Fifth and sixth partials of law referred to the control and supervision of public finances. "Internal control" is in fifth section and "internal control" is in sixth section that discuss in law. Internal audit is expressed as an element of internal control.

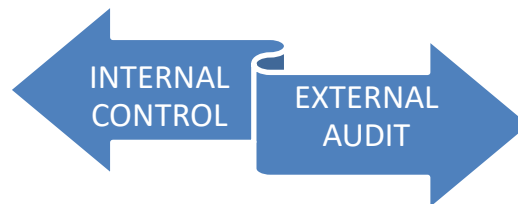

Figure 1: Audit In Law

Audit in management are divided into two parts which are before spending and after spending. Internal control systems are contained process of before government expenditure. External audit is made after the expenditure. When the entity is made by internal control, external audit is made by the Court of Auditors.

2.1. Internal Audit

Internal control was defined at *article 55 of Public Financial Management And Control Law* as "The whole of the financial and other controls comprising organization, methodology, procedure and internal audit established by the administration in order to provide that the activities are performed in an effective, economic and efficient way in accordance with the aims, defined policies of the administration and with legislation, the assets and resources are protected, the accounting records are held correctly and completely, the financial information and management information are produced in time and securely".

In this article, internal control is expressed as an organization which contains internal audit and is made by public administration.

Internal control aim to;

- * Execution of public financial activities in an effective, economic and efficient way
- * Protection of assets and resources
- * Keeping accurate and complete accounting records
- * To produce timely and reliable financial information and management information

The most important part of these controls is internal control. As previously stated, internal audit is made prior to the expenditure.

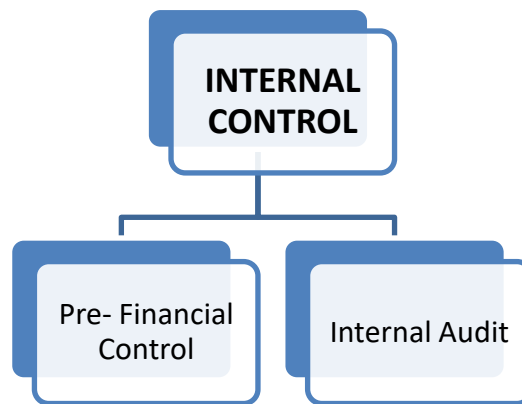

Figure 2: Process of Internal Control

Internal control consists of pre- financial control and internal audit. Pre- financial control is not only covered by the spending units regularly controlling the realization but also included during the preliminary financial control, performed by financial services. The phase of preliminary financial control is the withdrawal of the certification process in which preparation of financial decisions, transactions, loading, initiating, and implementation of business are carried out.

2.2. Financial Administration

The terms of financial administration was defined in the same article together with internal control. Financial administration and control systems of the public administration consist of expenditure units, accounting and financial services. Financial administration is a system which was needed all of public administration of Law of 5018.

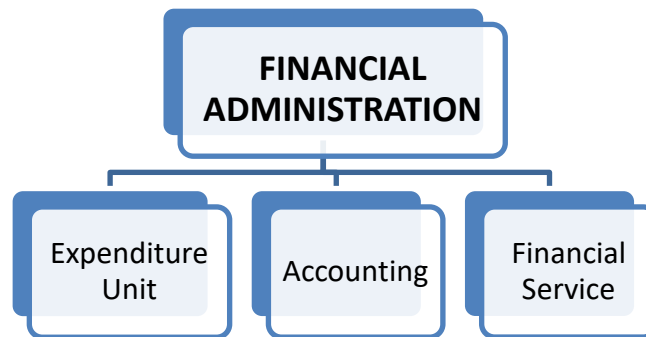

Figure 3: Financial Management Schema

This system consists of three parts; unit expenditure, including accounting and financial services. Expenditure units refer to allocated allowances to public administration. Financial services have a duty to make preliminary financial control.

3. Internal Audit

Article 63 of law of 5018 is related with internal audit. Internal audit is an activity of providing independent and objective assurance and consultancy, performed in order to improve and add value to the activities of the public administrations by evaluating whether the resources are managed in conformity with the principles of economy, effectiveness and efficiency, and by providing guidance. Such activities are performed with a systematic, regular and disciplined approach and in accordance with generally accepted standards, aiming to evaluate and improve the efficiency of risk management and of management and control processes on the management and control structures and financial transactions of administrations. According to this definition, internal control is guidance and consulting activity.

Internal audit is performed by the internal auditors. Taking into account the structure and personnel number of public administrations, upon the positive opinion of the Internal Audit Coordination Board, internal audit units may be established, which are directly subject to the head of the public administrations. Internal audit will be done by Internal Audit Coordination Board is the competent institution. However, internal audit is not compulsory in law, senior management and appropriate is left to the opinion of the Board.

4. Literature Review

Kesik (2005), discussed the issue of the Turkish Public Internal Financial Control System with law of 5018 in the EU process in his study. The use of public resources in pre-spending authority was given to the initiative, then was dominated by the increasing understanding of the effectiveness of control in the world budget systems. The law of 5018 will serve this purpose; internal control, internal audit and financial control concepts focused on the effects of European Union process (Kesik, 2005: 94-114).

Gül (2008) wrote an article on accountability in public administration and security services. Transparency and accountability of public sector institutions should be in each unit. In the security services, especially to those who exercised the profession of policing accountability,

transparency, emphasizing that it is more important that an article was explicated by reference to other laws and regulations varieties (Gül, 2008: 71-94).

Supervision of the work and action of managers in a variety of ways based on constitutional and statutory grounds is a very important gain for individuals (Kuluclu, 2006: 3-37). In this study, the control subject exhaustively discussed, management audit with the concept of audit is independent from management, it was stated that a phenomenon that could not be. The law is also stated different perspective and performance management were analyzed in detail in this study. In comparison with the OECD countries, given that public resources are effective, economic and efficient use which will allow for performance management is a concept that is explicated (Yenice, 2006: 122-132).

The uncertainty of the budget means growing out of the control of public revenue and expenditure and this also prevents taking quality services to individuals (Saraç, 2005: 122-163). In this article; it was stated that modified current budget system as stated in the policy document national programme of the, in accordance with international norms and European Union standards opened the way for the creation of public financial management and control system. In addition, this study explained in detail the functions of the Internal Audit Coordination Board and internal control system, internal audit. Internal control and internal audit institutions have been analysed in the context of European standards.

In the current situation in Turkey the picture was taken of the internal control. Because internal audit strengthens senior management in public administrations of the success, credibility and accountability, its value is increasing day by day (Aslan, 2010: 63-86).

Gönülaçar (2008) studied relationship between internal control and internal audit, as a title "internal control of bureaucratic Continent". Due to lack of enough activity of the Internal Audit Coordination Board in Turkey a number of problems have been raised. Even though internal control framework is drawn within Law No. 5018 the framework, it was emphasized that isn't active and status of the internal auditor is experiencing problems (Gönülaçar 2008: 1-21).

Undoubtedly, it can be spoken transparency and accountability range of functionality in internal control. However, in addition to having the professional competence, internal auditor also needs to take into consideration of the principles of ethics. A study in this context rules of professional ethics have a great importance for anyone involved in international audit standards and for auditors of Turkish public financial management institutions. The lack of ethical rules in accordance with international standards is regarded as a disadvantage for Public financial management in our legislation. It is really important to have common ethical values with the auditors of other countries all over the world in a professional sense (Koçberber, 2008: 61).

Another study revealed that Law no 1050 was inadequate that there is a need for a new law process of European Union harmonization and discussed the benefits to the Turkish financial system (Kolçak, 2006: 367-384). In the EU harmonization process issues about the internal control are noted under the title of "financial control" chapter of 32 (Şahin, 2008: 289-302). It was expressed in this paper that internal auditors were assigned by the top administrator and conducted a situation assessment. Senior managers are the chief actors of internal control and

internal audit mechanisms (Bozkurt, 2010: 129-135). Internal control should be well understood and well applied for the successful public financial management(Akyel, 2010: 83-97). When the literature is examined a lot of studies were found about internal control and internal audit. Some are in the form of a review of the situation, while others are to bring solutions to existing problems.

5. The Aim of the Study and Hypothesis

The main objective of this study is to measure the functionality of internal audit in institutions and public administrations in the EU integration process. There are two main hypotheses within the scope of the study.

H1. In Turkey, public internal audit is not conducted effectively in public administrations and institutions as stated in the law.

Connection of Hypothesis 1 to sub-problems is as follows;

P1. What are the causes of inefficient audit institutions?

P2. What are the solutions to overcome obstacles in institutions?

H2. Top managers of public administration and institutions does not show interest to institution of internal audit.

Connection of Hypothesis 2 to sub-problem is as follows;

P1. What are the conditions of blocking and delays in the appointment of internal control top managers?

6. Method

A qualitative technique is used to collect data in this study. Qualitative data contains information to achieve specific objectives in the natural environment, and techniques such as observation and interviews obtained from any of the participants perceptions and thoughts about the events (Leech and Onwuegbuzie, 2007). During this phase of the study, collect the data "document scan" method was used.

6.1. Document Scanning

In qualitative data collection, two kinds of techniques are used. One of them is basic technique and the other is supportive technique (Özdemir, 2010). Naturalistic observation, document scanning and in-depth interview are among the methods for basic data collection. Document scanning covers process of analyzing some documents to which the researcher thinks that the reserach topic is related. (Hodder, 2002). In this study, published data and reports were scanned and examined at the internet address of the internal audit coordination board (<http://www.idkk.gov.tr>). According to Law of 5018, in which the institutions are subject to internal audit, vacancy of internal auditor and the numbers of empty employee positions were determined.

7. Findings

7.1. Document Scanning Analysis

Internal audit report which is prepared by The Internal Audit Coordination Board was shared in 2014. In this report there are performance informations about internal audit on the general public. In law of 5018, there are four lists as public institutions as I, II, III, and IV located in the numbered ruler; general budget institutions, special budget institutions, social security institutions and local government administrations belonging to the information it offers in

Table 1. According to this table; 34 general budget institutions, 105 special budget institutions, 2 social security institutions and 111 local government units have assigned internal auditors to vacancy position. There are 383 institutions in law of 5018. But 131 institutions have never assigned internal auditors. It is observed that 65% of institutions bound by the law by employing auditors.

Tabel 1. Number of Full Staff and Assignment of Auditors In Institutions

Public Institution	The Number of Institution No Make Assignment	The Number of Institution Make Assignment	Total Institution
General Budget	11	34	45
Special Budget	31	105	136
Social Security Institutions	0	2	2
Local Administration	89	111	200
Total	131	252	383

Source: <http://www.idkk.gov.tr/SiteDokumanlari/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2014YiliKamuiDenetimGenelRaporu.pdf> (20.10.2016)

In Table 2, there are informations about the number of staff Internal Auditor and assigned Internal Auditor to the public administrations.

There are 383 public administrations and institutions in Turkey that internal audit staff. It was allocated 2072 auditors all of public administrations. But number of assignment is 966. Staff occupancy rate is %47. In this table the most interesting data is interested in social security institutions. Because these institutions have assigned 39 auditors from allocated number of 40. 695 of cadre allocated to general budget institutions, have made assignment to 314 cadre. Vacancy rate is %55 in general budget institutions, %43 in special budget institution and % 63 in local administrations.

Table 2. The Ratio Of Total Staff To Full Staff

Public Institution	Number of Staff	Number of Full Staff	Rate of Full Staff (%)
General Budget	695	314	45
Special Budget	603	344	57
Social Security Institutions	40	39	98
Local Administration	734	269	37
Total	2072	966	47

Source: <http://www.idkk.gov.tr/SiteDokumanlari/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2014YiliKamuiDenetimGenelRaporu.pdf> (20.10.2016)

Table 3 shows that; although internal auditors are allocated to the local governments and universities they haven't been assigned yet. 12 Cities in this table have never assigned internal audit to institutions. Allocated 108 staff are waiting in vain.

Table 3. Non Assigned Cities Internal Audit (Municipal, Provincial Administration And University)

Cities	Allocated to Muicipal	Allocated To Provincial Administration	Allocated To Universty
Ardahan	3	3	3
Artvin	3	3	3
Bayburt	3	3	3
Bitlis	3	3	3
Gümüşhane	3	3	3
Hakkari	3	3	3
Iğdır	3	3	3
Kilis	3	3	3
Muş	3	3	3
Siirt	3	3	3
Şırnak	3	3	3
Tunceli	3	3	3

Source: <http://www.idkk.gov.tr/SiteDokumanlari/Duyurular/Dolu-BosKadroSayisi.pdf> (20.10.2016)

Table 4 gives information about non assignment internal auditors among general budget public administrations although auditors are allocated. Twelve institutions have never assigned internal auditors. Some of them are; Constitutional Court, Council of State, Supreme Court, Audit Court and [the Supreme Board Of Judges And Prosecutors](#). This is a negative situation for high courts of justice. Also it has been seen that Prime Ministry and Presidency have no internal auditors in their units too. Although Revenue Administration has twenty five staff it hasn't appointed internal auditors to units.

Table 4. Non Assigned Internal Auditors In Institution of General Budget

Institutions of General Budget	Number of Staff Allocation
Constitutional Court	3
Prime Ministry	8
Presidency	3
Agency For Workshops In Punishment	5
Council of State	3
State Personnel Presidency	3
Revenue Administration	25
Supreme Board Of Judges And Prosecutors	3
Board of Public Auditors	3
Undersecretariat Of Public Order And Security	3
Audit Court	3
Supreme Court	3

Source

Adress: <http://www.idkk.gov.tr/SiteDokumanlari/Duyurular/Dolu-BosKadroSayisi.pdf> (20.10.2016)

8. Conclusion and Suggestions

Public Accounting Act (1050) was put aside when The Public Financial Administration and Control Law (5018) came into force in Turkish Law. It has been involved in a lot of innovation in the public financial understanding. One of these innovations is the "internal audit institution ". With the help of the internal audit of public resources it was aimed to spend effectively, efficiently and economically. And also it was targeted consolidate the principles of accountability and transparency. Since 2006, Internal Audit Coordination Board has authorized to allocate internal auditors to general budget of the public administration, special budget of public administration, social security institutions and local administrations.

In total, 2072 internal auditor cadres have been allocated until 2014. 966 internal auditors have been appointed to different units of public management. The occupancy rate is 47% of the staff. Exception of the general budget, other public administrations have never assigned internal auditors in 12 cities. Some of general budget of the public administration have never done this too. It has seen that very important public administrations have no internal auditors as a Presidency, Prime Ministry, Constitutional Court and Supreme Court.

Public Financial Management And Control Law" in article of 63, internal audit institution was left to the discretion of the top managers. Assignment of internal auditor isn't mandatory. The Law has come in to force for 11 years. But some public administrations have never taken in internal auditors to their units. And most of them didn't fill up completely allocated cadres. This situation can result from the fact that the institution internal audit is not compulsory in public administrations.

As a result; whereas internal audit is voluntary, external audit is compulsory. There is no power to impose sanctions in the internal audit, which are not considered significantly by senior managers of public administration. Internal auditing goes no further than the advisory and guiding activities. To gain interoperability, internal audit institution must be made compulsory by law. However, internal audit should have the power to sanction for public administration. Unless internal audit is compulsory, it will not be possible to gain operability.

References

- Akyel, R. (2010), "Türkiye’de iç kontrol kavramı, unsurları ve etkinliğinin değerlendirilmesi." *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17.1: 83-97.
- Arslan, A. (2004), "5018 sayılı kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu ile kamu harcama sisteminde yapılan düzenlemeler." *Maliye Dergisi* 145: 150-193.
- Aslan, B. (2010), "Bir Yönetim Fonksiyonu Olarak İç Denetim." *Sayıştay Dergisi* 77: 63-86.
- Bozkurt, M. (2010), "İyi Mali Yönetimin Gerçekleştirilmesinde İç Kontrol ve Denetimi." *SAYDER Dış Denetim Dergisi* 1 : 129-136.
- Gönülaçar, Ş. (2008), "İç Denetimin Bürokratik Serencamı." *Mali Hukuk Dergisi* 135 1-21.
- Gül, S. K. (2008), "Kamu yönetiminde ve güvenlik hizmetlerinde hesap verebilirlik." *Polis Bilimleri Dergisi* 10.4 : 71-94.

-
- Hodder, I. (2002), The Interpretation of Documents and Material Culture. In D. Weinberg (Eds.). Qualitative Research Methods. (s. 266-279). Oxford: Blackwell Publications.
- Kesik, A. (2005), "5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Bağlamında ve AB Sürecinde Türk Kamu İç Mali Kontrol Sistemi." (2005). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (9) / 1 : 94-114
- Koçberber, S. (2008), "Dünyada ve Türkiye’de denetim etiği." *İlişkisi: Türkiye’deki Düzenlemeler Bakımından Bir Değerlendirme* 65.
- Kolçak, M. (2006), "Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanununun Türk Mali Sistemine Getirdikleri (5436 Sayılı Kanun Değişiklikleriyle)." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7.1 367-384.
- Kuluçlu, E. (2006), "Yönetimin Denetiminden Denetimin Yönetimine." *Sayıştay Dergisi* 63: 3-37.
- Leech, N. L., O. A. J. (2007), An Array of Qualitative Data Analysis Tools: A Call For Data Analysis Triangulation. *School Psychology Quarterly*, 22, 557-584.
- Saraç, O. (2005), "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Yapılan Düzenlemelerin Değerlendirmesi." *Maliye Dergisi* 148 122-163.
- Şahin, Ü. (2008), "5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanununda İç Denetim Sistemi." *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2008.2 289-302.
- Yenice, E. (2006), "Kamu Kesiminde Performans Değerlendirmesi." *Maliye Dergisi* 150 122-132.

Copyrights

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to the journal.

KATILIMCI BÜTÇELEME VE ÇEŞİTLİ ÜLKE UYGULAMALARI*

Ahmet Özen¹

Uğur Dikici²

Received: September 3, 2016

Accepted: October 20, 2016

Online Published: November 15, 2016

Özet

Küreselleşme sürecinin etkisiyle başlayan değişimler kamu maliyesini de etkisi altına almıştır. Kamu maliyesinin temel unsurlarından birisi olan bütçe fonksiyonu da bu değişim sürecinden etkilenmiştir. Geçmişte benimsenen klasik bütçe sistemleri değişen ekonomik koşullara uyum sağlayamamış, yerini çağdaş bütçeleme sürecinde yeni yaklaşımlara bırakmıştır. Bu bağlamda, sosyal bütçeleme, vatandaş bütçesi, cinsiyete duyarlı bütçeleme ve katılımcı bütçeleme gibi çağdaş bütçeleme sistemleri ortaya çıkmıştır. Çağdaş bütçeleme sistemleri, temsili demokrasinin doğrudan demokrasiye geçişini sağlayan bir sistemi savunur. Bu durumda bütçeleme süreci devam ederken vatandaşlar bu sürecin her aşamasında bütçeye aktif bir katılımı müdahale edebildiği bir sistemdir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe, Katılımcı Demokrasi, Katılımcı Bütçeleme

JEL Kodlaması: H11, H61

PARTICIPATORY BUDGETING AND SEVERAL COUNTRIES' APPLICATIONS

Abstract

Changes began with the impact of the globalization process has influenced the public finance. the budget function as one of the basic elements of public finance is affected by this changes. Classic budget systems which had failed to adapt to changing economic conditions in the past, then classic budget systems was replaced with new approaches through contemporary budgeting processes. In this context, social budgeting, citizens budget, gender-sensitive budgeting and participatory budgeting has emerged as modern budgeting systems. Contemporary budgeting systems defend a system that allows the transition from representative democracy to direct democracy. In this case, the system ensures that citizens can interfere with an active participation in all stages of the budget process.

Keywords: Budget, Participatory Democracy, Participatory Budgeting.

Jel Classification: H11, H61

* Bu Çalışma, Doç.Dr Ahmet Özen'in Danışmanlığında Uğur Dikici Tarafından Savunulmuş Olan “Dünyada Yeni Bir Bütçeleme Anlayışı Olarak Katılımcı Bütçeleme Yaklaşımı ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, İzmir-Türkiye, hmozen@gmail.com

² Maliye Bilim Uzmanı.

1.Giriş

Bütçe kavram olarak ilk kez batılı ülkelerde ortaya çıkmış Latince kökenli bir kelimedir. Latince kökü “Bulga” kelimesidir. Zamanla Fransızca “Bouge”, Bougette ve nihayet 17. Yüzyılda “Budget” şeklinde İngilizce’de kullanılmaya ve bugünkü biçimiyle anlamlandırılmaya başlanmıştır (Tüğen, 2013,1).

Kamu maliyesi araçlarından birisi olan bütçe; küreselleşme, insan hakları ve katılımcı demokrasi temelinde gelişmesini sürdürmüştür. Kamu bütçesi, son yıllarda cinsiyete duyarlı bütçeleme, vatandaş bütçesi, sosyal bütçe gibi yeni uygulamalarla tanışmıştır. Bu tür yeni bütçe türlerinden biri olan katılımcı bütçeleme ile kamusal kaynakların daha etkin kullanımı hedeflenmekte ve bu amaçla hizmet alan taraf olan vatandaşların fikirlerine başvurulmasının önemi vurgulanmaktadır. Nitekim bu çalışmada öncelikle katılımcı bütçeleme terminolojisine yer verilecek ve ardından çeşitli ülke örnekleri üzerinde durulacaktır.

2. Katılımcı Bütçelemenin Tanımı

Katılımcı bütçeleme, vatandaşlar ve sivil toplum kuruluşlarının bütçe kaynaklarının nereye ve nasıl harcanması gerektiğine ilişkin kararlara katılma hakkına sahip oldukları bir modeldir. Katılımcı bütçeleme “ekonomik demokrasi” bağlamında kurumsal bir yenilikçilik olarak kabul görmektedir. Katılımcı bütçeleme kapsamı bakımından dört önemli etkiye sahiptir (Sakınç ve Bursalıgolu, 2014, 2):

- Demokrasiye olan inancı güçlendirmektedir.
- Katılımcıların demokratik hak ve sorumluluklarını öğrenmeleri bakımından pedagojik bir etki yaratmaktadır.
- Kamu kaynaklarının kullanımında etkinliği artırmaktadır.
- Kamu kaynaklarının harcanmasında yeniden dağıtıcı bir etki sağlamaktadır.

Katılımcı bütçeleme 1990 yılından itibaren kamu maliyesi literatürüne girmiş bir bütçeleme uygulamasıdır. Orijinal adı Portekizce “Orçamento Participativo” olup dilimizde katılımcı bütçeleme olarak çevrilmiştir. Genel anlamıyla katılımcı bütçeleme, vatandaşların yerel bazdaki bütçelerinin en azından bir kısmına karar verebilme süreci olarak tanımlanabilir. Dünyada ilk kez Brezilya’nın Porto Alegre şehrinde uygulanmıştır. Bu tür bütçeleme ile doğrudan ve temsili demokrasinin birlikte gerçekleşmesi, vatandaşların bütçe sürecinde katılımcı olması amaçlanmıştır. Katılımcı bütçeleme, yoksullara yönelik yeniden dağıtımın ve kaynak tahsisinin yönetilmesi sürecine katılımcılarında dâhil olmasını savunan bir yönetim şeklidir. Sistem, bireyler veya sivil toplum kuruluşları tarafından oluşturulmuş ve belli tarihlerde belediye bütçesinin en azından bir kısmı için yönetim sürecinde karar verebilme uygulamasıdır (Özen ve Yontar, 2009, 283).

3.Katılımcı Bütçelenin Tarihsel Süreci ve Gelişimi

Katılımcı bütçeleme, İşçi Partisi’nin 1989 yılında Brezilya’nın Porto Alegre şehrinde mahalli idareler seçimi kazanmasıyla birlikte uygulamaya konmuştur. İşçi partisi daha sonra kazandığı seçim bölgelerinde de katılımcı bütçeleme uygulamasını başlatmıştır. Nüfusu 1 milyonu aşan şehrin, katılımcı bütçeleme sürecine katılan vatandaş sayısı 20 bine ulaşmıştır. Yaşam koşullarının zor olduğu ve yoksulluk oranının yüksek olduğu kentte, güçlü bir muhalefet ile sivil toplum örgütleri ve belediye katılımcı siyaset izleyerek olumsuz koşulların iyileştirilmesi adına ciddi adımlar atmışlardır. Uygulanan bu katılımcı politikanın sonuçları Porto Alegre

kenti açısından olumlu olmuştur. Sürecin başladığı yıldan itibaren 10 yıllık periyotta; temiz içme suyu kullanma oranı, kanalizasyon oranı, asfaltlanan yol uzunluğu, okullaşma oranı gibi fiziki ve sosyal altyapılarda iyileşme görülmüştür. Bu başarıların sağlanmasında en önemli etken, belediyenin yönetiminin halkın karar alma süreçlerine aktif olarak yer alması ve karar verebilmesi olarak değerlendirilebilir (Sakınç ve Bursalıoğlu, 2014, 3).

Brezilya’da yerel anlamda katılımcı bütçe uygulamasına ilk kez yoksul ve çalışan kesim, kamusal bütçe kararlarının alınmasına aktif olarak katılmış ve birçok kamusal kararın alınmasında belirleyici olmuşlardır. Vatandaşlar bütçe ve vergileme gibi mali konularda söz sahibi olmuşlardır. Bu bağlamda kaynakların nereye, ne kadar ve nasıl harcanması konusunda yerel bütçenin belirli bir oranında (toplam bütçenin %20’sine kadar oranlarda) söz sahibi olan vatandaşlar vergi ödeme konusunda daha istekli davranmışlardır. Günümüzde başta Brezilya olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde katılımcı bütçe sistemi kullanılmaktadır. Brezilya’da 250’den fazla belediye katılımcı bütçeleme sistemini kullanmaktadır. Ayrıca bazı Latin Amerika ülkeleri (Uruguay, Peru, Arjantin, Meksika) katılımcı bütçeleme sistemini uygulamaktadır. Avrupa’da Fransa, İsveç, Belçika, İtalya, İngiltere, Almanya gibi ülkelerde de uygulamalar mevcuttur. Son olarak Kuzey Amerika ülkelerinden A.B.D. ve Kanada’da pek çok şehirde bu uygulamanın örneklerini görmek mümkündür (Sakınç ve Bursalıoğlu, 2014, 3).

Katılımcı bütçeleme ile ilgili yapılan çalışmalarda bu uygulamanın ilk kez 1989 yılında Brezilya’nın Porto Alegre kentinde yapıldığı bilinmektedir. Katılımcı bütçelemeye benzer uygulamaların Brezilya’da 1970-1980 yıllarda da uygulandığına ilişkin kaynaklarda bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse 1980’li yılların başlarında Brezilya Demokratik Hareket Partisi’ne bağlı yerel yönetimler (Lages, Paletos) kendi bütçelerini tartışmaya açmışlardır. İlerleyen süreçte seçimleri kazanan İşçi Partisi sadece Porto Alegre’de değil 36 farklı yerel yönetimde katılımcı bütçelemeye ilişkin uygulamalarını başlatmıştır. Porto Alegre’deki uygulama toplum dernekleri ile belediye yönetiminin birlikte yaptığı çalışmasıdır. Katılımcı bütçeleme uygulamasına başlarken, geçmişte sekiz belediyenin uyguladığı çalışmayı ve Porto Alegre Birleşik Semt Dernekleri’nin taleplerini gözetererek bir rapor hazırlamışlardır. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise, bu uygulamanın ismi artık katılımcı bütçe olarak kullanılmaya başlanmıştır. İstanbul’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Habitat II toplantısında, en iyi yerel yönetim uygulamaları arasında yapılan değerlendirmede başarılı bulunan 42 yerel yönetim çalışmasından birisi Porto Alegre’de uygulanan katılımcı bütçeleme uygulaması seçilmiştir (Özen ve Yontar, 2009, 285).

4. Katılımcı Bütçelemenin Özellikleri

Katılımcı bütçeleme ile vatandaşlar yerel yönetimlerin bütçeleme süreçlerine katılabildikleri için yıl boyunca çeşitli etkinliklere katılımlar gerçekleştirmekte ve kamu kaynaklarının tahsisinde nasıl bir yol izlendiğini izleyebilmektedir. Yapılacak politikalar arasında hangi hizmetlerin öncelikli olduğu konusunda tercih hakkına sahip olabilmektedirler. Bu uygulama sayesinde politik açıdan dışlanmış ve düşük gelir grubu içerisinde yer alan vatandaşların yönetimde söz sahibi olabilmeleri mümkün hale gelmiştir. Diğer yandan, vatandaşların da katılımı ile yapılacak bir bütçelemede, yolsuzluk ve benzeri sorunların aşılması da daha kolay bir hal alacaktır (Wampler, 2000).

Katılımcı bütçeleme çoğunlukla yerel yönetimlerin harcama önceliklerinin halkın katılımı ve tercihleri doğrultusunda belirlendiği ve bütçelendirildiği bir süreci tarif etmektedir. Temelleri Brezilya'nın Porto Alegre kentinde başlayan bu süreç bugün farklı ülkelerde farklı biçimlerde uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'de ise Yerel Yönetim Reformuna Destek Projesi kapsamında 2007 yılında belirlene pilot yerel yönetimlerde katılımcı bütçeleme çalışmaları başlatılmıştır. Yapılan çalışmalarda da görüleceği üzere bu bütçe modelinin en önemli faydasının vatandaşların yönetime aktif katılımını temel alan bir demokratik uygulama ile toplumsal önceliklerin yeniden dağıtılması ve sosyal adaletin teşvik edilmesini amaçlamasıdır. Aynı zamanda bu uygulama ile yerel yönetimlerde, vatandaşlara hesap verme sorumluluğunun yerine getirilmesini ve kaynakların yeniden etkin bir biçimde kullanımını sağlar. Vatandaşlarda kente sahip çıkma sorumluluğu da yüklemektedir (Tepav, 2007, 2).

Katılımcı bütçeleme uygulaması, ideolojik açılardan da farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kendilerini solcu diye niteleyen ideolojik gruplar bu uygulamayı sosyalizmin yeni bir yönü olarak görmüşlerdir. Liberal görüşü benimseyenler açısından katılımcı bütçeleme anlayışı için Latin Amerika ülkeleri açısından değerlendirme yapmışlardır. Yapılan değerlendirmeye göre katılımcı bütçeleme; enflasyon ve işsizlik oranının azaltılamayıp, ekonomik büyümenin sağlanamadığı dönemler açısından bölge için piyasa odaklı ekonomik ve idari iyileştirmeleri sağlayacak bir unsur olarak düşünülmüştür. Genel anlamda Liberaller katılımcı bütçelemeyi piyasa odaklı yapıyı kolaylaştıran bir uygulama olarak düşünmüşlerdir. Bu bağlamda, vatandaşların yönetime olan güvenleri artacak ve demokratik bir istikrar sağlanacaktır. Aynı zamanda Liberal iktisatçılar katılımcı bütçelemeyi sosyalist bir uygulama olarak görmemektedirler. Günümüzde katılımcı bütçelemeye yönelik Liberal anlayış daha yaygın hale gelmiştir. Aslında Brezilya'da öncülüğünü radikal demokratların oluşturduğu Porto Alegre'deki katılımcı sistem günümüzde daha az popülerdir. Bunun yerine günümüzde Liberal anlayışa hâkim olan ülkelerdeki (Bolivya, Nikaragua, Peru) sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu daha düzenli, resmi ve daha danışmacı bir yapı ön plandadır. 2004 yılında bunun örneği yaşanmıştır. 2004 yılında Porto Alegre'de İşçi Partisi seçimleri kaybetmiş yerine ideolojik açıdan Liberal görüşü temsil eden bir siyasi yapı seçimleri kazanmıştır. Belediye yönetimde, sivil toplum kuruluşlarını temel alan Dayanışmacı yerel Yönetişim modelini uygulamaya başlamıştır (Özen ve Yontar, 2009, 284).

Katılımcı bütçeleme birtakım koşulun bir arada olması halinde başarılı sonuçlar verebilecek bir sistemdir. Katılımcı nitelik taşıyan bir bütçeleme modelinin ortak eylemleri şu şekilde açıklanabilir (Sakınç ve Bursalıoğlu, 2014, 2-3):

- Bütçe harcamaları veya kalemleri üzerine halk bütçe hazırlık aşamasındaki tartışmalara katılmalıdır. Kaynakların kıt halkın ihtiyaçlarının sınırsız olduğu bir ekonomik yapıda halkın bütçe tartışmalarına katılımı önemlidir.
- Katılımın kapsamı geniş olmalıdır. Katılım tüm kent veya yerleşim yeri seviyesinde gerçekleştirilmelidir. Katılım, yerel meclis üyelerini ve yerel yöneticileri de içine alacak şekilde geniş bir iş birliği gerektirir.
- Tekrarlanan bir süreç olmalıdır. Toplantı veya müzakerelerin yılın tamamına yayılan ve belirli bir takvime bağlanmış şekilde gerçekleştirilmesi gerekir.

- Toplantı veya halka açık tartışmalar şeklinde gerçekleşecek katılım, kamu yönetimi tarafından bir tür “danışma” olarak değerlendirilmelidir. Toplantıdan çıkan kararlar, öncelikle dikkate alınması gereken bir nitelik taşımaktadır.

- Sonuçlar, hesap verme sorumluluğu çerçevesinde denetime açık olmalıdır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, katılımcı bütçeleme yerel yönetim bazında, halkın ihtiyaçlarının karşılanması için belediyenin bütçesinden ayrılacak %10 gibi bir orana tekabül eden harcamaların, tamamen halk tarafından verilebilecek bir karar doğrultusunda yönetilmesidir. Katılımcı bütçeleme ile halk, sadece seçimler vasıtası ile karar vermekle yetinmez, aynı zamanda seçimlerden sonrada yönetime katılabilmektedir. Yerel anlamda hangi hizmetlerin daha acil ya da daha anlamlı olabileceğini en iyi bilen o şehirde yaşayan vatandaşlardır. Bütçeden ayrılan ödeneğin ne için kullanılacağını halkın tayin etmesi bu bağlamda çok faydalı bir uygulama olabilmektedir. Bu uygulamada harcamaların önceliği konusunda bazı tartışmaların yaşanması da olağandır. Gelişmiş bir şehir için içme suyu öncelikli harcama sayılmayabilir ancak, az gelişmiş bir şehir için içme suyu hizmeti ihtiyacı en fazla hissedilen bir hizmet olabilir. Bu nedenle, katılımcılık konusu kentlerin içerisinde bulundukları sosyo-ekonomik durumları bazında değerlendirilmesi gerekir.

Wampler’e göre katılımcı bütçeleme programının uygulanabilmesi için dört temel unsur gereklidir. Bu unsurlar; güçlü yerel yönetim desteği, sivil toplumun istekli olması ve süregelen politika tartışmalarına katkı vermekte muktedir olması, kanun yapıcıların katılımcı bütçelemeye saldırılarını önleyecek, destekleyici politik atmosfer bulunması ve vatandaşlarca seçilen projeler için mali fonların bulunması olarak ifade edilmiştir. Katılımcı bütçeleme programı için oyunun kuralları şehirden şehre ve eyaletten eyalete farklılaşsa da, katılımcı bütçeleme programına dair temel prensipler Wampler tarafından aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Shah, 2007, 2-3):

- i. Yerel yönetim, toplantılar gerçekleştirmek ve kaynakların dağılımını sağlamak üzere bölgelere ayrılır.

- ii. Politika yapma döngüsü ve bütçelemenin farklı yanlarını kapsayan toplantılar yıl boyunca devlet sponsorluğunda yapılmaktadır. Bu toplantılar, bilgi dağıtımı, politika teklifleri, tekliflerin tartışılması, politikaların seçilmesi, delegelerin seçilmesi gibi aşamaları içermektedir.

- iii. Devlet tarafından yaratılan bir Yaşam İndeksinin Kalitesi kaynakların dağıtımı için temel oluşturmaktadır. Daha yüksek yoksulluk seviyesi, daha yoğun nüfus ve daha düşük seviyede altyapıya veya daha düşük seviyede kamu hizmetlerine sahip bölgeler, daha zengin ve daha iyi durumda olan komşularına oranla kaynaklardan daha büyük pay almaktadır. Kaynakların eşit dağılımını garantilemek için her yerel yönetim birimi kendi formülünü oluşturmaktadır.

- iv. Devlet ve katılımcılar arasında ve aynı zamanda katılımcıların arasında politikalar ve kaynaklar üzerine toplum danışması ve müzakereler yer almaktadır.

- v. Final projeleri seçilmiş temsilciler tarafından gizli oy pusulalarıyla veya el ile oylama şeklinde oylanmaktadır.

vi. Belediye konseyi seçilmektedir. Tüm bölgeler konseye iki temsilci göndermekte, yerel idareyle düzenli olarak toplantı yapan konsey katılımcı bütçe bütçelemeyi gözetmekte ve final bütçesi için tavsiyelerde bulunmaktadır.

vii. Delegelerin yıllık bütçeleri onaylamasından itibaren, belediye başkanı bütçeyi kabul edilmek üzere meclise göndermektedir. Meclis belirli projeleri kabul etmeyebilmektedir.

viii. Kamu işleri ve programlarının uygulama detaylarını içeren yıl sonu raporu yayımlanmaktadır.

ix. Projelerin uygulamalarını izleyecek bölgesel komiteler veya komşu komiteleri kurulmaktadır.

5. Katılımcı Bütçeleme Süreci

Katılımcı bütçeleme sürecinin mahalle düzeyinde yapılan ve vatandaşların herhangi bir sınırlama olmadan katıldığı toplantılar oluşturmaktadır. Genel olarak bu toplantılarda yerel yöneticiler tarafından, kent ve mahalle düzeyinde bir önceki yıl içerisinde yapılan ya da yapılması gündeme getirilen fakat yapılamayan faaliyetler aktarılır ve ilgili yılın katılımcı bütçe sürecinin uygulaması hakkında bilgi verilir. Vatandaşlardan mahalleleri ve kent için taleplerini dile getirmeleri istenir ve ardından yapılan oylamalar ile mahalle düzeyinde hizmet öncelikleri belirlenir. Mahalle düzeyinde yapılan toplantılara ek olarak hizmet alanları bazında tematik toplantılar gerçekleştirilir. Yapılan bu tematik toplantılar tek bir hizmet alanı ile ilgili olabileceği gibi uygun görülen alanların birleştirilmesi şeklinde de olabilir. Mahalle toplantılarında ve tematik toplantılarda belirlenen temsilciler ve yerel yöneticilerin bir araya gelmesiyle oluşan katılımcı bütçeleme kurulu, kent yönetiminin bir sonraki yıl için gelir ve giderleri gözden geçirilir. Seçilen kurulun üyeleri mahalleleri gezerek önceliklendirilen yatırım alanlarını değerlendirir. Kurul önceliklendirilen ihtiyacın kent bazında uyumunu gözeterek, yapılacak hizmetin mahallede nüfus bazında değerlendirilerek gerekli yatırım kararının alınmasını sağlar. Günümüzde birçok yerel yönetim, yatırım bütçelerinin yaklaşık olarak %5-%15'i katılımcı bütçeleme süreciyle belirlenmektedir (Tepav, 2007, 2-3).

Katılımcı bütçeleme ile uygulamalar incelendiğinde öncelikle katılım anlamında çeşitli farklılıklar göze çarpmaktadır. Doğrudan demokratik anlayışta vatandaşların semt veya mahalle toplantılarına bizzat katılımı esas iken, dolaylı katılım şeklindeki uygulamalarda bahsi geçen toplantılara liderler katılmaktadırlar. Bu durum toplum temelli temsili demokrasi şeklinde ifade edilmektedir. Katılımcı bütçeleme uygulamalarında bu iki farklı durum kullanılabilir (Cabannes, 2004, 28).

Katılımcı bütçeleme sürecini başarıyla gerçekleştirebilmek için öncelikle belli bir yoğunluğun, herhangi bir topluluğun veya belli bir organizasyonun olması gerekir. Bu organizasyon en az 10 kişiden oluşmalıdır. Süreçle ilgilenen kişilerin belli bir büro, yönettikleri herhangi bir personel veya banka hesapları gibi özelliklere sahip olmalarına gerek yoktur. Bütün bu özelliklerin yerine meclis içerisine bir grup olarak kaydedilmeleri yeterlidir (Community Pride Initiative, 2005, 8).

```

graph TD
    subgraph Katılımcılar
        B1[Bölgesel İlk Tur Toplantılar]
        B2[Bölgesel İkinci Tur Toplantılar]
        S1[Semt Toplantılar]
        S2[Semt Toplantılar]
        B3[Belediye Bütçe Konseyi]
    end

    subgraph Yönetim
        B4[Belediye Başkanlığı Bürosu]
        KA[Kent Ajansları]
        B5[Bütçe Teklifi Eylül]
    end

    B1 -- "Mart - Haziran" --> B2
    B1 --> S1
    B2 -- "Haziran - Eylül" --> B3
    B2 --> S2
    B3 --> B5
    B4 <--> KA
    KA -.-> B1
    KA -.-> S2
    KA -.-> B3
    KA -- "Teknik ve İdari Destek" --> B3

```

Yıllık katılımcı bütçeleme sürecinin ilk turunda halk bilgilendirilir, yapılacak politikalar tartışılır ve seçilen temsilcilerin ataması yapılır. Bu ilk turda semt toplantılarına katılım oldukça fazladır. Katılımın fazla olmasının nedeni, ilk tura katılan temsilciler aynı zamanda bölgesel toplantılara katılan temsilcilerin sayısının belirlenmesine de karar verir. Alternatif olarak sunulan projelerin gerçekleşme durumunun belirleyicisi en fazla oya sahip olan bölgesel toplantıların katılımcılarıdır (Wampler, 2007, 28).

Devletin Rolü	Katılımcıların Rolü
Bölgesel toplantılar	
Bölgelerin ve alt bölgelerin sınırlarının çizmek	Vatandaş seferberliği
Yaşam endeksi Kalitesi hazırlamak	Kapasite artırıcı toplantılar düzenlemek
Finansal bilgiler dağıtmak	Finansal bilgileri analiz etmek
Katılımcıların onaylaması	Ulaşılabilir kaynaklar hakkında ön

projeleri sunmak	görüşmeler yapmak
Mahalle toplantıları	
Detaylı teknik bilgi temin etmek	Yerel yönetimin önceliklerini tartışmak
Katılımcılara idari destek vermek (telefonların fotokopilerin kullanımı, vs.)	Belirli kamu işlerini tartışmak
Toplantı yerlerini ve zamanlarını belirlemek	Kamu işlerinin ön seçimini yapmak

Kaynak: Wampler, 2007, 29.

Mart-Haziran döneminde gerçekleştirilen bölgesel toplantılarda yönetimin ve katılımcıların çeşitli sorumlulukları bulunmaktadır. Yönetimin temel sorumlulukları: bölge ve alt bölgenin tespiti, yaşam kalite göstergesinin belirlenmesi, finansal bilgilerin paylaşımı, her bölge için bürokratların atanması gibi sorumlulukları bulunmaktadır. Katılımcıların sorumlulukları ise, vatandaşların organize edilmesi, kapasite oluşturma toplantıları yapılması, finansal bilgilerin incelenmesi ve uygun kaynaklar konusunda ön tartışmaların yapılması şeklindedir. Mart-Nisan döneminde yapılan semt toplantıları sürecin ilerlemesi için yapılabilecek organizasyon faaliyetlerini içerir. Örneğin, yönetim için detaylı teknik bilgilerin sağlanması, bürokratlardan katılımcılara fotokopi gibi desteklerin sağlanması ve toplantıların yapılacağı yer ve toplantı zamanlarının bildirilmesi gibi. Ayrıca, bu toplantılarda katılımcılar kamu faaliyetleri ve belirlenen önceliklerin ön seçimini de kapsamaktadır (Özen ve Yontar, 2009, 287-288).

Yapılan bölgesel ve semt düzeyindeki toplantılar ortalama olarak iki saat sürmektedir. Bu toplantıların ilk kısmında katılımcılar için bir bilgi alış verişi fırsatıdır. Yaklaşan etkinlikler, yaşanan sorunlar anlamında karşılıklı görüşler alınır. Toplantının ikinci kısmına gelindiğinde ise, hükümet görevlileri ile birlikte toplantıya katılanlar resmi bir sunum eşliğinde bilgilendirilirler. Son kısma gelindiğinde ise, her katılımcı için en fazla üç dakika sürebilecek soru cevap şeklindeki bilgi aktarımıdır. Bu üç dakikalık sınırlandırılmış süre toplantının düzgün bir biçimde yürütülmesine yardımcı olur. Katılımcılar kendi bölgeleri adına öncelik olarak belirledikleri projeleri gayri resmi bir biçimde tartışırken aynı zamanda bölgelerine aktarılan kaynakları da inceleme fırsatı bulabilmektedir. Toplum temsilcileri bu toplantılara katılırken herhangi bir ücret almazken bazı yerel yönetimler bu toplantılara katılanların ulaşım maliyetlerinin azaltılması adına yol ücretlerini karşılamaktadırlar (Wampler, 2007, 28-30).

Bölgesel ikinci tur toplantılarda bir sonraki mali yıl için hükümet tarafından uygulanacak politika ve projeler belirlenmektedir. Bu aşamanın önemi, katılımcıların kendi toplumlarının önceliklerini belirleyebilmesi ve bölgesel toplantıda karar alabilmesi için yeterli seviyede bilgiye ulaşabilmesidir. Bu aşamada yapılan bölgesel toplantılarda ise, belirli kamu faaliyetleri için nihai kararlar verilmekte veya genel sosyal önceliklerin tanımı yapılmaktadır (Wampler. 2007, 30).

Tablo 2: Katılımcı Bütçeleme Sürecinin İkinci Kısımında Devletin ve Katılımcıların Roller (Temmuz- Kasım)

Devletin Rolü			Katılımcıların Rolü				
Bölgesel toplantılar							
Teklif edilen projelerin başlangıç	Teklif edilen politikalar	veya kamu					

maliyetlerinin tasarlamak	işlerini görüşmek
Bilgileri dağıtmak ve her bir bölge için ücretsiz otobüs sağlamak	Teklif edilen projeleri ziyaret etmek
Denetimi oylamak	Gerçekleştirilecek olan politikalar veya kamu işlerini oylamak
Belediye bütçe komisyonunu yönetmek	Belediye bütçe komisyonuna her bir bölgeden iki temsilci göndermek üzere seçim yapmak
Mahalle toplantıları	
Denetim kuruluyla yakın şekilde çalışacak teknik personele sahip olmak	Politika ve projeleri için vatandaşları seferber etmeye devam etmek
Teknik planları tasarlamak	Denetim kurullarını seçmek; teknik planları onaylamak

Kaynak: Wampler, 2007, 30.

Temmuz-Kasım döneminde yapılan bölgesel toplantılarda yine yönetimin ve katılımcıların çeşitli görevleri bulunmaktadır. Yönetimin görevleri: önerilen projeler için ilk maliyet tahminlerini yapma, bilgi dağıtımını gerçekleştirme, hemen hemen her bölgeye kısa geziler düzenleme, Belediye Bütçe Konseyini inceleme gibi sorumlulukları bulunmaktadır. Katılımcıların görevleri kapsamında ise: önerilen politikaları ve kamu faaliyetlerini tartışmak, önerilen projelerin uygulanacağı semtlere ziyarette bulunmak, önerilen projeleri onaylamak ve Belediye Bütçe Konseyine her bölgeden iki tane temsilci seçmek gibi görevleri bulunmaktadır (Özen ve Yontar, 2009, 288).

Temmuz-Kasım aylarında yapılan semt toplantılarında ise, oluşturulan komitelerle, hazırlanan teknik planların koordineli bir şekilde çalışması yönetimin bir sorumluluğu olarak kabul edilmiştir. Katılımcılar ise, teknik planların onaylanması ve bazı komitelerin seçilmesi gibi sorumlulukları üstlenmiştir. Kaynakların dağıtılması iki temel kritere dayandırılmıştır. Bunlardan birincisi yaşam kalitesi endeksidir. Her bölge gelişmişlik düzeyine bağlı olarak belli bir bütçeye sahiptir. Yaşam kalitesi yüksek, alt yapısı gelişmiş ve zengin bölgeler fakir bölgelerde yaşayan insanlara göre daha az kaynak almaktadırlar. İkinci kriter ise, kaynakların tahsisi noktasında katılım ve tartışma süreçlerini kapsamaktadır. Bu bağlamda kendi bölgesindeki kaynakların tahsisi için organize olan gruplar rekabete girmekte ve bu konuyu tartışabilmektedir. Bu aşamada projelerin yapılacağı yerleri ziyaret etmek katılımcı bütçeleme süreci açısından olumlu olacaktır. Bu şekilde ziyareti gerçekleştiren gruptaki katılımcılar, kişisel olarak bu bölgedeki ihtiyaçları değerlendirebileceklerdir (Wampler, 2007, 30-31).

Bütçeleme sürecinin son aşamasına gelindiğinde Belediye Bütçe Konseyi kendi seçtikleri projeleri Belediye Başkanlığı Bürosuna göndermektedir. Belediye Başkanlığı personeli ise bu teklifi, belediyenin içinde bulunduğu mali durumu da dikkate alarak değerlendirmekte ve onaylanması için meclise göndermektedir. Meclis kendisine gelen bütçeyi genellikle onaylamakta ve bir yıl süre ile uygulamaktadır. Gerçekte, Brezilya'da belediye konseyi katılımcı bütçeye dayanarak kent yönetimi tarafından hazırlanan bütçe tekliflerini reddetme yetkisi olmakla birlikte, uygulamada reddetme işlemi gerçekleşmemiştir. Bütçenin yıl içerisinde uygulanması aşamasında yönetim; teknik plan hazırlama, Belediye Bütçe

Konseyini izleme, idari birimler arasında koordinasyonu sağlama gibi sorumlulukları bulunmamaktadır. Katılımcılar ise, teknik planları onaylama, projelerin uygulanmasını takip etme, proje yapılan yerleri ziyaret etme ve Belediye Bütçe Konseyi üyelerini haftada bir kere toplanmasını sağlama gibi sorumlulukları vardır. Bölgesel komiteler ve semt komiteleri yapılan projelerde özellikle yolsuzluğun önüne geçilebilmesi adına bazı sorumlulukları paylaşmışlardır. Bölgesel komiteler, yapılan faaliyetlerin projelerde belirlenen teknik şartlara uygun olup olmadığını denetlemektedir. Semt komiteleri ise, yapılan inşaatları kontrol etmekle birlikte kamusal faaliyetlerin belirlenen göstergelere göre yapılıp yapılmadığını denetlemektedir (Özen ve Yontar, 2009, 289).

Tablo 3: Katılımcı Bütçeleden İstenen Çıktılar ve Beklenmeyen Sonuçlar

Kural	İstenen Çıktı	İstenmeyen Potansiyel Sonuç
Bölgesel sınırlar oluşturma	Etkinliğin, hesap verilebilirliğin ve bölgeler arası kaynak rekabetini içeren yerleşmenin artırılması	Bölgede yapılan toplantılar CSO (Civil Society Organization) ağının şehir genelinde yapılmasını önleyebilir. Bölge içinde küçük gruplar, projelerin korunması için birlikte hareket edecek yeterli sayıyı elde edecek güce sahip olmayabilirler.
Yıl boyunca süregelen toplantılar yapma	Daha yüksek seviyede katılım sağlanması	Hareketlilik kaynakları güvenliğini ortadan kaldırmaktadır; vatandaşlar toplantılara sadece belirli politikalar için oylama amacıyla katıldıklarından katılımın önemi azalmaktadır.
Yaşam endeksi kalitesi yaratma	Düşük gelirli bölgelere daha fazla kaynak tahsisi yapılması; vatandaşlar her bölgede rekabet ettiklerinden katılımın artırılması	Yoksul muhitler eşit bir biçimde dağılmadıklarından, faydaların da küçük, marjinal gruplara yeterince ulaşmaması söz konusu olabilir. İyi organize olmuş gruplar, vatandaşlar arasında katılımını demoralize ederek, onların fonlara ulaşmalarını olanaksız kılan daha küçük ve iyi organize olmamış grupların zararına fonlardan faydalanırlar.

Delegeler için ücretsiz ulaşımın sağlanması	Önerilen projelerle ilgili bilginin ve dayanışmanın artması	Delegeler ihtiyaçları değerlendirilmede yeterli kabiliyetten yoksun olabilirler. Aynı zamanda delegeler, kendilerine gelen aşırı taleplerden etkilenebilirler.
Final projelerinin seçilmiş temsilcilerce oylanması	Daha az sayıda proje daha nitelikli katılımcıların karar alma sürecine doğrudan katılımlarına imkan verir	Süreç, vatandaşlar yerine toplum liderleri tarafından yönetiliyor olabilir.
Belediye meclisini seçmek	Etkinliğin artırılması, görüşmelerde kalitenin yükseltilmesi ve zorlu kararların alınması amacıyla küçük bir grup vatandaş ile devlet çalışanlarının arasında doğrudan müzakereler yapılması	Devlet çalışanlarıyla görüşmeler yapan küçük toplumsal grup temsilcileri, elde ettikleri erişimi kendi kişisel çıkarlarını gözetmek amacıyla kullanmaları ve sonuçta yaptığı işlemlerden sorumlu olmayan bir siyasal aktörün oluşması
Devletin ayrıntılı finansal bilgiye sahip katılımcılar temin etmesini sağlama	Toplumsal finansal konularda eğitimli olmaları	Katılımcılar bilgi konusunda devlete bağılıdırlar
Katılımcı bütçelemeyi izleyecek komşu komiteleri belirleme	Şeffaflık, hesap verilebilirlik	Katılımcılar bilgi konusunda devlete bağılıdırlar

Kaynak: Wampler, 2007, 27-28.

Katılımcı bütçeleme uygulamaları farklı biçimlerde de ortaya çıkabilmektedirler. Yerel anlamda belediye başkanı ile meclis arasındaki ilişkiler ve vatandaşların katılım konusundaki isteklilikleri katılımcı bütçeleme açısından önemli unsurlar olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, süreç devam ederken muhalefetin de güçlenmesine de fayda sağlamaktadır. Katılımcı bütçelemenin farklı bir sınıflandırılması ise şu şekilde belirtilmektedir (Sakinç ve Bursalıoğlu, 2014, 4);

i. Doğrudan demokrasi ve toplum tabanlı demokrasi: Doğrudan demokraside her vatandaş halka açık mahalle veya semt toplantılarına katılabilmektedir. Her katılımcının öncelikle oy verme, meclise delege veya üye olarak seçilebilme hakkı vardır. Böylelikle her vatandaşın meclise doğrudan katılma hakkı olmakla birlikte meclisin denetiminin sağlanmasında bizzat kendileri tarafından yapılabilmektedir. İkinci tür katılım ise dolaylı

olarak sağlanmaktadır. Bütçeleme süreci ve karar alma yetkisi, mahalle temsilsileri ve sivil toplum kuruluşları gibi mekanizmalar tarafından yapılmaktadır.

ii. Bütçeleme ile ilgili kararların alınmasında sorumluluk: Katılımcı bütçelemenin uygulama alanların bakıldığında çoğunlukla temsili demokrasi şeklinde uygulandığı görülmektedir. Bu bağlamda kararları belediye meclisi almakta ve onaylamaktadır. Belediye meclisleri vatandaşlarla bilgi alış verişi yapabilir fakat karar verme yetkisi mecliste bulunmaktadır.

iii. Karar almadan sorumlu organ: Brezilya’da uygulanan katılımcı bütçeleme uygulamasında “Katılımcı Bütçe Meclisleri” bulunmaktadır. Vatandaşların oylamalarıyla seçilen meclis üyeleri bütçeleme sürecini gerçekleştirerek belediye meclisine sunmaktadır. Katılımcı bütçeleme meclisleri ise, merkezi karar alma organı gibi bir işlem görerek halka açık birtakım toplantılar gerçekleştirerek kararların alınmasına yardımcı bulunmaktadır.

iv. Bütçe onaylanmasının ardından gerçekleşen sosyal kontrol ve denetim: Katılımcı bütçe lemede denetim meclisten başlayıp halk düzeyine doğru genişleyen bir aralıkta gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda vatandaşların yapacağı bir kontrol, bütçeleme hakkının en azından bir kısmının vatandaşa devredildiğinin göstergesi sayılabilmektedir.

v. Kent tabanlı veya toplum tabanlı katılımcı demokrasi: Bütçelemeye sürecinde önceliklendirilmiş ihtiyaçlar vatandaş veya kent temelli açıklanabilmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanmasında önemli olan konu, kentin tamamını ilgilendiren bir ihtiyaçta sadece semt bazında kararların alınmasının doğru bulunmamasıdır. Bu bağlamda yapılacak projelerin karar aşamasında bütün kent insanının kararlarının ve onaylarının bulunması gerekliliğidir.

vi. Bütçe kaynaklarının kısmen veya tamamen kontrol altına alınması: Yerel bütçedeki kaynakların oransal olarak ne kadarının katılımcı bütçeleme için kullanılması gerektiği konusu farklılık göstermektedir. Bütçe kaynakları üzerinde halkın karar verebildiği oranlar %1 ile %100 arasında değişiklik göstermektedir.

vii. Biçimlendirme ve kurumsallaşma derecesi: Bütçe sürecindeki katılım uygulamaları gayriresmi bir biçimde uygulanabileceği gibi aynı zamanda yerel veya ulusal düzeyde belirlenebilecek yasalara uygun bir biçimde de uygulanabilmektedir.

6. Katılımcı Bütçelemede Dünya Örnekleri

Katılımcı bütçe uygulaması çeşitli ülkelerde farklı şekillerde uygulanmaktadır. Katılımcı bütçeleminin uygulanacağı ülkelerin kendilerine has özelliklerinin olması uygulama aşamasında da farklılıklar göstermektedir. Örneğin, İngiltere’nin Salford kenti meclisinde varsayıma dayalı bir katılımcı bütçeleme matrisi hazırlanmış, kentin öncelikleri belirlenmiş ve bu önceliklerin de bütçede mali uyumunun sağlanması amaçlanmıştır. Kentte yedi aşamalı olarak bir katılımcı bütçeleme matrisi şu şekilde oluşturulmuştur (Ergen, 2012, 326-327):

- Yatırımlar için kullanılacak finansmanın belirlenmesi
- Kentin veya semtin önceliklerinin belirlenmesi ve bu konu ile ilgili yerel fikirlerin geliştirilmesi
- Kent genelindeki önceliklerin göz önünde bulundurarak belediyenin önceliklerinin belirlenmesi
- Nüfus planlamasının yapılması
- İhtiyaç düzeyleri ile ilgili ayarlamaların yapılması

- Bütçe matrisinin oluşturulması
- Önceliklendirilen projelere kaynakların tahsisi sürecinin gerçekleştirilmesidir.

Katılımcı bütçeleme uygulamasının gerçekleştirilebilmesi için öncelikle uygulamanın yapılacağı bölgenin ekonomik, mali ve siyasi yapısının iyice bilinmesi gerekmektedir.

6.1. Latin Amerika

Katılımcı bütçeleme vatandaşlar, bireyler veya sivil organizasyonların yürüttüğü bir süreç olarak, karar alma aşamalarında gönüllülüğe dayalı ve düzenli olarak bu sürece katkı sunan bir uygulamadır. Bütçelere ilişkin karar alma süreçlerine katkılar en azından kamu bütçelerinin en azından bir kısmına dair devlet otoriteleri ile yıllık olarak zamanlanmış toplantılara iştiraki gerektirmektedir. Güney Amerika'daki az sayıdaki sol parti tarafından savunulan katılımcı bütçeleme, , 1990-2005 zaman aralığında yoksulluğun azaltılması ve yönetişimin iyileştirilmesinde en iyi yöntemlerden biri haline gelmiştir. Latin Amerika ülkelerinden Bolivya, Guetalama, Nikaragua ve Peru ulusal devletlerin yetkisiyle ulusal seviye altı bütçe süreçlerine vatandaş katılımını gerçekleştiren ülkeler arasındadır (Goldfrank, 2007, 91-101).

Brezilya diğer ülkelere göre daha zengin ve mali yönden yerelleşmiş belediyelere sahip olduğundan harcamalar için gelir kaynakları da daha fazladır (Cabannes, 2004). Diğer taraftan Brezilya belediyeleri daha fazla sivil toplum örgütüne sahip olabildiğinden birlikte çalışma olanakları bulunmaktadır. Guatemala, Nikaragua ve Peru'da ise son yıllarda yaşanan sivil savaşlar toplumu kutuplaştırdığından Brezilya'ya kıyasla böyle bir olanaktan yararlanmaları daha zordur. Brezilya dışında kalan uygulamalarda fayda elde edilmesinde ön şart yasal çerçevedir.

6.1.1. Brezilya

Brezilya bölgedeki Güney Amerika'da katılımcı bütçeleme denemelerinin ortaya çıktığı ilk ülke olmuştur. Bunun nedeni, Brezilya'nın otoriter tek ülke olarak bölgedeki diğer ülkelerden farklı yanı karşıt partilerin devamlılığına özen göstermesi, belediyelere önemli ölçüde harcama sorumluluğu vermesi ve yerel seçimlerin adil yapılmasını sağlamasıdır.

Brezilya'da katılımcı bütçeleme deneyimlerinin ağırlıklı olarak solcu yönetimlerce- temel olarak İşçi Partisi- sürdürüldüğünü görmekteyiz. Ancak, Brezilya'da katılımcı bütçeleme bugün Liberal Front da dahil olmak üzere tüm politik çevrelerce benimsenen bir yaklaşım olarak kendini göstermektedir. Brezilya yasaları büyük kentlerin belediyelerinin federal devletten transfer almak üzere sağlık, eğitim ve diğer sosyal sektörlere ilişkin idari konseyler-bütçe konseyleri değil- oluşturmasını gerektirmektedir. Diğer ülkelerde ise ulusal yasalar belediye bütçelerine katkıda bulunacak geliştirme veya değerlendirme konseyleri kurulmasını ve bütçe uygulamasının izlenmesini gerektirmektedir. Brezilya katılımcı bütçeleme uygulamasının diğer Latin Amerika uygulamalarından ayrılan yönleri şu şekilde sıralanabilir (Goldfrank, 2007, 94-102):

- Programlar, acil gereksinimlere daha fazla dikkat ederler. Diğer ülkelerde ise katılımcı bütçeleme süreçleri uzun vadeli belediye kalkınma planlarına odaklanmaktadır.
- Brezilya'da diğer ülkelere kıyasla daha müzakereci bir katılımcı bütçeleme yapısı bulunmaktadır

- Brezilya’da katılımcı bütçeleme daha az resmi bir yapıdadır. Bireyler organizasyon temsilcilerinden ziyade daha fazla katılıma sahiptirler (Cabannes, 2004).

Son olarak Brezilya’da belediyeler diğer ülkelerdeki belediyelere göre bilgi yaymada daha başarılıdır. Bilgi verme konusunda Brezilya belediyelerinin başarılı olmasının nedenleri, bu belediyelerin kendilerine broşür-kitap baskısı yapmak ve dağıtmak, toplantı zamanları ve yerlerini ilan etmek gibi işleri yapabilmelerini sağlayacak daha büyük kaynaklara sahip olmasıdır. Porto Alegre’de şehir otobüsleri katılımcı bütçeleme meclislerinin anonsu için mobil takvim işlevi görürler. Otobüslere ek olarak gazetelerde ve devletin hazırladığı televizyon programlarında bu meclislerin reklamı yapılmaktadır (Goldfrank, 2007, 102).

Katılımcı bütçeleme açısından hiç şüphesiz en önemli şehir Porto Alegre’dir. Dünyada ilk defa katılımcı bütçeleme yapan ve ilerleyen süreçte diğer dünya ülkelerine örnek olan şehir konumundadır.

Brezilya gelir dağılımı bakımından dünyanın en dengesiz ülkelerinden birisidir. Yerel idareler açısından bakıldığında ise, adam kayırmacılık ve yolsuzluk düzeyi oldukça yüksektir. Seçimlerde oy satın alınması gibi ahlaki olmayan uygulamalarda mevcut bulunmaktadır. Brezilya Anayasalarında garanti altına alınan bahsi haklar gerçekte uygulama alanı bulamamıştır. Porto Alegre kentine bakıldığında ise Brezilya’nın içinde bulunduğu bu kötü durumdan sıyrılmış bir kent profili çizmektedir. Bu bağlamda kentteki ortalama yaşam standardı, Brezilya’ya göre yüksek bir düzeydedir (Sakınç ve Bursalıoğlu, 2014, 6).

Porto Alegre’de katılımcı bütçe uygulaması çeşitli komisyonlar şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu komisyonlar; İlçe Komisyonları, Tematik Komisyonlar ve Belediyenin Teknik Yardım Bürosu şeklinde örgütlenmişlerdir. Her bir komisyon kendi üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmiştir. Bu komisyonlar şu şekilde açıklanabilir (Ergen, 2012, 327):

- İlçe Komisyonları: Her ilçede bir tane bulunmakla birlikte toplam olarak 16 komisyon mevcuttur. Temel olarak belirlenmiş 12 belediye hizmet konusu arasından 4 tanesini seçerek bu konular hakkında proje geliştirme ve bu projeleri destekleme gibi görevler üstlenmektedir. Temel konular kapsamında ise; eğitim, sağlık, kentsel düzenleme, yol, sosyal yardım gibi konular yer almaktadır.

- Tematik (Konusal) Toplantılar: Toplam olarak sayılar 5 olan bu komisyon, makro düzeyde çalışmalar yaparak tüm kenti ilgilendiren konular üzerinde çalışmaktadırlar. Kent bazında ulaşım, sağlık, sosyal yardım, iktisadi kalkınma ve yerel vergiler gibi halkın üyesi bulunan komisyonlarda tüm kenti ilgilendiren konular üzerine çalışmalar yapmaktadırlar.

- Belediye Teknik Yardım Bürosu: belediyenin bir sonraki mali yıl ile ilgili tüm gelir ve gider tahminlerinin yapıldığı komisyondur. Ayrıca diğer komisyonlara belediye ile ilgili bilgi transferi ve teknik yardım da bu komisyondan sağlanmaktadır.

Tablo 8: Porto Alegre Belediyesi'nde Katılımcı Bütçelemeye Halkın Katılımına İlişkin Rakamlar

Yıl	Bölgesel Toplantılar	Tematik Toplantılar	Toplam
1989	1510		1510
1990	976		976
1991	3694		3694
1992	7610		7610
1993	10735		10735
1994	9638	1609	11247
1995	11281	2446	14267
1996	10148	1793	11941
1997	11908	4153	16061
1998	13687	2769	16456
1999	16813	3911	20724
2000	15065	3694	18759

Kaynak: Demirkaya, 2010, 40.

Porto Alegre katılımcı bütçeleme sisteminde katılım, yaygın ve tüm vatandaşlara açık bir biçimde uygulanmaktadır. Bireylerin bu sürece katılımları toplum örgütlerinin katılım düzeylerine göre daha yüksek seviyelerdedir. Kent 16 bölgeye bütçe bölgesine ayrılmış ve meclislerin oluşumu da bölgesel düzeyde oluşturulmuştur. Bölgesel bütçe meclislerini doğrudan halkın seçtiği kişiler ile belediye meclis üyeleri oluşturmuştur. Bütçeyi yerel meclis onaylamaktadır. Proje ve yatırımlar için bölgesel toplantılar gerçekleştirilir. Yapılan bu toplantılara sendikalar, kooperatifler ve sivil toplum üyelerinin temsilcileri de katılmaktadırlar (Sakinç ve Bursalıoğlu, 2014, 6).

6.1.2. Bolivya

Bolivya'da ulusal seviyede kurulan kurumlar yerel idareler tarafından yerel koşullara göre düzenlenmiştir. Başkan Gonzalo Sánchez de Lozada 1994 yılında çıkarılan Popüler Katılım Yasası (Popular Participation Law) ile yerelleşme tedbirlerini kamuoyuna sunmuştur. Yerel seviyede bütçelemede vatandaş katılımı deneyiminden sonra çeşitlenmiştir. Popüler Katılım Yasası çoğunlukla güçlü geleneksel organizasyonlara sahip küçük, homojen, yerli toplumlarda etkin olmuştur. Çoğu belediyede yasa karşıtları yeni katılımcı kurumları engellemiş, geciktirmiş ve kurulu olanları ortadan kaldırmayı denemişlerdir. Popüler Katılım Yasası yürürlüğe girdikten sonraki yıllarda yerel parti elitleri gözleme/ izleme komitesi üyelerini katılımcı bir süreçle değil de kendi hesaplarına uygun olacak şekilde görevlendirmişlerdir. Diğer yandan, yerel parti elitleri gerçekte çalışan organizasyonlar yerine hayali toprağa dayalı (territorial-based organizations) organizasyonlar kurmuşlardır. Söz konusu yasaya belediye yönetimlerin komitenin önerilerine dikkat etmeleri ve atölyeler düzenlemelerini öngörse de, 327 belediyenin tamamında bu öngörünün demokratik ve sistemli şekilde yapıldığı gözlenmemiştir. Yeni kurulan görünüşte katılımcı kurumların politik manipülasyonu belediye bütçesinin yapılmasında vatandaş katılımını olumsuz etkilemiştir Her şeye rağmen Popüler

Katılım Yasası'nın demokrasiyi sağlamada etkisi olduğu görülmektedir (Goldfrank, 2007, 105-106).

6.1.3. Guatemala

Guatemala'da yerelleşme ve katılım yasaları daha az politik karşıtlıkla birlikte çıkarılmıştır. 1990'ların ortaları barış süreciyle ilgili olarak reform uluslararası organizasyonlar tarafından desteklenmiş ve konsensüsten daha geniş şekilde kabul edilmiştir. Guatemala'da ulusal liderlerin uluslararası organizasyonlar baskısıyla gerçek bir taahhüt olmadan kabul ettikleri katılım yasaları, pek çok sorun yüzünden fonksiyonlarını etkin şekilde yerine getirememiştir. Artan mali yerelleşmeye rağmen Guatemala belediyeleri ağır borç altında ve şeffaflıktan uzak ulusal transferlere bağlı kalmış, yoksul durumları süregelmıştır. Guatemala'da genel olarak katılımcı bütçeleme başarısız olmasının en önemli nedeni belediye başkanlarının çok azının vatandaşlarla güç paylaşımını kabul etmeleridir. 1999'dan beri tüm belediye başkanlarının en az üçte biri Guatemala Cumhuriyet Cephesi'nden seçilmekte ve bu belediye başkanları katılımcı bir anlayışı benimsememektedir. Toplum ve belediye konseylerinin hayali daha fazlasını ifade ettiği yerlerde belediye başkanları politik çıkarları doğrultusunda bu konseyleri şekillendirmişlerdir. Toplum konseyleri temsilcileri genellikle halka açık seçimlerde seçilmişlerdir. Belediye kalkınma konseyleri yalnızca belediye başkanının istediği sektör temsilcilerine açıktır. Guatemala'da katılımcı bütçeleme gelecekteki başarısı, sivil komitelerin daha çok belediyede yaygın olup olmayacağına bağlı olabilir (Goldfrank, 2007, 106-107).

6.1.4. Nikaragua

Nikaragua'da 1990'ların sonunda katılımcı bütçelemeye yönelik ilk çalışmalar başlatılmıştır. Katılımcı demokrasi söylemine sahip 29 sol parti ve tüm belediyelerin üçte birini kontrol eden sosyal organizasyonların geçmişten gelen ittifakları ile başkentin yeni belediye başkanı Arnoldo Alemán ve uluslararası ajanslar 2000'de başlayan ([Heavily indebted poor countries](#)-Ağır Borç Yükü Altındaki Ülkeler) HIPC II fonunu takip etmişlerdir. 1980'lerin sonunda (Frente Sandinista de Liberación Nacional-Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi) FSLN' nin belediye otonomluğu, kanunlarının üzerine inşa edilen ve uluslararası organizasyonlar, bağışçılar tarafından desteklenen katılımcı ve daha ileri yerelleşme getiren reformlar Alemán tarafından 1997, 2000 ve 2001 yıllarında yürürlüğe sokulmuştur. Bu yasalar, belediye yönetimlerini bütçeleme süreci sırasında belediye kalkınma meclisleri, mahalle meclisleri ve belediye binası toplantıları aracılığıyla vatandaşlara danışmalarını zorunlu kılmıştır. Uygulamada lider politik aktörlerin karar alma gücünü paylaşmaları, uluslararası fonları şeffaf şekilde kullanmak ve reformları uygulamak konusunda isteklilikleri kuşkuludur (Goldfrank, 2007, 107-108).

6.2. Orta ve Doğu Avrupa

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce ve sonrasında politik, kültürel, sosyal ve ekonomik dinamikler açısından Doğu Avrupa ile Orta Avrupa birçok konuda farklılık taşıdıkları gibi pek çok yönden ortak tarihi paylaşmışlardır. 1990'ların başlarına kadar bölgedeki çoğu ülkede güç merkezde toplanmış, yerel seviyede ise çok az resmi takdir yetkisi kullanılmıştır. Nesiller boyunca merkezi devlet yerel idareler aracılığıyla vatandaşların kamusal yaşamı üzerinde, ekonomik, sosyal, kültürel yönlerden doğrudan sıkı kontrol sağlamıştır. Kontrolcü role sahip

devlet vatandaşların bilgiye erişim özgürlüğünü kısıtlamıştır. Devlet, vatandaşlara geniş kapsamda mal ve hizmet sunarken, sunulan kamu malları ve hizmetlerinin kalitesi ile seviyesi hakkında vatandaşların kontrolü çok sınırlı olmuştur. Vatandaşların devletin sunduğu mal ve hizmetlerin pasif alıcı konumunda kalmıştır. Bu durum yerel yönetim atmosferini, devlete ve hizmet sunumuna vatandaşların bakış açısını, sivil toplum örgütlerin derinliğini etkilemiştir (Fölscher, 2007, 128-129).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla merkez-yerel yönetimler arası ilişkilerin yapısında değişimler yaşanmış, yerel yönetimlere otonom veren anayasalar kabul edilmiştir. Anayasal değişim sonrası karar almada ulusal, eyalet ve yerel seviyelerde yasal çerçeve gelişmiştir. Bu yasal değişimler bağımsız yerel yönetimler ile vatandaş katılımını sağlamaktadır. Aynı zamanda Batı ülkeleri, çok ülkeleri kurumlar ve uluslararası gönüllü organizasyonlar bu bölgeye kalkınma yardımları yapmış ve kalkınma söylemini etkileyen demokratikleşme faaliyetlerini üstlenmişlerdir. Orta Avrupa ve Doğu Avrupa'da katılımcı bütçelemenin tarihçesi aşağıdaki bilgiler ışığında açıklanabilir (Fölscher, 2007, 129):

- Vatandaşlar tarihsel süreç boyunca kendilerini etkileyen kararlardan ayrı tutulmuş, kollektif eylemi güvensiz görmüş ve kamu malları ile hizmetlerinin pasif alıcıları olmuştur.
- Sosyal ve politik organizasyonların kolektif yapıları yeni yapılar olarak, yerel yönetimler seviyesinde seçilmiş, bağımsız ve otonomdur.
- Devlet içi mali ilişkiler sistemi halen gelişmektedir. Yerel seviyeye verilen roller ile sorumluluklar zayıf ve belirsizdir.
- Yerel yönetimlere verilen harcama yetkileri bu idarelerin gelir kapasiteleriyle uyumlu değildir ve kendilerine yapılan transferler güvenilir ve şeffaf değildir.
- Yerel yönetimler karar almada yeterli otoriteye sahip olmamalarının yanında, kaynaklarını etkin kullanma kabiliyetine ve yerelde sorunlarını etkin şekilde çözme konusunda halen çalışmaktadırlar.
- Vatandaşlar yerelde aldıkları hizmetlerden memnun değildirler. Buna rağmen, vatandaşlar yerelde aldıkları hizmetlerden tatmin olmadıklarını belirtmelerinin yerel idarenin çözebileceği bir konu olmadığına inandıklarından faydasız olacağını düşünmektedirler.

Orta ve Doğu Avrupa'da vatandaşların devlet düzeyinde kararlara katılımı çeşitli yönlerden güçtür. Bu bölgede vatandaş katılımı güçleştiren faktörler şu şekilde sıranabilir (Fölscher, 2007, 132):

- Devletin geleneksel olarak kapalı ve sert yapısı vatandaşların devlet işlerine katılım cesaretlerini kırmıştır.
- Kırsalda, vatandaşlar sıklıkla yoksul ve güçsüzdürler. Bu vatandaşların günlük geçim sıkıntısıyla mücadele etmeleri onların toplumsal ilişkilere olan ilgilerini azaltmıştır.
- Çoğu kentli güce ve kaynaklara ulaşmada çok az kabiliyete sahip olarak, kendilerini etkileyen kilit kararlardan dışlanmışlardır.
- Vatandaşların devlet hakkındaki düşünceleri ve devlette sabit tutumlar kalkınmayı önlemektedir. Vatandaşlar sosyal kalkınmayı kendi sorumlulukları görmemektedirler. Rusya ve Moldova'da vatandaşlar kamusal mallara katkı sağlayan ve kolektif aktivitelere karşı şüphelidirler. (Fölscher, 2007, 132).

Yukarıda sözü edilen eski Sovyet ülkeleri ile orta avrupa ülkelerinde sivil toplum örgütlerinin vatandaşların katılımı konusunda yaptıkları çeşitli kamusal çalışmalar olmuştur (Fölscher, 2007, 135-136):

- Nitelikli bilgiyi üreterek ve ciddi yöntemlere başvurarak çalışmalara meşruluk kazanma.
- Diğer sivil toplum örgütleriyle yerel koalisyonlar oluşturma.
- Yerel medya kanallarını kullanarak kamu farkındalığını yükseltme.
- Seminerler aracılığıyla medyada ve şehirlerde anlama ve kapasiteyi oluşturma.
- Sonuçların medya, özel etkinlikler ve diğer araçlar yardımıyla başarılı şekilde yayılmasını sağlama.

6.2.1. Ukrayna

Halkın Oyu Projesi (The People's Voice Project) bir sivil toplum örgütü kadınlarla ilgili meseleler, eğitim, ekonomik sorunlar ve devlet bütçesi üzerine politikaların analizi ve savunuculuğunu yapmak üzere Ukrayna kentleri olan Ternopil ve Ivano-Frankivsk'de yerel partnerlerle koalisyonda başlatılmıştır. Yerelde katılımın faydaları, sorumluluğa duyulan gereksim ve vatandaşların hakları üzerine yerel yönetimlerin eğitilmesi ve toplum farkındalığının artırılmasıyla başlamıştır. 2000 yılında diğer şehirlerdeki sivil toplum örgütleriyle ortaklıkla vatandaş rapor kartları programı oluşturulmuştur. Vatandaş rapor kartları vatandaşların kamusal hizmetlerin sunumuna ve belirleri hizmetlere yönelik algılarını ölçmektedir. Proje, rapor kartlarının sonuçlarının tartışılması için ulusal bir konferans düzenlenmiştir. Halkın Oyu Projesi (The People's Voice Project) ve proje partnerleri yerel stratejik planlar oluşturmaktadır (Fölscher, 2007, 137).

Nüfusu 99,000 kişi olan Kemyanets-Podilski Ukrayna'da kamu bütçesi oturumlarını bütçe sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak benimseyen ilk kent olmuştur. Bu mekanizma Ukrayna'da yerel özerkliğin yasal çerçevesinin bir bölümünü oluşturmaktadır. İlk bütçe oturumları bir yerel yönetim ortaklığında bir sivil toplum organizasyonu tarafından başlatılmıştır. Oturumları ve girişimi yöneten açık kurallar bulunmakta ve oturumlar yerleşik grubu tarafından (mahalle nüfusunun %5 veya tüm nüfusun %1'i), kent konseyi veya belediye başkanı tarafından başlatılabilir. Böyle bir girişim, yazılı şekilde medya anaons edilir ve onaylanması gereken planlar (oturum komitesi, uzman grubunun belirlenmesi, zamanlama vs.) beş gün içinde hazırlanır. Devlet çalışanları, girişim grubu üyeleri, sivil toplum örgütleri temsilcileri ve belediye konseyi ile birlikte oturum komitesi için çalışırlar. Oturumlar yerel basında duyurulur. Bütçe oturumları yerel akademiler tarafından yürütülen araştırmalarca desteklenmektedir. Yerel konsey bütçeyi kararlaştırmadan önce Aralık ayında belediye konseyi ve yürtümenin temsilcilerinin, daha düşük seviyede (köy veya mahalle) özerk organizasyonların ve sivil toplum örgütlerinin katıldığı bütçe oturumları yapılmıştır. Bütçe oturumları önceki yıllar bütçesine ilişkin rapor ve gelecek yıl planının sunumuyla başlamaktadır. Yerel yönetim çalışanları sunumlardan sonra planlara ilişkin farklı yönlerde açıklamalar yapmakta, herhangi bir anlaşmazlık olması halinde organizatörler uzlaşma yolları ararlar. Toplantı tutanağına tüm görüşler kaydedilir, üç gün içinde tutanağın kopyaları belediye konseyi sekreteryasına, girişim grubuna gönderilir ve belediye danışma kuruluna postalanır. Konsey sekreteryası çıktıları özetler ve bütçe planlaması sırasında görüşülmek

üzere için bir sonraki konsey toplantısına (halka açık toplantılar) sunar. Destekleyici anket sonuçları ayrıca konseye sunulur, toplantı sonuçları resmi yerel gazetede yayımlanır (Fölscher, 2007, 141-142).

6.2.2. Arnavutluk

Arnavutluk'ta katılımcı bütçeleme konseyleri Dünya Bankası sponsorluğunda bir proje olarak başlatılmıştır. Proje, yerel sivil toplum örgütleri ortaklığında Kentsel Enstitü (Urban Institute) aracılığıyla uygulanmış, katılımcı bütçeleme konseyleri kullanılmış ve vatandaşların bütçeleme katılımını geliştirecek bütçe süreci yeniden düzenlenmiştir. Proje için katılımcı bütçeleme mekanizmalarına istekli, kalkınma ortaklı aktif ve organize olmuş sivil toplum grupları bulunan belediyeler seçilmiştir. Proje kapsamında vatandaşlar ve yerel yönetimlerin hakları ile sorumlulukları üzerine farkındalık kampanyası başlatılmıştır. Her bir yerel yönetim bölgelere bölünmüş, sonrasında her bölgede ilk halk toplantıları yapılmış ve yerel yönetimler çalışanları uygulama dönemindeki bütçenin uygulanmasına ilişkin tahminleri ile bilgileri sunmuşlardır. İkinci toplantıda, yerelde katılımcı bütçeleme konseyi temsilcileri seçilmekte, bu toplantıda aynı zamanda mahalle öncelikleri tanımlanmaktadır. İkinci toplantıda, konsey ve yerel yönetim personeli önceliklerin, kısıtların değerlendirilmesi ve vatandaşlar ile potansiyel çözümlerin değerlendirilmesi amacıyla ziyaret alanları belirlenmektedir. Ziyaret süreci, çalışanların ve vatandaşların birbirlerine baskıda bulundukları konuları göz önüne sermiştir. Daha sonra konsey, teklif edilen planların nihai karara bağlandığı şehir konseyine sunulmasından önce önceliklerin belirlenmesi ve mali planlama üzerine yoğun bir eğitimden geçmiştir. Bu projenin kısıtlılıklarından biri geniş kapsamlı katılımı sağlamanın güç olmasıdır. Kadınlar katılımının düzensiz olması ve şehir dışındaki yerleşimlerine ulaşımın zorluğu katılımın etkin olmasını önlemiştir (Fölscher, 2007, 139).

6.2.3. Bulgaristan

Bulgaristan'da 49,000 nüfuslu bir liman kenti olan Svishtov'da sermaye yatırımı planı yapılmıştır. 2000'lerin başında oluşturulan sermaye yatırımı planı, dış finansmanlı, katılımcı bir süreç içeren şehir bütçesi tarafından fonlanan büyük altyapı projeleri arasından seçilmiştir. Bu iki kısım yatırım planlaması şehir bütçesinin planlanmasında kurumsallaşmıştır Svishtov, başkac stratejik bütçeleme mekanizmalarına da sahiptir. Sermaye bütçesinin kapalı ticareti sağlayan yatay şekilde planlanmasını sağlamış ve planlamayı projelere göre proje olmaktan programlama temeline taşımıştır. Vatandaş girdileri hangi programlara bütçede dikkat edileceğine karar verilirken kullanılmaktadır. Bütçe içi fonlar için seçilmiş programlarda vatandaş uygulamaları toplum temelli bütçe oturumları dizileri aracılığıyla çağırılmaktadır (Fölscher, 2007, 140).

Seçilmiş projeler için açık kriterler ve prosedürler ve topluluklar eş finansman imkanı sunabilirler. Yönetim Kurulu belediye ve toplum sunumlarıyla hangi programlar dahilindeki projelerin konseye önerileceğine karar verir. Programların seçilmesinde göz önüne alınan kriterler: projenin katılımcı doğası, eş finansmanın seviyesi, ekonomik ve sosyal faydaları, maliyetler ve sorumlulukların sürdürülebilirliği ve teknik hususlardır. Yönetim kurulu kent konseyine onayları için plan hazırlar. Svishtov, gerçek meseleler üzerine ve katılımcı vatandaşlara gerçek ödemeler sağlayan bir katılımcılığın sağlanması için iyi bütçe ilkeleri (karar vermede rasyonellik ve şeffaf kurallar, kaynak kısıtları ve tekrarlayan maliyetlerin

sürdürülebilirliği gibi) uygulamıştır. Katılımcılık vatandaşları dahil etmek için teklifler geliştirmede başarılı olmuştur. Sermaya yatırımları için ek kaynaklar şehir bütçesinden sağlanmış vatandaş ilgisi altyapının artmasıyla sonuçlanmış, ilerleyen yıllarda şehir maliyetlerinin azaltılması ve sürdürülebilirliğine katkı yapmıştır (Fölscher, 2007, 141).

7.Sonuç

1989 yılında Brezilya'nın Porto Alegre şehrinde mahalli idare seçimlerinin işçi partisi tarafından kazanılmasıyla birlikte yerel idarelerde yeni bir uygulama gündeme gelmiştir. Halkın ihtiyaçlarını karşılama gayesi taşıyan yerel idareler, yapacakları hizmetler için halkın fikrini almaya ve halk da belediyeye mahalli önceliklerini bildirmeye başlamıştır. Temsili demokrasinin katılımcı demokrasiye dönüştüğü bu sisteme ekonomik açıdan katılımcı bütçeleme sistemi denilmektedir. Katılımcı bütçeleme sisteminde, belediyenin bütçesinin %5 ile %15 oranında ayrılacak olan kısmı katılımcıların vereceği kararlar doğrultusunda harcaması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, harcamaların nereye ve ne şekilde yapılmasına karar veren halk, vergi verme konusunda da ha istekli davranmışlardır.

Brezilya'da başlayan katılımcı bütçeleme sistemi günümüzde birçok ülke tarafından uygulanmakta ve desteklenmektedir. Latin Amerika ülkelerinde geniş bir uygulama alanı bulmuş olan bu sistem, 1990 ve 2005 yılları arasında yoksulluğun artması ve yönetişimin iyileştirilmesi amacıyla uygulanmaya başlanmıştır. Latin Amerika ülkelerinden; Bolivya, Guatemala, Nikaragua ve Peru ulusal devletlerin yetkisiyle ulusal seviye altı bütçe süreçlerine vatandaş katılımlarını gerçekleştirmişlerdir. Brezilya bu ülkelere nazaran daha zengin ve mali yönden yerleşmiş mahalli idarelere sahip olduğundan harcamalar için gelir kaynakları daha fazladır. Ayrıca Brezilya'da belediyeler daha fazla sivil toplum kuruluşlarına sahip olduğundan birlikte çalışabilme olanakları daha yüksektir.

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde ise, katılımcı süreç hem zaman olarak hem de bakış açısı olarak biraz farklı yorumlanmıştır. Katılımcı çalışmalar Orta ve Doğu Avrupa'da 2000'li yılların başlarında yapılmaya başlanmıştır. Katılımcı sürere bakış açısı, Latin Amerika'dan farklı olarak Orta ve Doğu Avrupa kolektif kararların alınmasını güvensiz görmüşlerdir. Vatandaşlar yerel idarelerin sunduğu kalitesiz hizmetlerin düzeltilmesi noktasında yerel idarelere güven duymamışlardır. Halkın yoksun olması da yönetime katılımı ilgisiz hale getiren bir diğer neden olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa'da; Ukrayna, Arnavutluk ve Bulgaristan katılımcı süreçlere örnek verilebilecek ülkelerdendir. Ukrayna'da Halkın Oyu Projesi kapsamında sivil toplum kuruluşları öncülüğünde katılımcı süreçler başlamıştır. Arnavutluk, Dünya bankası sponsorluğunda başlatılan Kentsel Enstitü projesiyle katılımcı sürece başlamıştır. Bulgaristan ise, 2000'li yılların başında Svishtov'da yapılan sermaye yatırım planı kapsamında kurumsallaştırılan şehir bütçeleri ile katılımcı uygulamalara yönelmiştir.

Kaynakça

Cabannes, Y. (2004). Participatory Budgeting: A Significant Contribution To Participatory Democracy. *Environment&Urbanization*. Vol:16, No:1, 27-46.

Community Pride Initiative (2005), Bringing Budgets Alive (Participatory Budgeting In Practice), Oxfam UK Poverty Programme, UK.

Demirkaya, D. (2010), "Yerel Yönetimlerde Katılımcı Bütçeleme: Türkiye Modeli",

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi SBE, Ankara.

Ergen, Zuhale (2012), “Yönetimden Yönetişime: Katılımcı Bütçeleme Modeli”, Temmuz-Aralık 2012, Sayı 163, *Maliye Dergisi*. Ss.316-334.

Fölscher, A. Participatory Budgeting in Central and Eastern Europe,. Public Sector Governance and Accountability Series Participatory Budgeting. Edited by ANWAR

SHAH, 2007 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank Washington, DC 20433. Ss. 127-155

(<http://siteresources.worldbank.org/PSGLP/Resources/ParticipatoryBudgeting.pdf>).

(02.06.2015 15:42).

Goldfrank, B. Lessons from Latin America’s Experience with Participatory Budgeting. . Public Sector Governance and Accountability Series Participatory Budgeting. Edited by

ANWAR SHAH, 2007 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank Washington, DC 20433 ss. 91-121.

(<http://siteresources.worldbank.org/PSGLP/Resources/ParticipatoryBudgeting.pdf>).

(01.06.2015 13:45).

Özen, A. ve Yontar, İ. G. (2009). Katılımcı demokrasi Anlayışında Bütçeleme: Katılımcı Bütçeleme. *Maliye Dergisi*, (156): 280-293

Sakınç, S. ve Bursalıoğlu S. A. (2014). Bütçelemede Demokratik Bir Değişim: Katılımcı Bütçeleme. Electronic Journal of Vocational College. (ss. 1-10).

Shah, A,. Public Sector Governance and Accountability Series Participatory Budgeting. Edited by ANWAR SHAH, 2007 The International Bank for Reconstruction and

Development / The World Bank Washington, DC 20433. ss 1-4

(<http://siteresources.worldbank.org/PSGLP/Resources/ParticipatoryBudgeting.pdf>).

(02.06.2015 16:00).

TEPAV, (2007). Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. *İyi Yönetişim İçin Örnek Bir*

Model: Katılımcı Bütçeleme.(http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271229711r9770 .Iyi_Yonetisim_Icin_Ornek_Bir_Model_Katilimci_Butceleme.pdf) (10/04/2015).

Tüğen, K. (2013). *Devlet Bütçesi*. İzmir: Bassaray Matbbaası.

Wampler, B. (2000), A Guide To Participatory Budgeting. (http://www.partizipation.at/fileadmin/media_data/Downloads/themen/A_guide_to_PB.pdf) .

(20/04/2015).

Wampler, B. (2007). A Guide to Participatory Budgeting. Public Sector Governance and Accountability Series Participatory Budgeting. , Edited by ANWAR SHAH, 2007 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank Washington, DC 20433 ss. 21-23.

Copyrights

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to the journal.

Karbon Vergisi, Ekonomik Büyüme ve CO₂ Emisyonu Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç ve Norveç Örneği*

Yılmaz Bayar¹

Mahmut Ünsal Şaşmaz²

Received: August 12, 2016

Accepted: September 15, 2016

Online Published: November 15, 2016

Özet

Çevre, tüm canlılar için oldukça önemli bir yaşam alanıdır. Ayrıca, ekolojik dengenin sağlanmasında en önemli araçlardan biridir. Bununla birlikte son yıllarda dünyada çevreyi tehdit eden unsurlarda artış meydana gelmiş ve çevre kirliliği küresel bir sorun haline gelmiştir. Bu anlamda Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç ve Norveç, çevre kirliliği ile mücadele için kapsamında karbon dioksit emisyonu üzerinden karbon vergisi almaya başlamışlardır. Bu çalışma Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testini kullanarak 1996-2011 döneminde Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç ve Norveç'te karbon vergisi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşim incelenmiştir. Çalışma sonucunda ekonomik büyümeden karbondioksit emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: karbon vergisi, ekonomik büyüme, çevre, nedensellik analizi

JEL Sınıflandırması: H23, O11, O44.

Causality Relationship Among Carbon Tax, Economic Growth and Co₂ Emission: Evidence from Denmark, Finland, Netherlands, Sweden and Norway

Abstract

Environment is a very important living place for all creatures. Moreover, environment is one of the most important instruments in establishment of ecological balance. However, there have been increases in the factors posing a threat to the environment in recent years and environmental pollution has become a global problem. In this regard, Denmark, Finland, Netherlands, Sweden and Norway began to take carbon tax from carbon dioxide emissions in the context of combat with environmental pollution. This study examines the interaction among carbon tax, CO₂ emission and economic growth in Denmark, Finland, Netherlands, Sweden and Norway during the period 1996-2011. We found that there was unidirectional causality from economic growth to carbon dioxide emission.

Keywords: carbon tax, economic growth, environment, causality analysis

JEL Classification: H23, O11, O44.

* Bu çalışma Uşak'ta "1. Sosyal Bilimlerde Gelecek İçin İşbirliği 2016" isimli konferansta sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

¹ Doç.Dr., Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Uşak-Türkiye, yilmaz.bayar@usak.edu.tr

² Yrd.Doç.Dr., Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Uşak-Türkiye, mahmut.sasmaz@usak.edu.tr

1. Giriş

1970’li yıllardan itibaren çevre kirliliği küresel bir sorun haline gelmiş ve bu sorunu gidermek amacıyla çeşitli politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu küresel sorunun çözümü için dünyada Kyoto protokolü gibi ortak girişimlerde bulunulmasına karşın, henüz küresel bir eylem planı ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte Avrupa Birliği (AB) ülkeleri kısmen Topluluk bünyesinde ortak politikalar üretmeye çalışmışlar ve 1990’lı yıllardan itibaren çevre kirliliği ile mücadelede ortak bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerin en önemlilerinden birisi de karbon emisyonu üzerinden vergi alınmasıdır. Ayrıca enerji vergisi, ulaşım vergisi, katı atık vergisi gibi çevre kirliliğini önlemeye yönelik başka vergilerin alınması da uygulamaya konmuştur.

Bu kapsamda çevre kirliliğini azaltmak amacıyla uygulanan vergilerin çevre ve makroekonomik etkilerini tespit etmek üzere çok sayıda çalışma yapılmış ve bu çalışmalarda karbon vergisinin çevrenin korunmasına katkı sağladığı ve ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği tespit edilmiştir. (Bkz. Bruvoll ve Larsen (2004), Barker vd. (2007), Lin ve Li (2011)). Bu çalışmada Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak 1990’lı yıllardan itibaren karbon vergisi uygulayan Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç ve Norveç’te karbon vergisi, ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasındaki etkileşim incelenecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde konuya ilişkin kısıtlı literatüre yer verilmiş, üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti ile ekonometrik yöntem hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Daha sonra dördüncü bölümde ampirik analizden elde edilen bilgiler sunulmuş, çalışma sonuç ve önerilerin yer aldığı Sonuç bölümü ile bitmiştir.

2. Literatür Taraması

Çevre (karbon) vergisinin karbon dioksit emisyonu ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yönelik literatürde kısıtlı sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda farklı bulgulara rastlanmıştır. Bazı çalışmalarda karbon vergisinin çevre kirliliğini azalttığı tespit edilirken (Bkz. Bruvoll ve Medin (2003), Bruvoll ve Larsen (2004), Barker vd. (2007), Lin ve Li (2011), Dökmen (2012), Bekmez ve Nakipoğlu (2012)), bazı çalışmalarda ise karbon vergisinin çevre kirliliği üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir (Bkz. Hotunluoğlu ve Tekeli (2007)). Aşağıda karbon vergisi ile çevre kirliliği ve birtakım makroekonomik değişkenler arasındaki etkileşimi inceleyen çalışmalar sunulmuştur.

Bruvoll ve Medin (2003), ayrıştırma analizi yöntemini kullanarak Norveç’te 1980-1996 döneminde ekonomik büyüme, nüfus sayısı, üretim sektöründeki karşılaştırmalı büyüklükler ve enerji kullanımındaki değişimler gibi değişkenlerden oluşan sekiz faktörün çevre kirliliği üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Ekonomik büyümenin emisyon miktarında önemli bir artışa neden olduğunu, ayrıca nüfus sayısı ve enerji kullanımındaki artışların da CO₂ emisyonu üzerinde artışa yol açtığı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda teknolojik ilerlemelerin ve uygulanan politikaların ise emisyonda azalmaya yol açabileceğini tespit etmişlerdir. Diğer yandan Bruvoll ve Larsen (2004), Norveç’te gözlenen CO₂ emisyon değişikliklerini ayrıştırıp 1990-1999 döneminde, genel denge simülasyonu yöntemi ile karbon vergisinin CO₂ emisyonu üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Toplam emisyonda artış olduğunu, bununla birlikte dönem boyunca enerji yoğunluğundaki azalma sonucu GSYH birimi başına düşen emisyon miktarında da önemli miktarda azalma olduğu sonucuna

ulaşmışlardır. Enerji karışımındaki değişikliklerin emisyon salınımını azalttığını tespit etmişlerdir. Enerji yoğunluğunda ve enerji karışımında gerçekleştirilen değişiklikler CO₂'de % 14'lük bir azalma sağlamasına rağmen, karbon vergilerinin etkisi yaklaşık % 2'de kadar olmuştur. Bu verginin yanında GSYH, hane halkı tüketimi ve ücretlerin CO₂ emisyonunu negatif etkilediğini tespit etmişlerdir.

Bir başka çalışmada Hotunluoğlu ve Tekeli (2007), 1995-2003 döneminde panel veri analizi yöntemini kullanarak 18 AB ülkesinde karbon vergisinin CO₂ emisyonu üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmaları sonucunda karbon vergisi kullanımının emisyon miktarını azaltmada herhangi bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Ayrıca CO₂ emisyonunu kömür, petrol ve doğal gaz tüketimi pozitif yönde etkilediği ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, şehirleşme ve GSYH'nın etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğunu belirlemişlerdir. Barker vd. (2007) de 1995-2005 döneminde genel denge modeli kullanarak 6 AB ülkesi (Danimarka, Almanya, Hollanda, Finlandiya, İsveç ve İngiltere)'nde Kyoto protokolü kapsamında çevresel vergi reformlarının CO₂ dioksit emisyonu üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bunun yanında bütün AB ülkeleri için 1995-2005 yılları verilerini kullanarak uzun dönemli etki tahmin etmişlerdir. Çalışmaları sonucunda teknolojik gelişmelerin olduğu varsayımı altında çevresel vergi reformlarının CO₂ emisyonu üzerindeki etkisinin negatif ve çok küçük olduğunu tespit edilmiştir.

Lin ve Li (2011), 1981-2008 döneminde karbon vergisi uygulayan Danimarka, Finlandiya, İsveç, Hollanda ve Norveç'te dinamik panel regresyon yöntemi kullanarak karbon vergisinin kişi başına düşen CO₂ emisyonu üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmaları sonucunda karbon vergisinin Finlandiya'da kişi başına düşen emisyon üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu, Norveç'te ise karbon vergisinin kişi başına düşen CO₂ emisyonu üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilirken, Danimarka, İsveç ve Hollanda'da iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. İlgili ülkelerde karbon vergisinin CO₂ emisyonu üzerindeki etkisinin düşük seviyelerde olmasının sebebi sadece belirli enerji yoğun endüstriler üzerinde bazı vergisel muafiyetler uygulaması olmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Diğer yandan Dökmen (2012), 1996-2010 döneminde panel vektör otoregresif modeli ile 29 AB ülkesinde çevresel vergiler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çevre vergilerinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca çevre vergilerinin hem çevrenin korunmasında hem de ekonomik büyüme üzerinde de pozitif etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Bekmez ve Nakipoğlu (2012), 1994-2009 döneminde eşbütünleşme testi ve VAR (vektör otoregresyon- Vector autoregression) modelini kullanarak Türkiye'de CO₂ emisyonu, kişi başına milli gelir ve çevresel vergiler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışmaları sonucu değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu, CO₂'nin GSYH'deki bir birimlik şoka başlangıçta azalan bir şekilde tepki verdiğini, tepkinin uzun dönemde ise artarak söndüğünü tespit etmişlerdir. Son olarak Tekin ve Şaşmaz (2016), 1995-2012 döneminde 25 Avrupa Birliği ülkesinde çevre vergilerinin çevre kirliliği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda toplam çevre vergileri ve ulaşım vergilerinin çevre kirliliği üzerindeki etkisinin olmadığı, enerji vergilerinin ise çevre kirliliği üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu tespit edilmiştir.

3. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak 1996-2011 döneminde Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç ve Norveç'te, karbon vergisi, ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasındaki etkileşim analiz edilmiştir.

3.1. Veri

Çalışmada CO_2 emisyonunu temsilen kişi başına metrik ton olarak CO_2 emisyonundaki değişim oranı alınmıştır. Karbon vergisi olarak karbon vergisinin GSYH'ye oranı, ekonomik büyüme olarak kişi başına reel GSYH büyüme oranı alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler, sembolleri ve veri kaynakları Tablo 1'de verilen değişkenler kullanılmıştır.

Tablo 1: Çalışmada kullanılan değişkenler, sembolleri ve veri kaynakları

Değişkenler	Değişkenlerin Kısaltması	Veri Kaynakları
CO2 emisyonu (kişi başına metrik ton) değişim oranı (%)	CO2	World Bank (2016a)
Karbon vergisi (GSYH'nin yüzdesi)	CTAX	Eurostat (2016)
Kişi başına reel GSYH büyüme oranı (%)	GRW	World Bank (2016b)

Çalışmada ekonometrik analiz amacıyla Stata 14.0 ve Eviews 9 yazılımlarından yararlanılmıştır.

3.2. Yöntem

Öncelikle çalışmada veri setinin zaman boyutu ($T=16$), yatay kesit boyutu ($N=5$)'ndan yüksek olduğu için değişkenler arasındaki yatay kesit bağımlılığı Pesaran vd. (2008) geliştirilen düzeltilmiş LM testi ile sınanmıştır. Değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu için değişkenlerin bütünleşme derecesinin tespiti maksadıyla yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS (Cross-sectionally augmented IPS (Im-Shin-Pesaran (2003))) birim kök testi kullanılmıştır. Son olarak değişkenler arasındaki nedensellik, Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

4. Metodoloji

Bu kısımda analizde kullanılan yatay kesit bağımlılığı testi, CIPS Panel birim kök testi ile Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Testi teorik olarak açıklanmıştır.

4.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Yatay kesit bağımlılığı bir ülkede meydana bir ekonomik şokun başka ülkeleri de etkilemesi anlamına gelmektedir (Özcan ve Arı, 2014: 45). Panel veri analizi ile tahminlerin yapılmasında seriler arasında yatay kesit bağımlılığının ortaya çıkması en önemli sorunlardan biridir. Bu nedenle diğer testlere geçmeden önce yatay kesit bağımlılığı testinin yapılması oldukça önem arz etmektedir. Çünkü bu testin sonuçlarına göre sonraki aşamalarda hangi testlerin kullanılacağına karar verilmektedir. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edilmesi halinde ikinci nesil yöntemler, yatay kesit bağımlılığı tespit edilmediği takdirde ise birinci nesil yöntemlerin kullanılması söz konusudur.

Yatay kesit bağımlılığına yönelik çalışmalar ilk olarak Breusch ve Pagan (1980) tarafından CDLM testiyle başlamıştır. Sonrasında Pesaran (2004) Cross-Section Dependence (CD) testiyle ve Pesaran vd. (2008) LM testi (LMadj) yatay kesit bağımlılığı testleri ortaya çıkmıştır. Yatay

kesit bağımlılığının varlığı, panelin zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğunda Breusch-Pagan (1980) Lagrange Multiplier (LM) testiyle; her ikisi de büyük olduğunda Pesaran (2004) Cross-Section Dependence (CD) testiyle araştırılabilmektedir. Fakat bu testlerin grup ortalaması sıfır, ama bireysel ortalamaların sıfırdan farklı olması halinde sapmalı sonuç verdiği ortaya çıkmıştır. Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008), bu sapmayı, test istatistiğine varyansı ve ortalamayı ekleyerek düzeltmiştir. Bu nedenle ismi düzeltilmiş *CDLM* (*CDLM_{adj}*) testi olarak ifade edilmektedir. *CDLM* test istatistiği ilk haliyle aşağıdaki gibidir (Breusch ve Pagan, (1980), Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008), Göçer vd., 2012: 456). (Pesaran, 2004: 9)'a göre;

$N \rightarrow \infty$ giderken sıfır hipotez altında aşağıdaki eşitliğe sahip oluruz.

$$CDLM1 = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right)} \rightarrow N(0,1) \quad (1)$$

Dolayısıyla N ve T herhangi bir sırayla sonsuza yakınsama eğiliminde olduğunda CD testinin geçerlidir. Aynı zamanda bütün sabit $T > k + 1$ ve N için CD'nin ortalaması sıfır olduğu için, test küçük N ve T değerleri için muhtemelen iyi küçük örneklem özelliklerine sahip olacaktır (Pesaran, 2008: 108).

Sapması düzeltilmiş LM test istatistiği aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{v_{Tij}}} \quad (2)$$

Sıfır hipotezinin geçerli olduğu varsayılarak ve T sonsuza gidiyorsa

$$LM_{adj} \rightarrow_d N(0,1) \quad (3)$$

Sabit bir T ($> k + 8$) için LM_{adj} , LM testten farklı olarak sıfır ortalamaya sahiptir. Bununla

birlikte normallik varsayımı altında bile $T \rightarrow \infty$ olmadıkça $j \neq k$ için $\sqrt{T - k\hat{\rho}_{ij}^2}$ ve

$\sqrt{T - k\hat{\rho}_{ik}^2}$ arasındaki kovaryans kaybolmaz. Bundan dolayı için $T \rightarrow \infty$ 'nin $T \rightarrow \infty$

izlendiği ardışık asimptotik gereklidir.

(Pesaran, (2004))'e göre testin hipotezleri aşağıdaki gibidir;

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Testin sonuçlarına göre eğer olasılık değeri 0.05'ten küçük olursa % 5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle paneli oluşturan seriler arasında %

5 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığı olduğuna karar verilir (Pesaran, 2004).

4.2. CIPS Panel Birim Kök Testi

CIPS istatistiği standard normal dağılım göstermediğinden kritik değerler Pesaran (2006a) tarafından Monte Carlo simülasyonu yoluyla elde edilmiş ve tablolaştırılmıştır. CIPS değeri panelin tamamı için durağanlığı test etmektedir.

$$\Delta y_{it} = \alpha_{0i} + \alpha_{1i}y_{i,t-1} + \alpha_{2i}\bar{y}_{t-1} + \alpha_{3i}\Delta\bar{y}_{t-1} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$\bar{y}_t = \frac{\sum_{i=1}^n y_{it}}{n} \quad (5)$$

$$\Delta\bar{y}_t = \frac{\sum_{i=1}^n \Delta y_{it}}{n} \quad (6)$$

Pesaran (2007), her bir serinin basit aritmetik ortalamasını alarak CIPS istatistiğini şu şekilde elde etmektedir.

$$CIPS = \frac{\sum_{i=1}^N CADF_i}{N} \quad (7)$$

4.3. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Testi

Nedensellik analizi ilk olarak Granger (1969) tarafından geliştirilmiş ve bir değişkenin gelecekteki değerinin tahmin edilmesinde ilgili değişken dışındaki değişkenlerin yararlı bilgi sağlayıp sağlamadığını incelemeye yardımcı olmaktadır (Bozoklu ve Yılcı, 2013: 174). Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi, Granger (1969) nedensellik testinin heterojen bir versiyonudur (Akın ve Aytun, 2014: 72).

Dumitrescu ve Hurlin (2012), panel nedensellik testi, paneli oluşturan ülkeler arasındaki yatay kesit bağımlılığını dikkate alması, zaman boyutu (T), yatay kesit boyutundan (N) büyük de olsa, küçük de olsa kullanılabilmesi ve dengesiz panel veri setlerinde de etkin sonuçlar ortaya çıkarması gibi avantajlara sahiptir (Göçer, 2013: 230). Dumitrescu ve Hurlin (2012), yapmış oldukları simülasyonlar çerçevesinde $Z_{N,T}^{HNC}$ test istatistiğinin sadece sayı olarak az birime sahip panellerde değil, aynı zamanda gecikme uzunluğunun yanlış belirlenmesi durumunda bile bu istatistiğin oldukça güçlü olduğunu ortaya çıkarmışlardır (Bozoklu ve Yılcı, 2013: 177).

Yukarıda bahsedilen avantajlara sahip olduğundan, çalışmada seriler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi ile araştırılmıştır.

Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinde üç farklı istatistik değeri hesaplanmaktadır (Dumitrescu ve Hurlin 2012: 1453-1454). Bu istatistik değerleri;

$$W_{N,T}^{HNC} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T} \quad (8)$$

$$Z_{N,T}^{HNC} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{HNC} - K) \xrightarrow[N \rightarrow \infty]{d} N(0,1) \quad (9)$$

$$Z_N^{HNC} = N^{1/2} \cdot \left[W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} \cdot \sum_{i=1}^N E(W_{iT}) \right] / \sqrt{N^{-1} \cdot \sum_{i=1}^N Var(W_{iT})} \xrightarrow[N \rightarrow \infty]{d} N(0,1) \quad (10)$$

Dumitrescu ve Hurlin (2012), Y ile X arasındaki nedensellik ilişkisini aşağıda belirtilen doğrusal model yardımıyla araştırmışlardır (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 1451).

$$y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^{(k)} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} x_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (11)$$

Burada K, bütün yatay kesitler için özdeş olan gecikme uzunluğunu gösterirken, $\beta_i = (\beta_i^{(1)}, \dots, \beta_i^{(K)})'$ yı ifade etmektedir.

Üstte belirtilen denklem için hesaplanan panel istatistiklerine ait temel (H_0) ve alternatif (H_1) hipotezleri aşağıdaki şekildedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 1453).

$H_0 = \beta_i = 0 \quad \forall_i = 1, \dots, N$ için bütün yatay kesitlerde X'ten Y'ye nedensellik ilişkisi yoktur.

$$H_1 = \beta_i \neq 0 \quad \forall_i = 1, \dots, N_1$$

$\beta_i \neq 0 \quad \forall_i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N$ için bazı yatay kesitlerde X'ten Y'ye nedensellik ilişkisi vardır.

Temel hipotezi test etmek amacıyla yararlanılan test istatistiği, bireysel Wald istatistiklerinin basit ortalamasıdır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinde değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olup olmadığının herhangi bir önemi yoktur. Her iki durumda da bu test çalışmaktadır.

5. Ampirik Analiz

5.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Yatay kesit bağımlılığı, kullanılacak birim kök testinin seçiminde önem arz etmektedir. Çalışma da kullanılan veri setinin zaman boyutu yatay kesit boyutundan ($T=16 > N=5$) büyük olduğu için, değişkenler arasındaki yatay kesit bağımlılığı Pesaran vd. (2008) geliştirilen düzeltilmiş LM testi ile sınanmış ve sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur. Bulgulara göre olasılık değeri %5'ten küçük olduğu için, yatay kesit bağımlılığı yoktur şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır.

Table 2: Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları

Test	Test istatistiği	p-değeri
LM (Breusch ve Pagan (1980))	31.23	0.0005
LM adj* (Pesaran vd. (2008))	8.967	0.0000
LM CD* (Pesaran (2004))	4.761	0.0000

*iki yanlı test

5.2. CIPS Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu için, değişkenlerin durağanlığını test etmek için Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan CIPS birim kök testi kullanılmış ve sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur. Testin sonuçları CO2 ve GRW değişkenlerinin düzeyde durağan olduğunu, TAX değişkeninin ise düzeyde durağan olmadığını göstermektedir. Ancak farkı alındıktan sonra CTAX değişkeni de durağan olmaktadır.

Table 3: CIPS panel birim kök testi sonuçları

Değişkenler	Sabit	Sabit + Trend
CO2	-1.765 (0.039)**	-0.546 (0.293)
d(CO2)	4.126 (0.000)***	-2.527 (0.006)***
CTAX	0.309 (0.621)	0.777 (0.781)
d(CTAX)	-0.577 (0.000)***	-0.205 (0.000)***
GRW	-3.644 (0.000)***	-2.434 (0.007)***
d(GRW)	-3.497 (0.000)***	-2.217 (0.013)**

***, **, * denotes that it is respectively significant at 1%, 5% and 10% level

5.3. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Testi Sonuçları

Karbon vergisi, karbondioksit emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiş ve sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur. Nedensellik testi sonuçlarına göre karbon vergisi ile karbondioksit arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, ekonomik büyümenin ise karbondioksit emisyonu üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Table 4: Nedensellik testi sonuçları

Gecikme sayısı=1			
Sıfır Hipotezi	W-Stat.	Zbar-Stat.	P değeri
CO2 $\rightarrow$ DCTAX	0.56172	-0.71489	0.4747
DCTAX $\rightarrow$ CO2	1.07003	-0.16473	0.8692
GRW $\rightarrow$ DCTAX	0.96050	-0.28328	0.7770
DCTAX $\rightarrow$ GRW	0.61724	-0.65480	0.5126
GRW $\rightarrow$ CO2	2.31737	1.25556	0.2093
CO2 $\rightarrow$ GRW	0.88498	-0.35398	0.7234
Gecikme sayısı=2			
Sıfır Hipotezi	W-Stat.	Zbar-Stat.	P değeri
CO ₂ $\rightarrow$ DCTAX	2.47401	-0.11423	0.9091
DCTAX $\rightarrow$ CO2	1.49572	-0.69429	0.4875
GRW $\rightarrow$ DCTAX	1.91899	-0.44332	0.6575

DCTAX→GRW	4.91018	1.33024	0.1834
GRW→ CO2	5.72819	2.04605	0.0408
CO2 →GRW	5.06915	1.61889	0.1055

6. Sonuç

Sanayi devrimi ve daha sonrasında küreselleşme süreci ile birlikte dünyada üretim önemli miktarda artmış ve çevre üzerinde olumsuz etkilere yol açmıştır. Bunun sonucunda özellikle gelişmiş ülkeler başta olmak üzere birçok ülke enerji vergisi, çevre vergisi, yeşil üretime geçilmesi, üretimin başka ülkelere kaydırılması gibi çevrenin korunmasına yönelik politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç ve Norveç, 1990'lı yıllardan itibaren karbon dioksit emisyonu üzerinden karbon vergisi almaya başlamışlardır. Bu çalışmada Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak 1996-2011 döneminde Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç ve Norveç'te karbon vergisi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşim incelenmiştir. Çalışma sonucunda karbon vergisi ile çevre arasında anlamı bir ilişkiye rastlanmazken, ekonomik büyümeden karbondioksit emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular ışığında üretimde çevreye duyarlılığa daha fazla önem verilmesi ve çevrenin bozulmamasına yönelik alternatif politikaların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Akın, C.S., Aytun, C. (2014), "Sosyal Sermayenin İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri: Panel Nedensellik Analizi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (2), ss.65-80.
- Barker, T., Sudhir, J., Politt, H., Summerton, P. (2007), Carbon Leakage From Unilateral Environmental Tax Reforms in Europa 1995-2005, *Energy Policy*, 35, 6281-6292.
- Bekmez, S., Nakipoğlu, F. (2012), Çevre Vergisi-Ekonomik Büyüme İkilemi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 11(3), 641-658.
- Bozoklu, Ş., Yılcı, V. (2013), "Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin Analiz", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, Cilt: 28, ss.161-187.
- Breusch, T.S., Pagan, A.R. (1980), The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification Tests in Econometrics, *Review of Economic Studies*, 47(1), 239-53.
- Bruvoll, Annegrete and Bodil Merethe, LARSEN, (2004), "Greenhouse Gas Emissions in Norway: Do Carbon Taxes Work, *Energy Policy*, 32, 493-505.
- Bruvoll, Annegrete and Hege, MEDIN, (2003), Factors Behind the Environmental Kuznets Curve, *Environmental and Resource Economics*, 24, 27-48.
- Dökmen, G., (2012), Environmental Tax and Economic Growth: A Panel Var Analysis, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40, 43-65.
- Dumitrescu, E., Hurlin, C., 2012. *Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. Economic Modelling*, 29(4), pp.1450-1460, DOI: 10.1016/j.econmod.2012.02.014.
- Dumitrescu, E.I., Hurlin, C., (2012), Testing for Granger noncausality in heterogeneous panels, *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Eurostat (2016), Energy taxes, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (15.08.2016)

- Göçer, İ., Mercan, M., & Hotunluoğlu, H. (2012). *Seçilmiş OECD Ülkelerinde Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Çoklu Yapısal Kırılmalı Panel Veri Analizi*. Maliye dergisi, 163, 449-470.
- Hotunoğlu, H, Tekeli, R. (2007), Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var Mı?, Sosyoekonomi Dergisi, 107-126.
- <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (15.08.2016)
- Im, K.S., Pesaran M. H., Shin Y., (2003), Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels, Journal of Econometrics, 115, 53-74.
- Lin, B., Li, X. (2011), The Effect of Carbon Tax on Per Capita CO₂ Emissions, Energy Policy, 39, 5137-5146.
- Özcan, B., & Arı, A. (2014). Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. Maliye Dergisi, 166, 39-55. (tarih yok).
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. H., 2007. A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), pp.265-312, DOI: 10.1002/jae.951.
- Pesaran, M. Hashem (2004), “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”, Working Paper, No: 0435, University of Cambridge.
- Pesaran, M. Hashem, ULLAH, Aman and Takashi YAMAGATA (2008), “A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence”, *Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Pesaran, M.H., (2004), General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, Working Paper No:0435, University of Cambridge.
- Pesaran, M.H., (2007), A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence”, *Journal of Applied Econometrics*, Sayı:22/2, s. 265-312.
- Pesaran, M.H., Ullah, A., Yamagata, T. (2008), A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-section Independence, *Econometrics Journal*, 11(1), 105–127.
- Tekin, A., Şaşmaz, M.U. (2016), Küreselleşme Sürecinde Ekolojik Riskleri Azaltmada Çevresel Vergilerin Etkisi: Avrupa Birliği Örneği, *Yönetim ve Ekonomi*, 23(1), 1-17.
- World Bank (2016a) CO₂ emissions (metric tons per capita), <http://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.PC> (16.08.2016)
- World Bank (2016b) GDP per capita growth (annual %), <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG> (16.08.2016)

Copyrights

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to the journal.

DOLAYSIZ VERGİLER AÇISINDAN TÜRK VERGİ SİSTEMİ İLE AB VERGİ SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ayşe Atılğan-Yaşa¹

Ahmet Özen²

Received: September 15, 2016

Accepted: October 20, 2016

Online Published: November 15, 2016

Özet

Avrupa Birliği, uluslararası siyasi ve ekonomik birlik olmanın bir gerekliliği olarak üye ülkelerinin özellikle ekonomi politikalarında uyumlaştırmaya gitmelerine önem vermiş ve buna yönelik direktiflerle uyumlaştırma çalışmalarını desteklemiştir. Ekonomik bütünleşmede en önemli araçlardan biri, vergi politikalarında yapılan uyumlaştırmadır. Her ne kadar vergi uyumlaştırmaları dolaylı vergiler üzerinde yoğunlaşmış olsa da günümüzde dolaysız vergiler konusunda da bir uyumlaştırma eğilimi ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı AB’de dolaysız vergilerde yapılan uyumlaştırma çalışmalarının etkileri ile AB’ye aday ülke konumunda olan Türkiye açısından uyumlaştırmaya yönelik düzenlemelerin değerlendirilmesidir. Bu kapsamda AB’de dolaysız vergiler bakımından uyumlaştırma çalışmalarının gelir üzerinden alınan vergiler olan gelir ve kurumlar vergisi alanında odaklandığı, Türkiye’nin de AB direktifleri doğrultusunda düzenlemeler yürürlüğe koyduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Sistemi, Vergi Uyumlaştırması, Dolaysız Vergiler.

JEL Sınıflandırması: E62, F38, H20.

THE EVALUATION OF TURKISH TAX SYSTEM AND EUROPEAN UNION TAX SYSTEM IN TERMS OF DIRECT TAXES

Abstract

As European Union is a politic-economic union and one of the shared competence of the member states is economic cohesion, the union policies in terms of economy are required some regulations through a common alignment on behalf of member states. One of the ways through cohesion is coordination on tax policy strategies of European countries. The tax policy in EU consists of two components, direct taxation, which remains the sole responsibility of member states, and indirect taxation, which affects free movement of goods and the freedom to provide services. Even though the indirect taxes are mostly needed to a common cohesion between member countries, a need for coordination on direct taxation has recently occurred as well. The aim of this study is to clarify EU’s sanctions on direct taxation through a common cohesion within the member states, and to evaluate the regulations constructed through EU policies on direct taxation in Turkey as a candidate member

¹ Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, İzmir-Türkiye, a_atilgan45@hotmail.com

² Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, İzmir-Türkiye, hmozen@gmail.com

state. In this study, it is concluded that the EU policy on direct taxation is mostly concerned about the income and corporate taxes; and Turkey as a candidate member constitutes new regulations based on EU sanctions on taxation policy.

Keywords: Tax System, Tax Harmonization, Direct Taxation,

JEL Classification: E62, F38, H20.

1.Giriş

Avrupa Birliği (AB), ortak siyasi ve ekonomik bir bütünleşme sağlamak amacıyla 1951 yılında altı ülke ile kurulan ve günümüzde yirmi sekiz ülkeyi içine alan, devletlerarası ve çokuluslu bir oluşumdur. Bu bütünleşmenin gereğini oluşturan en önemli noktalardan biri, Birliğe üye ülkelerde uygulanan vergi sistemlerinin uyumlaştırılmasıdır. Bunun temel nedeni de, üye ülkeler arasında ortaya çıkabilecek haksız bir vergi rekabetinin önlenmesidir. AB'ye üyelik başvurusu 1959 yılına dayanan Türkiye'nin, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan Zirvede tam üyeliğe adaylığı tescil edilerek, 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanmış olup, müktesebat uyum çalışmaları günümüzde halen devam etmektedir.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden dolaysız vergiler, gelir üzerinden (Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi) ve servet üzerinden (Motorlu Taşıtlar Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi, Emlak Vergisi gibi) alınan vergiler olup, konulduğu kişi ya da kurum üzerinde kalması nedeniyle istisnai durumlar dışında yansıtılamayan vergilerdir. Avrupa Birliği kapsamında dolaysız vergilerin uyumlaştırılması gelir üzerinden alınan vergiler üzerinde yoğunlaşmış ve AB'de günümüze kadar bu vergilerin uyumlaştırmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Çalışmamızda, öncelikle dolaysız vergilerin Avrupa Birliği Vergi Sistemi içindeki yeri hakkında bilgiler verilecek daha sonra ise dolaysız vergilerin Türk Vergi Sistemi içindeki yeri ve AB vergi uyumlaştırması değerlendirilecektir.

2. Dolaysız Vergilerin Avrupa Birliği Vergi Sistemi İçindeki Yeri

Avrupa Birliği'nde vergi politikaları iki bileşenden oluşmaktadır, bunlar; yalnızca üye ülkelerin sorumluluğunda sürdürülen dolaysız vergiler ve malların ve hizmetlerin serbest dolaşımını etkileyen dolaylı vergilerdir. Avrupa Birliği'nde dolaysız vergilere ilişkin olarak, üye devletler vergiden kaçınma ve çifte vergilendirmenin önlenmesi için tedbirler almak durumundadırlar.

Avrupa Birliği'nde dolaysız vergiler ile ilgili olarak, kişisel gelir vergilerinden ziyade kurumlar vergisine yönelik şu politikalar oluşturulmuştur: Ortak Birleştirilmiş Kurumlar Vergisi Matrahı uygulanmakta olup, farklı ülkelerin bağlı ortaklıkları ve ana şirketlerinin yaygın uygulamaları üzerinden mali işlem vergisi, faiz ve telif hakkı gibi ödemeleri içermektedir (Llorca, 2010:52). Bireysel gelir vergisi kapsamında dolaysız vergiler ise, bireysel tasarrufları, gerçek kişi temettü gelirlerini ve Avrupa Sigorta ve Emeklilik Denetleyicileri Komitesi'nin sınır ötesi şartlara karşı engellerle mücadele vergilemelerinden oluşmaktadır.

2.1. Avrupa Birliği'nde Dolaysız Vergiler

Avrupa Birliği'nde dolaysız vergiler, Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Servet Vergisi ve çeşitli yerel vergilerden oluşmaktadır. Birlik içinde doğrudan vergilendirmenin uyumlaştırılmasında fazla ilerleme kaydedilmemiş, dolaysız vergilendirmenin sadece çifte vergilendirme ve sınır ötesi ekonomik faaliyetler gibi bazı yönlerinde uyumlaştırma çalışmaları yapılmıştır (Oral,

2005: 273).

Dolaysız vergiler alanında uyumlaştırma yapmanın gerekçesi, üye devletler arasında kurulacak bir ortak pazarda yalnız malların değil, sermayenin de serbestçe dolaşabilmesinin sağlanması amacına yöneliktir. Bu amaca ulaşabilmek için, faiz ve kar paylarında yapılan vergi kesintileri ile kurum karları üzerinden alınan vergilerin uyumlaştırılması gerekmektedir (Güngör, 2008:371). Uyumlaştırma alanında fazla ilerleme sağlanamamasının nedeni ise, vergilendirmede üye devletlerin, özellikle dolaysız vergilendirme politikalarını egemenlik yetkisi ve ekonomi politikalarının bir parçası olarak görmeleridir. Uyumlaştırma çalışmalarında gelir vergisi alanında pek fazla yoğunlaşılammış, çalışmalar daha çok üye devletlerde geçerli kurumlar vergisi yüklerinin uyumlaştırılması alanında yoğunlaşmıştır.

AB'ye üye devletlerin çoğu kişisel gelir vergisi uygulamaktadır. Birlik içinde bazı devletler, 2011 ve 2012 yılları içinde kişisel gelir vergisi oranında değişikliklere gitmişlerdir. Çoğu üye devlet kişisel gelir vergisi oranlarını genellikle yasal dayanağı çerçevesinde arttırmıştır (Bunlar; Belçika, Danimarka, Kıbrıs, Finlandiya, Yunanistan, İrlanda, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, Slovakya ve İngiltere) (European Commission, 2012:25).

Günümüz itibarıyla 28 üye ülkesi bulunan Avrupa Birliği'nde dolaysız vergilerin incelenbilmesi için öncelikle toplam vergi gelirlerinin gelişimini değerlendirmek gerekir. Buradan hareketle, Tablo 1'de Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin toplam vergi gelirlerinin GSYH oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 1: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin Toplam Vergi Gelirleri (%GSYH)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Belçika	44.8	44.5	45.1	44.5	44.8	45.5	46.7	47.7	47.4	46.8
Bulgaristan	29.9	31.4	30.5	27.0	25.8	25.2	26.6	28.1	28.3	28.9
Cek Cumhuriyeti	33.7	34.2	32.9	32.0	32.4	33.6	34.1	34.7	33.7	34.2
Danimarka	47.6	47.5	45.9	46.3	46.4	46.4	47.0	47.9	50.7	47.7
Almanya	38.60	38.7	39.0	39.4	38.1	38.5	39.1	39.5	39.5	39.8
Estonya	30.5	31.2	31.4	35.0	33.3	31.5	31.7	31.8	32.6	33.9
İrlanda	32.6	32.0	30.3	28.9		28.4	28.9	29.4	29.7	24.3
Yunanistan	32.5	33.4	33.6	32.8	34.1	36.0	38.4	38.2	38.9	39.5
İspanya	36.5	36.9	32.7	30.4	32.0	31.9	32.9	33.8	34.4	34.4
Fransa	44.8	44.2	44.2	43.8	44.0	45.1	46.4	47.3	47.7	47.8
Hırvatistan	36.8	37.1	36.8	36.4	36.1	35.2	35.9	36.6	36.6	37.5
İtalya	40.2	41.5	41.3	41.8	41.6	41.6	43.6	43.6	43.4	43.4
Kıbrıs Cumh.	31.8	35.7	34.4	31.5	31.7	31.7	31.4	31.4	33.1	32.9
Letonya	28.8	28.3	28.0	27.5	28.0	27.9	28.7	28.7	29.1	29.3
Litvanya	30.2	30.1	30.6	30.4	28.5	27.4	27.1	27.1	27.7	29.1
Lüksemburg	37.1	37.3	38.0	40.0	38.5	38.6	40.0	39.8	39.3	39.1
Macaristan	36.5	39.4	39.4	39.0	37.4	36.7	38.4	38.0	38.2	39.0
Malta	33.1	33.9	33.2	33.6	32.4	33.0	33.2	33.4	34.9	34.6
Hollanda	36.6	36.3	36.6	35.6	36.3	36.1	36.2	36.8	37.7	37.8
Avusturya	41.6	41.7	42.5	42.1	42.0	42.1	42.7	43.5	43.7	44.3
Polonya	34.4	35.3	34.8	31.9	32.1	32.6	32.8	32.7	32.8	33.2
Portekiz	34.7	34.9	34.8	33.4	33.6	35.4	34.4	37.1	37.0	36.9
Romanya	29.0	29.5	28.1	26.9	26.8	28.0	27.6	27.2	27.4	28.0
Slovenya	37.8	37.1	36.6	36.60	37.3	36.8	37.3	37.2	36.9	37.0
Slovakya	29.2	29.0	28.9	28.8	28.0	28.5	28.2	30.1	31.1	32.2

Finlandiya	42.2	41.5	41.2	41.0	40.8	42.1	42.7	43.7	43.9	44.1
İsveç	46.6	45.7	44.7	44.9	44.0	43.3	43.3	43.7	43.4	44.0
BirleşikKrallık	35.1	34.9	36.5	34.0	35.0	35.6	34.8	34.7	34.2	34.8
AB Ort.	38.9	39.0	38.9	38.3	38.3	38.7	39.4	39.8	39.9	39.8

Kaynak: Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat>, (10.10.2016).

Tablo 1’de AB üyesi olan devletlerin toplam vergi gelirlerinin GSYH’ ya oranları yer almaktadır. Tabloya göre, 2015 yılı itibariyle vergi gelirlerinin GSYH’ ya oranları bakımından en yüksek oran % 47,8 ile Fransa’ya, ikinci en yüksek orana ise % 47,7 ile Danimarka’ya ait iken, en düşük orana %28,0 ile Romanya’nın sahip olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, Romanya tabloda yer alan AB üyesi ülkeler arasında toplam vergi yükü en düşük ülkedir. Yukarıda yer alan tabloda AB üyesi ülkelerde vergi gelirlerinin gelişimi gösterilmiştir. Söz konusu vergi gelirleri içinde yer alan dolaysız vergi gelirlerinin GSYH içindeki gelişimine ise Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2: Avrupa Birliği’ne Üye Ülkelerde Dolaysız Vergiler (%GSYH)

Ülkeler/Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Belçika	16.9	16.6	16.9	15.7	16.1	16.6	17.1	17.8	17.7
Bulgaristan	5.0	7.7	6.3	5.5	5.1	4.9	4.9	5.4	5.5
Çek Cumhuriyeti	8.4	8.6	7.6	6.9	6.6	6.8	6.8	7.0	7.2
Danimarka	29.0	28.8	28.2	28.7	28.9	28.9	29.6	30.7	33.6
Almanya	11.5	11.9	12.2	11.3	10.8	11.2	11.7	12.0	12.0
Estonya	7.0	7.4	7.7	7.4	6.6	6.3	6.6	7.1	7.4
İrlanda	13.8	13.4	12.4	12.0	11.9	12.1	12.9	12.9	13.4
Yunanistan	8.4	8.4	8.4	8.8	8.4	9.3	10.9	10.6	9.8
İspanya	12.1	13.2	10.9	9.8	9.7	9.9	10.6	10.7	10.7
Fransa	12.1	12.0	12.1	10.9	11.4	12.1	12.8	13.2	13.1
Hırvatistan	6.8	7.3	7.1	7.1	6.4	6.2	6.1	6.3	6.1
İtalya	13.8	14.5	14.7	14.9	14.3	14.3	14.9	15.3	14.8
Kıbrıs	9.3	12.0	11.2	9.7	9.5	10.2	9.8	10.3	10.2
Letonya	7.9	8.3	9.1	7.0	7.4	7.3	7.7	7.7	7.8
Litvanya	9.6	9.1	9.2	5.9	4.6	4.4	4.8	5.0	5.1
Lüksemburg	13.4	13.4	14.1	14.7	14.6	14.3	14.6	14.3	14.1
Macaristan	9.2	10.2	10.4	9.7	7.9	6.3	6.8	6.6	6.7
Malta	11.6	12.9	12.4	13.2	12.5	12.5	13.2	13.8	14.4
Hollanda	11.1	11.4	11.1	11.3	11.4	10.9	10.4	10.4	10.9
Avusturya	12.7	13.2	13.8	12.5	12.5	12.6	13.0	13.5	13.8
Polonya	7.4	8.3	8.4	7.2	6.7	6.7	7.0	6.8	7.0
Portekiz	8.3	9.2	9.3	8.6	8.5	9.5	9.1	11.4	10.9
Romanya	6.0	6.7	6.6	6.2	5.7	6.0	5.8	5.9	6.2
Slovenya	9.0	9.0	8.8	8.1	8.1	7.9	7.6	7.1	7.2
Slovakya	6.4	6.4	6.7	5.9	5.7	5.8	5.8	6.4	6.8
Finlandiya	17.1	17.3	17.1	15.8	15.7	16.1	15.9	16.5	16.7
İsveç	21.1	20.1	18.7	18.5	18.2	17.6	17.4	17.8	17.9

Kaynak: European Commission, Taxation and Customs Union, <http://ec.europa.eu/>, (10.10.2016).

Tablo 2’de görüleceği üzere, AB üyesi ülkeler içinde dolaysız vergi gelirlerinin GSYH’ye oranı bakımından en yüksek orana sahip ülke 2014 yılı itibariyle %33.6 ile Danimarka’dır. İsveç ve Belçika da dolaysız vergi gelirlerinin GSYH içindeki payının yüksek olması yönüyle birlik üyesi ülkeler içinde ilk sıralarda yer almaktadır. Tablo 1 ile Tablo 2 kıyaslandığında, vergi gelirlerinin GSYH’ye oranı %48 olan Fransa’nın dolaysız vergiler oranının yüksek olmadığı, ülkede dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payının daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

2014 yılı itibariyle dolaysız vergilerin GSYH’ye oranı en düşük olan ülkeler ise %5.1 ile Litvanya ve %5.5 ile Bulgaristan’dır. Dolaysız vergilerde nihai yükümlünün yani vergiyi

fiilen yüklenenin kim olduğu bilindiği için dolaylı vergilere göre daha adaletli olduğu düşünülmektedir. O halde, ülkeler dolaysız vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı bakımından ne kadar yüksek bir orana sahipse, o kadar vergilemede adaleti gözetiyor demektir.

Tablo 3: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payları (2006-2014)

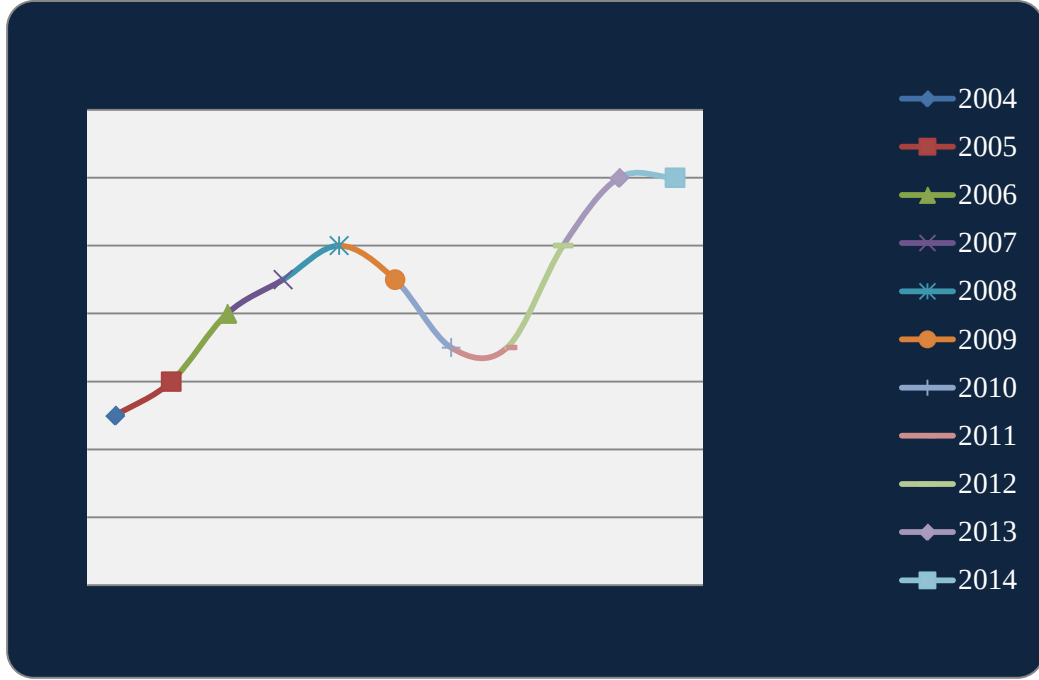
Ülkeler/Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Belçika	39.0	38.6	38.8	36.7	37.3	37.9	38.1	39.1	39.2
Bulgaristan	16.9	24.5	20.6	20.3	19.5	19.1	18.6	19.2	19.9
Çek Cumhuriyeti	24.9	25.1	23.1	21.5	20.4	20.3	19.9	20.2	21.2
Danimarka	62.5	62.1	62.9	63.5	63.8	63.7	64.2	65.3	67.4
Almanya	30.7	31.7	32.3	29.9	29.4	30.2	31.0	31.5	31.6
Estonya	22.9	23.5	24.6	21.2	19.8	19.9	20.8	22.7	23.0
İrlanda	44.0	43.6	42.8	42.7	42.6	43.8	45.5	44.8	44.9
Yunanistan	27.1	26.4	26.3	28.5	26.1	27.8	30.7	29.8	27.2
İspanya	33.6	36.4	33.8	33.0	31.0	31.7	32.8	32.4	31.8
Fransa	28.1	28.2	28.6	26.0	27.1	27.9	28.7	29.2	28.7
Hırvatistan	18.5	19.7	19.3	19.6	17.6	17.6	17.0	17.3	16.7
İtalya	34.4	35.1	35.7	35.8	34.6	34.4	34.5	35.2	34.2
Kıbrıs	28.7	32.9	31.9	30.2	29.5	31.8	31.0	32.5	29.8
Letonya	27.6	29.5	32.8	25.9	26.7	26.4	27.1	27.2	27.0
Litvanya	31.7	30.2	30.2	19.7	16.3	16.0	17.9	18.4	18.3
Lüksemburg	36.8	36.7	38.0	37.6	38.5	37.8	37.6	37.6	36.9
Macaristan	25.3	25.7	26.2	24.8	21.1	17.2	17.7	17.4	17.4
Malta	36.3	39.2	38.5	40.6	39.9	39.3	41.0	42.5	42.5
Hollanda	30.5	31.6	30.6	31.8	31.5	30.4	28.8	28.4	29.2
Avusturya	31.3	32.4	33.1	30.4	30.6	30.7	31.0	31.7	32.0
Polonya	21.9	23.9	24.6	23.0	21.4	21.3	21.8	21.3	21.7
Portekiz	26.6	28.8	29.3	28.8	28.0	29.3	28.8	33.5	32.0
Romanya	21.0	23.0	23.9	23.5	21.9	21.5	20.8	21.5	22.4
Slovenya	23.8	24.4	24.0	22.3	21.7	21.4	20.4	19.2	19.6
Slovakya	21.8	22.1	23.3	20.4	20.2	20.2	20.7	21.2	21.9
Finlandiya	40.5	41.6	41.6	38.5	38.4	38.2	37.2	37.9	38.1
İsveç	45.9	44.8	42.6	42.0	42.0	41.5	41.0	41.4	41.8
Birleşik Krallık	46.9	46.7	49.4	46.6	44.8	44.1	42.9	42.8	42.3
AB Ort.	34.8	35.3	35.4	33.5	33.1	33.3	33.6	33.9	33.8

Kaynak: European Commission, Taxation and Customs Union, <http://ec.europa.eu/>, (10.10.2016).

Yukarıdaki tabloda, AB üyesi ülkelerin vergi gelirleri içinde dolaysız vergilere ne oranda yer verdikleri gösterilmektedir. Söz konusu oran Danimarka dışındaki ülkelerde genel

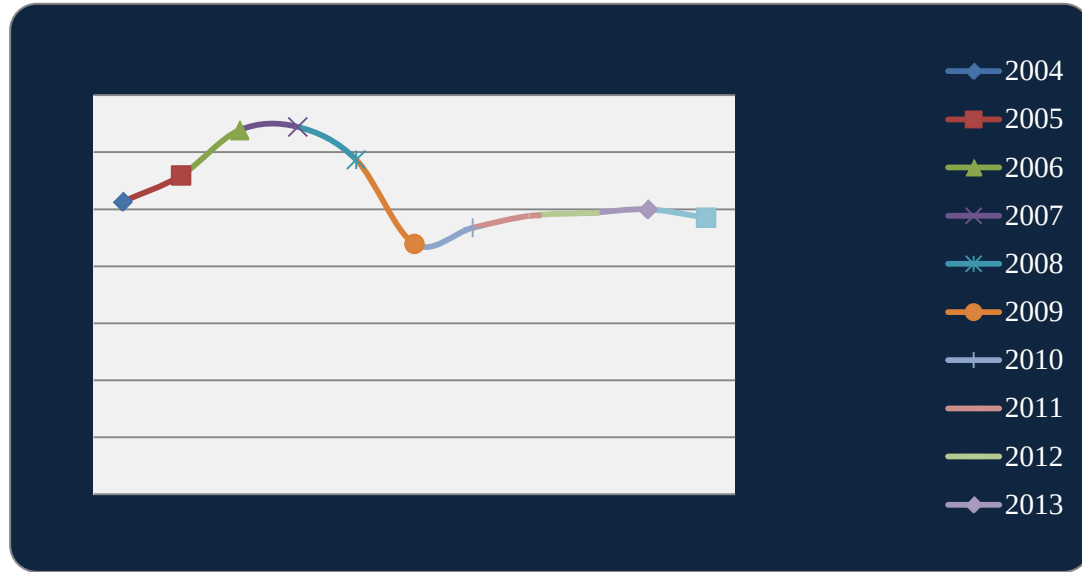
olarak %50'den az olarak gerçekleşmektedir. Oranın en düşük gerçekleştiği ülkeler ise Tablo 2'de yer alan dolaysız vergilerin GSYH'ye oranı bakımından düşük orana sahip olan ülkeler ile aynıdır.

Grafik 1: Avrupa Birliği Ülkelerinde Gelir Vergisi (%GSYH) (2004-2014)

Kaynak: European Commission, Taxation and Customs Union, <http://ec.europa.eu/>, (11.10.2016).

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin Kişisel Gelir Vergilerinin GSYH'ye oranı Birlik genel ortalaması bakımından incelendiğinde, 2004 yılında %8.7 iken 2014 yılında söz konusu oranın %9.4'e ulaştığı görülmektedir. On yıllık dönemde, 2008 krizi sonrası düşüşe geçen kişisel vergi gelirleri 2011 yılı itibariyle artış eğilimine geçmiştir.

Grafik 2: Avrupa Birliği Ülkelerinde Kurumlar Vergisi (%GSYH) (2004-2014)

Kaynak: European Commission, Taxation and Customs Union, <http://ec.europa.eu/>, (11.10.2016).

Grafik 2, Kurumlar Vergisi gelirlerinin GSYH'ye oranı, Birlik genel ortalaması bakımından incelendiğinde ise, 2004 yılında %2.6 olan oran, 2007 yılına doğru yükselişe geçerek %3.3'e ulaşmış, 2007-2009 yılları arasında en dip noktayı görerek %2.2'lere kadar inmiş ve 2013 yılına kadar artış eğiliminde olmuştur. 2014 yılında ise %2.4'e gerilemiştir. Kurumlar Vergisinin birçok ülkede düşüş eğilimine girmesi, vergilemede adalet bakımından tercih edilmesi gereken Gelir ve Kurumlar Vergisinin önemini azaltmaya başlayan vergi rekabetinin etkisi ile açıklanabilmektedir. Küreselleşme ile ülkeler, teknolojinin gelişimiyle birlikte sermayenin mobilitésinin artması neticesinde, ülkelerine yatırımları çekmek amacıyla bir takım vergi indirimleri ve teşvikler uygulamaya başlamışlardır. Bu durum ülkelerin dolaysız vergi gelirlerine toplam vergi gelirleri içinde daha az yer ayırmaları ile sonuçlanmıştır.

AB ülkelerinde dolaysız vergiler bakımından uyumlaştırma çalışmaları ağırlıklı olarak Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi alanında olduğu için aşağıdaki tabloda söz konusu bu vergilerin oranlara yer verilmiştir.

Tablo 4: Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Dolaysız Vergi Oranları (2016)

Ülkeler/Yıllar	Kurumlar Vergisi Oranı	Gelir Vergisi Oranı(max.)
Belçika	%33.99	%50
Bulgaristan	%10	%50
Çek Cumhuriyeti	%19	%22
Danimarka	%25	%55.56
Almanya	%29,55	% 45
Estonya	%21	%21
İrlanda	%12.50	% 48
Yunanistan	%26	%42
İspanya	%30	%52
Fransa	%33.3	% 45

Hırvatistan	%20	%40
İtalya	%31.4	% 43
Kıbrıs	%12.5	%35
Letonya	%15	% 24
Litvanya	%15	% 15
Lüksemburg	%29,22	%43,6
Macaristan	%19	% 16
Malta	%35	%32
Hollanda	%25	%52
Avusturya	% 25	% 50
Polonya	%19	%32
Portekiz	%25	%48
Romanya	%16	%16
Slovenya	%17	%50
Slovakya	%23	%19
Finlandiya	%24,5	%51,13
İsveç	%22	%56.6
Birleşik Krallık	%23	%45

Kaynak:

OECD Statistics verilerinden ve AB üyesi ülkelerin ilgili bakanlıklarının resmi web sitelerinden yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

AB ülkeleri arasında en yüksek Gelir Vergisi oranına refah ülkesi olarak bilinen İsveç % 56,6 ile sahip iken, en düşük Gelir Vergisi oranına ise, %15 ile Litvanya'nın sahip olduğu görülmektedir. Kurumlar Vergisi bakımından en yüksek orana %35 ile Malta, en düşük orana ise %10 ile Bulgaristan'ın sahip olduğu görülmektedir.

2.2. Dolaysız Vergilerin Uyumlaştırmasına İlişkin Avrupa Birliği Direktifleri

Avrupa Birliği'nde kural olarak üye devletlere ait olan ulusal vergi politikalarına ilişkin sorumluluk ve yetki, dolaylı vergilerde Birliğe ait iken, dolaysız vergilendirme alanında açık düzenlemelere yer vermemiştir. Dolaysız vergiler alanında üye devletler, genel Anlaşma hükümleri çerçevesinde ulusal önceliklerini korumaktadırlar.

Birlik içinde daha adil ve tarafsız bir rekabet ortamının sağlanmasında üye ülkelerin vergi politikalarının uyumlu ve haksız rekabeti önleyici şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. (Sanandaji, 2012:7). Nitekim bu doğrultuda birlik içinde uzun zamandır vergi uyumlaştırılması çabaları sürmektedir. (Yıldız, 2006:549).

Avrupa Birliği'ne üye ülkeler vergileme konusunu kendi egemenlik alanlarının en önemlilerinden biri olarak gördüklerinden dolayı, Birlik içinde dolaysız vergiler konusunda uyumlaştırma çalışmaları ikinci planda kalmıştır. Dolaysız vergiler alanındaki çalışmalar, üye ülkelerin ulusal amaçla kullanabileceği vergileme yetkisini gerektirdiğinden, kamuoyu çok fazla duyarlılık göstermekte ve bu da dolaysız vergiler alanında yapılacak uyumlaştırma çalışmalarının yavaşlamasına neden olmaktadır (Tuncer ve Sarıkaya, 2003:181).

AB'nin vergilendirme alanındaki düzenlemelerinin hukuki çerçevesi Avrupa Birliği'nin

İşleyişine Dair Anlaşma'nın 110. ve 113.maddeleri arasında belirlenmiştir (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011:43). Bu maddeler, AB'nin vergi uyumlaştırması amacına da hizmet etmektedir. Anlaşmada doğrudan dolaysız vergilerin uyumlaştırılması hakkında özel bir hüküm bulunmamaktadır. Üye devletlerin vergilendirme özgürlüklerine doğrudan ve dolaylı sınırlamalar getirilmiştir. Bu sınırlamalar, Anlaşmalar ve Adalet Divanı'nın yorumladığı şekliyle asli ¹ (birincil) mevzuat ile direktifler ve düzenlemeleri kapsayan tali ² (ikincil) mevzuattır. AB'nde vergilendirme ile ilgili düzenlemeler AB alanında çıkardığı kanunların yanı sıra Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Anlaşma'nın içtihatlarına dayanmaktadır (Çapanoğlu, 2011:8).

AB'nin dolaysız vergiler alanında ağırlıklı olarak Gelir ve Kurumlar Vergisi alanında direktifleri mevcuttur. Bunlar:

<i>Kurumlar Vergisi ile İlgili Direktifler</i>	<i>Gelir Vergisi ile İlgili Direktifler</i>
Şirket Kuruluşu, Sermaye Artırımı Üzerinden Alınan Damga Vergisi ve ilgili	Bireysel Tasarruflara Ödenen Faizin Vergilendirilmesine İlişkin
Karşılıklı İdari İşbirliği Direktifi	
Birleşme Direktifi	
Ana Şirket-Bağlı Şirket Direktifi	
Tahkim Sözleşmesi Direktifi	
Faiz ve Royalty Direktifi	
Avrupa Şirketi	

Dolaysız vergiler alanında yasal düzenlemelerin az olmasına karşın bu vergilere ilişkin Avrupa Birliği Mahkemesi'nin her geçen gün büyüyen ve genişleyen kararlarını içine alan içtihat hukuku doğmuştur (Pistone, 2008:717). Davaların bir kısmı vergi uyumlaştırması konusunda önemli etkiye sahiptir. Bu davalar, hangi hukuki temele dayalı olarak Mahkemeye götürüldüğü ve Mahkeme'nin uyuşmazlıkları çözerken dikkate aldığı temel kriterlerin ne olduğu tespiti yönünden oldukça önemlidir (Békés, 2013:9).

3.Dolaysız Vergilerin Türk Vergi Sistemi İçindeki Yeri

Türk Vergi Sistemi'nde dolaylı ve dolaysız vergiler ayrımı şu şekilde yapılmaktadır: Dolaysız vergiler gelir, kazançlar ve mülkiyet üzerinden alınan vergilerden meydana gelmektedir. Dolaylı vergiler ise, dahilde alınan vergiler, uluslararası ticaret ve muameleler üzerinden alınan vergiler, damga vergisi ve harçlardan oluşmaktadır. Çalışmada, Avrupa Birliği vergi uyumu açısından Türk Vergi Sistemi'nde dolaysız vergiler daha çok Gelir ve Kurumlar Vergisi açısından değerlendirilmiştir.

3.1.Türk Vergi Sisteminde Dolaysız Vergiler

Türk Vergi Sistemi'nde dolaysız vergiler, gelir ve kazançlar üzerinden alınan (kişisel) Gelir

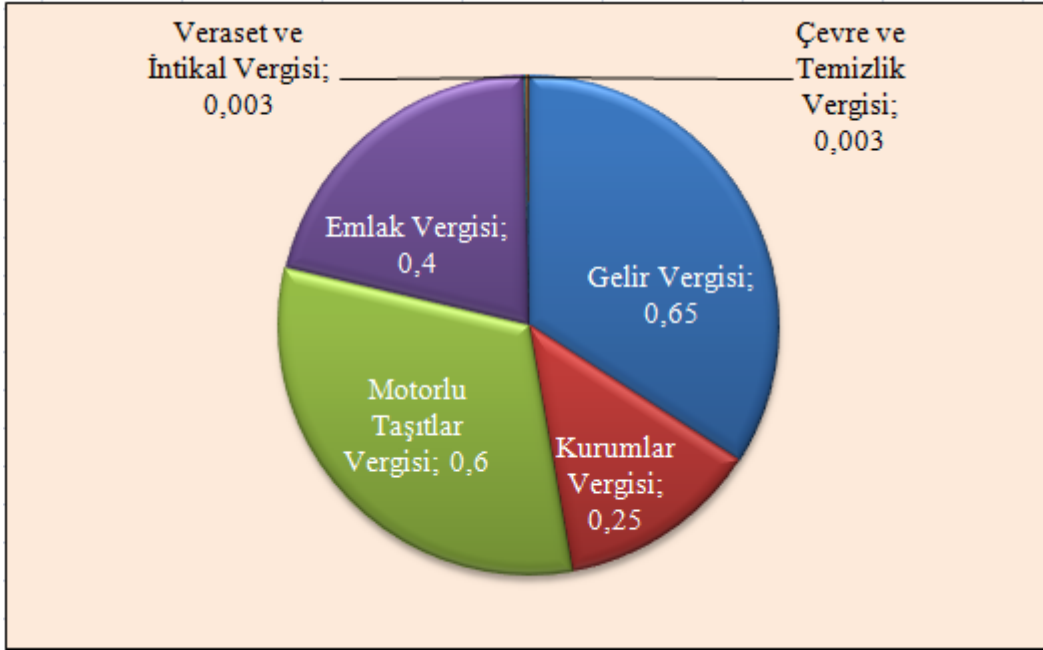
¹ AB Vergi Hukukunun Asli Kaynakları: Avrupa Topluluğunu Kuran Anlaşmalar, planlar, bunların ekleri ve protokollerden oluşmaktadır. En önemli örneği; Roma Anlaşması'dır.

² AB Vergi Hukukunun Tali Kaynakları: Roma Anlaşması'nın yanında bu anlaşmanın verdiği yetkiye dayanılarak Birlik organları tarafından hazırlanıp yürürlüğe konulan metinlerden oluşmaktadır.

Vergisi ve Kurumlar Vergisi'nden ve mülkiyet üzerinden alınan Veraset ve İntikal Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Emlak Vergi'lerinden meydana gelmektedir.

Türkiye'de dolaysız vergi gelirlerinin kendi içerisinde yüzde dağılımı 2015 yılı itibariyle Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3: Türkiye'de Dolaysız Vergi Gelirlerinin Yüzde Dağılımı (2015)

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır, www.muhasabat.gov.tr, <http://www.bumko.gov.tr>, 14.10.2016.

Şekil 3'e göre, Türkiye'deki dolaysız vergiler içindeki en büyük payı %65 ile Gelir Vergisi'nin aldığı görülmektedir. Gelir Vergisi'ni %25 ile Kurumlar Vergisi izlemektedir. Bu durumda, Gelir ve kazanç üzerinden alınan vergilerin dolaysız vergilerin toplamı içindeki payı %90 düzeyindedir. Mahalli idarelerin topladığı Emlak Vergisi ve Çevre ve Temizlik Vergileri ise yaklaşık %5 oranı ile dolaysız vergi gelirleri içinde oldukça küçük bir paya sahiptir. Türkiye'de mülkiyet üzerinden alınan vergiler kategorisinde yer alan Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Veraset ve İntikal Vergisi de yine dolaysız vergiler içinde düşük paylara sahip olduğu görülmektedir.

Avrupa Birliği'nde dolaysız vergilerde vergi uyum çalışmalarının ağırlıklı olarak yürütüldüğü vergi türlerinden olan Gelir ve Kurumlar Vergisi'nin ve Mülkiyet Üzerinden Alınan başlıca vergilerin Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri içindeki payının GSYH'ye oranının 2006-2015 yılları arasındaki gelişimine ise Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5: Türkiye’de Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri İçerisindeki Dolaysız Vergilerin GSYH’ye Oranla Gelişimi (2006-2015)

	200	200	200	200	201	201	201	201	201	201
Merkezi Yönetim Bütçe	22.9	22.6	22.1	22.6	23.0	23.1	23.4	24.9	24.3	24.7
A) Genel Bütçe	22.2	21.9	21.4	21.9	22.3	22.3	22.6	24.0	23.4	23.8
I-Vergi	18.1	18.1	17.7	18.1	19.1	19.8	20.5	20.8	20.2	20.9
1-Gelir ve Kazanç Üz. Al. Vergiler	5.3	5.7	5.8	5.9	5.5	5.9	6.1	5.9	6.1	6.1
a) Gelir Vergisi	3.8	4.1	4.0	4.0	3.7	3.8	3.9	4.1	4.2	4.4
b) Kurumlar Vergisi	1.5	1.6	1.8	1.9	1.9	2.1	2.2	1.8	1.8	1.7
2-Mülkiyet Üz. Al. Vergiler	0.4	0.4	0.4	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
a) Veraset ve İntikal Vergisi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
b) Motorlu Taşıtlar Vergisi	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5
DOLAYSIZ	5.7	6.1	6.2	6.4	6.0	6.4	6.6	6.4	6.6	6.6

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır, <http://www.bumko.gov.tr>, 15.10.2016.

Yukarıdaki tabloda, Merkezi Yönetim Bütçesi içinde yer alan dolaysız vergilerin GSYH’ye oranlarının, 2006-2015 yılları arasındaki gelişimi ortaya koyulmaktadır. Söz konusu dönem içinde oranlarda değişimler gözlenmiştir. Örneğin, genel bütçe vergi gelirleri 2006-2015 yılları arasında % 18,1 ile % 20,9 arasında gerçekleşmiştir. Dolaysız vergiler içinde önemli bir yere sahip olan Gelir Vergileri’nin GSYH’ye oranı 2015 yılı itibariyle %4.4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran AB üyesi ülke ortalamasında %9.4’lerdedir. Yine Kurumlar Vergisi gelirlerinin GSYH’ye oranı 2015 yılı itibariyle %1.7 iken bu oran AB üyesi ülke ortalamasında %2.4 olarak gerçekleşmiştir.

3.2. Türk Vergi Sisteminin AB Vergi Uyumlaştırması ile İlişkisi

Türkiye-AB ilişkilerini düzenleyen Anlaşma, Protokol, Konsey Kararı, Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Programlarda vergilendirme ve özellikle dolaysız vergiler konusunda Roma Antlaşması hükümlerine paralel düzenlemeler bulunmaktadır.

Bunlardan ilki, Ankara Antlaşması’nın 16. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre: "Akit tarafların, Topluluğu Kuran Antlaşmanın üçüncü büyük bölümünün I. kısmında yer alan rekabet, vergilendirme ve mevzuatın yaklaştırılması ile ilgili hükümlerde anılan ilkelerin, ortaklık ilişkilerinde uygulanması gerektiğini kabul edeceği..." kurala bağlanmıştır.

İkinci olarak, Gümrük Birliği’ni başlatan Ortaklık Konseyi Kararı’nın vergilerle ilgili hükümleri bulunmaktadır. Söz konusu Kararın 47. maddesinde, tarafların dolaysız vergiler alanında düzenleme yapma serbestilerine yönelik hükümler yer almaktadır.

Üçüncü olarak, Katılım Ortaklığı Belgesi ve İlerleme Raporlarında dolaysız vergilerin uyumlaştırması konusunda hükümler bulunmaktadır. Mart 2001’de onaylanan ilk Katılım Ortaklığı Belgesi’nde; yeni vergi önlemlerinin kurumlar vergisi işleyiş prensipleri ile uyumlu olmasının güvenceye alınması ve ayrımcı önlemlerin elenmesi ve ulusal mevzuatın AB müktesebatı ile uyumuna başlanması kısa vadeli hedef olarak belirlenmiş, uzun vadeli hedefin ise AB müktesebatına uyumun tamamlanması olduğu ifade edilmiştir.

İlerleme Raporları’nda Türkiye’de dolaysız vergiler ile ilgili olarak düzenlemeler yer almaktadır. 2006 yılından günümüze kadar devam eden raporlar itibariyle, dolaysız vergiler konusundaki düzenlemeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 6 : 2006-2015 yılı İlerleme Raporları’ndaki Dolaysız Vergiler Konusunda Düzenlemeler

2006 yılı İlerleme Raporu	Raporda, dolaysız vergilendirme alanında sınırlı ölçüde ilerleme sağlandığı, Türkiye’nin zararlı vergi rekabetinin engellenmesine ilişkin ilkelere aykırı olabilecek vergi önlemleri almaktan
2007 yılı İlerleme Raporu	Raporda, dolaysız vergilendirme alanında bir miktar ilerleme kaydedildiği, değişiklikler yapılan Kurumlar Vergisi Kanunu ile, şirket bölünmesi, şirket ayrılması ve transfer fiyatlandırması gibi
2008 yılı İlerleme Raporu	Raporda, dolaysız vergileme alanında bir miktar ilerleme kaydedildiği, Türkiye, Gelir Vergisi Kanunu’nu, gözden geçirilmiş Kurumlar Vergisi Kanunu ile uyumlaştırmak için değiştirdiği, bu değişikliklerin zararlı vergi uygulamalarının
2009 yılı İlerleme Raporu	2009 Yılı İlerleme Raporu’nda dolaysız vergilendirme konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Asgari ücret üzerindeki vergi yükü azaltılmış ve gelir vergisi dilimleri artırılmıştır. Gelir Vergisi Kanunu gözden geçirilmektedir. Türkiye’nin kurumlar vergisi
2010 yılı İlerleme Raporu	2010 Yılı İlerleme Raporunda, dolaysız vergilendirme konusunda ilerleme kaydedilmemiştir ve Gelir Vergisi Kanunu gözden geçirilmektedir şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir.
2011 yılı İlerleme Raporu	2011 Yılı İlerleme Raporunda, dolaysız vergilendirme konusunda ilerleme kaydedilememiştir.
2012 yılı İlerleme Raporu	2012 Yılı İlerleme Raporunda, dolaysız vergilendirme konusunda ilerleme kaydedilememiştir.
2013 yılı İlerleme Raporu	2013 Yılı İlerleme Raporunda, dolaysız vergiler hakkında bilgiye yer verilmemiştir.

2014 yılı İlerleme	2014 Yılı İlerleme Raporunda dolaysız vergilendirme konusunda, Gelir Vergisi Kanunu Tasarısının TBMM'de gözden geçirildiğine
2015 yılı İlerleme	2015 Yılı İlerleme Raporunda, dolaysız vergiler hakkında bilgiye yer verilmemiştir.

Kaynak: T.C.Avrupa Birliği Bakanlığı, “İlerleme Raporları”, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>,’ dan yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Bütün bu düzenlemelere rağmen, Türkiye’nin dolaysız vergiler konusunda, vergi uyumlaştırmasına gitme yükümlülüğünün bulunmadığı söylenebilmektedir (Erkan, 2009:154). Vergi uyumlaştırılmasına dair yükümlülük, tam üyelik aşamasını ilgilendiren bir konudur. AB- Türkiye ilişkilerinin bugünkü aşamasında, gümrük birliği ile ilgili olanlar dışında, Türkiye’nin vergi düzenlemeleri ile ilgili özgürlüğü devam etmektedir.

3.2.1. Kurumlar Vergisi’nde Çıkarılan Direktiflere Türk Vergi Mevzuatının Uyum

1990 yılından itibaren AB’nin dolaysız vergilere ağırlık veren çalışmaları, ülkemizde de yasal düzenlemeler hazırlanırken Birlik düzenlemelerine uyumlu olmasına dikkat edilmesine neden olmuştur.

AB’nin Kurumlar Vergisi alanındaki uyumlaştırma çabaları Türk Vergi Mevzuatı’na şu noktalarda yansımıştır (Herzig and Kuhr, 2013:7-10):

- *Şirket Kuruluşu, Sermaye Artırımı Üzerinden Alınan Damga Vergisi ve ilgili*

Direktif Açısından: 9 Nisan 1973 tarih ve 73/80 sayılı Direktif ile; Konsey; bir sermaye şirketinin kuruluşunda, bir şahıs işletmesinin sermaye işletmesine dönüşmesinde, sermaye şirketlerinde her türlü sermaye artırımı esasında, herhangi bir şirketin AB dışında bir ülkede bulunan yasal veya fiili iş merkezinin AB ülkesi bir ülkeye taşınmasında, ilgili sermaye şirketinin fiili ve kanuni iş merkezinin bulunduğu ülke tarafından işlemin yapıldığı anda %1 damga vergisi alınmasını kararlaştırmıştır.

Avrupa Birliği’nde damga vergisi %1 olmakta iken, bu işlemler Türkiye’de damga vergisinden istisna edilmiştir. Bu nedenle söz konusu istisna müzakereler aşamasında gözden geçirilerek, belirtilen işlemlerde %1 damga vergisi alınması suretiyle damga vergisine ilişkin düzenlemelerin Birlik mevzuatına uyumlu hale getirilmesi gerekebilecektir (Acarkan, 2007:110).

- **Karşılıklı İdari İşbirliği Direktifi Açısından:** Karşılıklı İdari İşbirliği Direktifi ile; Birlik içi vergi kaçakçılığı ile suni kâr transferi yollarıyla vergiden kaçınmayı önlemek için üye ülkelerin yetkili idareleri arasında karşılıklı bilgi alış verişinin sağlanması amaçlanmıştır. Ülkemizde uygulamada olan Kayıt Dışı ile Mücadele çalışmaları ve Kurumlar Vergisi Kanunu’nun “Örtülü Sermaye” başlıklı 16.maddesi ve 17.maddesi ile düzenlenen gizli sermaye faizi, gizli kazanç dağıtımı ile ilgili önlemler düzenlenmiştir.

- **Birleşme Direktifi Açısından:** İki ya da daha fazla üye ülkenin şirketleriyle ilgili birleşme, bölünme, varlıkların transferi, sermaye koyma ve hisse senedi değişimi konularını kapsayan birleşme direktifi, ülkemizde sözü edilen konulara ilişkin Türk Ticaret Kanunu’nda (146-151.maddelerinde) yer alan hükümler ve Kurumlar Vergisi Kanunu’ndaki (18-21.maddelerinde) hükümler ile düzenlenmiştir.

- **Ana Şirket-Bağlı Şirket Direktifi Açısından:** Ana Şirket-Bağlı Şirket direktifi, farklı üye ülkeler içinde mukim iki şirketin bulunması durumunda ana şirkete onun bağlı şirketinden sağlanan kâr payları ödemelerinin nasıl vergilendirileceğini öngören bir hukuki düzenlemedir. Türk Vergi Mevzuatı açısından değerlendirildiğinde; KVK ile ana şirket-bağlı şirket arasında olabilecek çifte vergilendirmenin önüne geçmek için getirilen düzenleme sonrası kurumlar vergisi yapımızın, bu direktif açısından AB mevzuatına uyumlu hale geldiğini söyleyebiliriz. Ana şirketin elde ettiği kâr payları "iştirak kazancı" olarak değerlendirilmekte ve öngörülen koşulları taşıması durumunda kâr payını alan kurumun tam ya da dar mükellef olmasına bakılmaksızın vergiden istisna edilmektedir.

- **Tahkim Sözleşmesi Açısından:** Tahkim direktifi, bağlı işletmelerin kârlarının düzenlenmesinde ortaya çıkan sorunun üye ülkeler arasında çözümlenememesi durumunda çifte vergilendirmenin önlenmesi amacıyla tahkime gitme imkânı sağlayan bir düzenlemedir. Ülkemiz, diğer ülkelerle arasında çıkan anlaşmazlıkları çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması çerçevesinde çözmeye çalışmaktadır.

- **Faiz ve Royalty (Lisans Ücreti) (Gayrimaddi Hak Bedeli Ödemeleri) Direktifi Açısından:** Direktif ile; AB'ye üye iki farklı ülkesinde iki şirketten biri diğerinin sermayesinin doğrudan %25'ini elinde bulundurduğunda ya da üçüncü bir şirketin her iki şirketinde sermayesinin %25'ini elinde bulundurduğunda bağlı şirket olarak sayılarak aralarındaki faiz ve royalty ödemelerinde vergilendirme kaynak ülkede değil ödemenin yapıldığı yerleşim yerinin olduğu ikinci ülkede yapılması kurala bağlanmıştır. Türk vergi mevzuatında direktiflere ilişkin paralel bir uygulama söz konusu iken, bağlı şirketler arasındaki sözü edilen kazançların vergilendirilmesi açısından, mevzuatımızın direktif ile getirilen hükümlere uyumlu olmadığı, bu kazançların tevkifata tabi tutulduğu görülmektedir.

- **Avrupa Şirketi Kuruluş Yasasına İlişkin Tüzük Açısından:** Avrupa Şirketi kuruluş yasasına ilişkin Tüzük ile; birden fazla üye ülkede faaliyet gösterecek Avrupa Şirketi'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Birliğe üye ülkelerin işletmelerine dört formatta; birleşme, holding oluşumu, bağlı şirket katılımı ve transferi vasıtasıyla ya da iş organizasyonunun özel bir oluşumuyla Avrupa Şirketi kurabilme olanağı tanınmıştır. Türkiye açısından değerlendirdiğimizde, bu düzenlemelerin Birliğe üye olmayan, ülkemiz gibi, ülkeler için geçerli olmadığından bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

3.2.2. Gelir Vergisi'nde Çıkarılan Direktifler Açısından Türk Vergi Mevzuatının Uyumu
Avrupa Birliği'nde gelir vergisinin uyumlaştırılmasına yönelik tek düzenleme bireysel tasarruflara ödenen faizin vergilendirilmesine ilişkin direktiftir (Lénártová, 2014: <http://spek.hu>). Bu nedenle anılan direktif ülkemiz mevzuatı açısından şu noktalarda değerlendirilebilmektedir:

- **Bireysel Tasarruflara Ödenen Faizin Vergilendirilmesine İlişkin Direktif Açısından:** Direktifle, Avrupa Birliği içerisinde yatırımcıların elde ettiği faiz gelirleri ile ilgili ödemekle yükümlü olduğu vergilerin ikamet ettiği ülkelere yönlendirilmesi amaçlanmıştır. Direktif hükümlerine göre ülkelerin, yabancılar tarafından elde edilen faiz gelirlerini kuracakları otomatik bilgi değişimi sistemi ile yükümlünün yerleştiği olduğu ülkeye bildirmesi öngörülmüştür (Mitu, 2014: <http://feaa.ucv.ro/AUCSSE/0036v3-025.pdf>).

Bireysel Tasarruflara Ödenen Faize İlişkin Direktif hükümlerini, Türk mevzuatı açısından değerlendirdiğimizde; Direktife uyum için mevzuatımızda önemli adımların atıldığı görülmektedir. Direktif kapsamında olan faiz ödemelerinden sağlanan tasarrufların vergilendirilmesi Gelir Vergisi Kanunun'da düzenlenmiştir. Diğer yandan, ülkemizde 01.01.2006 tarihinden itibaren menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesinde bütün yatırım araçlarında %15 stopaj öngörmesi Direktifte AB'ye geçiş döneminde stopaj uygulayan ülkeler için başlangıç niteliğindedir.

4. Sonuç

Avrupa Birliği'nde dolaysız vergiler alanında uyumlaştırma konusunda 1990 yıllarına kadar çok az ilerleme kaydedilmiştir. Bu tarihten sonra ise küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan rekabetin, özellikle de vergi rekabetinin, Birlik içinde olumsuz etkilerinin önemli boyutlara gelmesi ve Avrupa Birliği Mahkemesi'nin dolaysız vergilerin uyumlaştırılmasına yönelik kararlarının sayısının artması üye ülkeleri vergi uyumlaştırması yapmadan yana oy kullanma zorunda bırakmış, dolaysız vergilerin uyumlaştırılması konusunda önemli adımlar atılmıştır. Günümüze kadar Avrupa Birliği'nde dolaysız vergilere ilişkin; kurumlar vergisi alanında birisi tüzük yedisi direktif, gelir vergisi alanında ise bir direktif olmak üzere toplam dokuz düzenleme onaylanmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olması durumunda Avrupa Birliği hukukunun ülkemizdeki yargı mekanizmalarınca dikkate alınması ve Türk Vergi Hukuku'nun bir parçası haline gelmesi kaçınılmaz olacaktır.

Vergi mevzuatımızda Birlik mevzuatına uygun kimi düzenlemeler yapılmasına karşın, özellikle 2000 yılı sonrası AB'de kabul edilen düzenlemeler açısından mevzuatımız önemli eksiklikleri barındırmaktadır. Dolaysız vergilere ilişkin Avrupa Birliği düzenlemeleriyle mevzuatımızın uyumlu hale gelebilmesi için Anayasal ve yasal değişikliklerin yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Acarkan, İ. (2007). "Avrupa Toplulukları'nda Kurumlar Vergisi Uyumlaştırması ve Ekonomik Etkilerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bekes, B. (2013). "Direct Taxation In The European Union: Possibilities and limitations in the national legislation", Thesis of the Doctoral Dissertation, Budapest.
- Çakır, T. (2003). AB Vergi Uyumlaştırması Açısından Bazı Üye Ülkelerdeki Vergiler, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:V, Sayı:1, ss.97-123.
- Danko, Z. (2012). "Corporate Tax Harmonization in the European Union", Crisis Aftermath: Economic policy changes in the EU and its Member States, Conference Proceedings, Szeged, University of Szeged , Vol. ISBN 9, pp. 207-218.
- Erkan, F. (2009). "Avrupa Birliği'nde Dolaysız Vergilerin Uyumlaştırılması ve Avrupa Birliği Mahkemesi'nin Bu Konudaki Rolü: Tam Üyelik Yolunda Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2009/399, Ankara.
- European Commission (2013). "Taxation Trends in the European Union: Data for the EU

Member States, Iceland and Norway”, ISSN:1831-8789, Belgium.

European Commission (2012). “Tax Reforms in EU Member States 2012 Report”, Working Paper N.34.. Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat>, (10.10.2016).

Gandullia, L. (2004). Tax Systems and Reforms in EU New Member Countries: An Overview, *Societa Italiana di Economia Pubblica*, Working Paper, No:317, Italy, pp.1-33.

Gençay Çapanoğlu, S. (2011). “Vergilendirme Politikası: Sorularla AB Politikaları ve Türkiye Serisi- Seri No:7”, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No:246.

Güngör, K., (2008), Avrupa Birliği Ortak Vergi Politikasının Çerçevesi, *Ekonominin AB’si*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, ss.357-407.

Herzig, N. and J. Kuhr (2013). Direct Taxation In The EU: The Common Corporate Tax Base As The Next Sub-Step Towards Harmonization, *Wroclaw Review, of Law, Administration&Economics*, Vol:1, Issue:2, pp.1-12.

Llorca T. S. (2010). “European Union Direct Taxes”, Asset Protection Publishing, 1st Edition.

Mutlu A. ve M. Çelen (2012). “Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistemi İçerisindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları”, Yayın No: TÜSİAD-T/2012-10/532, Ekim 2012.

Oral, H. (2005). Avrupa Birliği’nde Vergi Uyum Çalışmaları ve Türkiye, *TBB Dergisi*, Sayı:56, ss.261-280.

Oral, H. (2006). “Avrupa Birliği’nde Özel Tüketim Vergilerinin Uyumlaştırılması ve Türkiye”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Pistone P. (2008). “European Direct Tax Law: Quo Vadis?”, A vision of taxes within and outside European borders: Festschrift in honor of Prof. Dr. Frans Vanistendael.- Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International [u.a.], ISBN 9789041126405, pp. 713-728.

OECD, <http://www.oecd.org/>, 08.09.2016.

O’shea T. (2011). European Direct Tax Policy: Harmonisation versus Coordination, *European Judicial Training Network*, pp.1-25.

Özdemir, B. (2009). Vergi Sistemlerinde Dolaysız Vergilerden Dolaylı Vergilere Kayış ya da Tüketim Vergilerinin Artan Ağırlığı, *Maliye Dergisi*, Sayı 157, ss.1-32.

Sanandaji N. (2012). “EU Direct Taxes”, New Direction the Foundation for European Reform, Belgium, pp.1-24.

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (2011). “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma”, Ankara, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, 05.10.2016.

The Oecd Tax Centre for Tax Policy and Administration in Co-Operation with the Investment Compact Team, (2003). “Tax Policy Assesment and Design in Support of Direct Investment”, April, <http://www.oecd.org/turkey/34466352.pdf>, 10.09.2016.

Tuncer, M. ve M. Sarıkaya (2003). Avrupa Birliği Vergi Uyumlaştırma Politikasının Geleceği Üzerine, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı:177, ss.170-192.

Yıldız, H. (2006). Avrupa Birliği Vergi Politikası ve Vergi Uyumlaştırma Çalışmaları”, *EÜHFD*, C:X, S.3-4, ss.549-569.

Copyrights

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to the journal.

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişlerinin Belirleyicileri Üzerine Bir Literatür İncelemesi*

Yılmaz Bayar¹

Ömer Faruk Öztürk²

Received: September 25, 2016

Accepted: November 10, 2016

Online Published: November 15, 2016

Özet

Küreselleşme ile birlikte 1980’li yıllardan itibaren dünyada doğrudan yabancı sermaye girişlerinde önemli miktarda artış olmuştur. Doğrudan yabancı sermaye akışlarındaki artış, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının makroekonomik ve mikro ekonomik etkileri ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicilerine ilişkin çok sayıda çalışma yapılmasına yol açmıştır. Bu çalışma doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicilerine ilişkin literatürü gözden geçirmiştir. Çok sayıda ampirik çalışma, piyasa büyüklüğü, ekonomik büyüme, enflasyon, ticari ve finansal açıklık, beşeri sermaye, kurumsal kalite, altyapı, siyasi istikrar, vergiler ile nüfusun doğrudan yabancı sermaye girişlerinin başlıca belirleyicileri olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: doğrudan yabancı sermaye girişleri, makroekonomik değişkenler, vergiler, kurumsal kalite, politik istikrar

JEL Sınıflandırması: F39, F40

Determinants of Foreign Direct Investment Inflows: A Review of the Recent Literature

Abstract

There have been considerable increases in the flows of foreign direct investment in the world as of 1980s together with globalization. The increases in the flows of foreign direct investment have caused the numerous studies to be conducted about macroeconomic and microeconomic impact of foreign direct investments and determinants of foreign direct investments. This study overviews the literature about determinants of foreign direct investment inflows. The extensive studies have revealed that market size, economic growth, inflation, trade and financial openness, human capital, institutional quality, infrastructure, political stability, taxes and population are major determinant of foreign direct investment inflows.

Keywords: foreign direct investment inflows, macroeconomic variables, taxes, institutional quality, political stability

JEL Classification: F39, F40

* Bu çalışma, Ömer Faruk Öztürk’ün Uşak Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalında devam etmekte olan “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişlerinin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği” isimli doktora tezinden türetilmiştir

¹ Uşak Üniversitesi, İ.İ.B.F. ,İktisat Bölümü,Usak-Turkey, yilmaz.bayar@usak.edu.tr

² Uşak Üniversitesi, İ.İ.B.F. ,İktisat Bölümü, Usak-Turkey, omerfaruk.ozturk@usak.edu.tr

1. Giriş

Küreselleşme sürecinin 1990'lardan itibaren hızlanmasıyla birlikte dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (DYSY) akışlarında da önemli artışlar meydana gelmiştir. DYSY girişlerinin ekonomik büyüme, işsizlik, finansal gelişme, teknoloji, know-how transferi ve rekabet gücü gibi ekonomik değişkenler üzerindeki olumlu katkıları birçok araştırmacıyı DYSY'nin belirleyicileri üzerinde çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir. Genellikle bir yatırımcının başka bir ülkede yatırım yapmasını sağlayan temel unsur kâr motifidir. Fakat, kâr maksimizasyonu düşüncesi yatırım kararının alınmasında tek belirleyici unsur değildir. Bununla birlikte ekonomik, kurumsal, politik, sosyal ve kültürel belirleyici unsurlar da önemlidir. Yabancı yatırımcı, yatırım yapacağı ülkeyle ilgili olarak ayrıntılı bilgiye sahip olmak isteyecektir. Söz konusu bilgiler aracılığıyla yatırım kararının alınması süreci daha etkin sürdürülebilecektir. Yabancı bir ülkede yatırım yapmanın iki maliyetinden söz edilebilir. Birincisi, yatırımın etkin bir şekilde yönetilebilmesi için gerekli olan uzmanlıktır. İkincisi ise, bilgi kaynaklı gerçekleşen maliyettir. Bu maliyet, ilgili ülkede bir likidite şoku yaşandığında yabancı yatırımcının sahip olduğu yatırımı elden çıkarma zorunluluğunu ifade etmektedir. Böyle bir durum yaşandığında, yatırımı satın almak isteyen girişimciler daha düşük fiyata satın alabilme olanağı sağlayabilmektedir. Bunun nedeni, satış kararının alınmasının geleceğe yönelik belirsizliklerden kaynaklandığını düşünen alıcıların daha düşük fiyat teklif etmeleridir. Dolayısıyla, yabancı yatırımcı yapmış olduğu yatırımı piyasa değerinden daha düşük bir fiyata satma riskiyle karşı karşıyadır. Yabancı yatırımcı doğal olarak üstlenmiş olduğu bu riski azaltabilmek adına yatırım kararı alacağı ülkenin ekonomik, politik, sosyal vb. durumu hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmak isteyecektir (Razin ve Sadka, 2007).

Bu çalışmada DYSY girişlerinin belirleyicilerine yönelik sınıflandırmanın yapılmasında Dunning (1993,1998) ve UNCTAD(1998,2003) tarafından yapılan sınıflandırmalardan faydalanılmış ve Tablo 1.1'de gösterilmiştir. Buna göre; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen başlıca faktörler sırasıyla ekonomik, politik, kurumsal ve kültürel olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Ekonomik faktörler arasında; ekonomik istikrar, vergi, işgücü maliyeti, piyasa hacmi, dışa açıklık, ulaşım maliyetleri, doğal kaynaklar ve altyapı sayılabilir. Politik faktörler arasında; politik istikrar, yolsuzluk ve politik rejim sayılabilir. Kurumsal faktörler arasında; ekonomik özgürlük, hukuksal ve kurumsal altyapı ve bürokratik kalite sayılabilir. Son olarak kültürel faktörler arasında isedini inançlar, kültürel yakınlık ile ahlaki değerler yer almaktadır. Bu çalışmada DYSY'nin belirleyicilerine yönelik literatür ; ekonomik, politik, kurumsal ve kültürel faktörler ana başlığı altında incelenmiştir.

Tablo 1.1: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

<u>Ekonomik Faktörler</u>	<u>Politik Faktörler</u>	<u>Kurumsal Faktörler</u>	<u>Kültürel Faktörler</u>
Ekonomik İstikrar	Politik İstikrar	Ekonomik Özgürlük	Dini inançlar
Vergi	Politik rejim	Hukuksal ve	Kültürel Yakınlık

<u>Ekonomik Faktörler</u>	<u>Politik Faktörler</u>	<u>Kurumsal Faktörler</u>	<u>Kültürel Faktörler</u>
		Kurumsal Altyapı	
İşgücü Maliyeti	Yolsuzluk	Bürokratik Kalite	Ahlaki Değerler
Piyasa Hacmi			
Dışa Açıklık			
Ulaşım Maliyetleri			
Doğal Kaynaklar			
Altyapı			

Kaynak: UNCTAD(1998,2003) World Investment Report ve Dunning (1993,1998).

2. Ekonomik Faktörler

DYSY girişlerini belirleyen faktörlerin önemli bir kısmı ekonomik faktörlerden oluşmaktadır. Yabancı yatırımcılar yatırım kararını alırken daha fazla kâr elde edebilme güdüsünü öne çıkararak, üretimlerini maliyetlerini minimize edebilecekleri ülkelerde gerçekleştirmeyi tercih etmektedir. Bu çalışmada DYSY ‘nin ekonomik belirleyicileri olarak; ekonomik istikrar, vergiler, işgücü maliyeti, piyasa hacmi, dışa açıklık, ulaşım maliyetleri, doğal kaynaklar ve altyapı konuları incelenmiştir.

2.1. Ekonomik İstikrar

Yabancı yatırımcılar DYSY kararını alırken, kârlarını en üst düzeye çıkarabilme ve sürdürülebilmek için uzun vadeli yatırım yapmayı rasyonel olarak kabul etmektedir. Uzun vadeli bir sermaye yatırımının yapılması ise her şeyden önce yatırım yapılacak ülke ekonomisinin istikrarlı olup olmamasına bağlıdır. Ekonomik istikrar olgusu; bir ekonomide fiyatlar genel seviyesi, büyüme oranı, istihdam seviyesi, döviz kuru ve faiz oranları vb. parametrelerin kararlı bir dengeye sahip olduğu ve iç ve dış şoklardan önemli oranda etkilenmediği bir ekonomik ortamı ifade etmektedir. Doğal olarak ekonomik istikrarın sağlandığı ve sürdürülebildiği bir ekonomide DYSY girişlerinin artması beklenmektedir.

Ekonomik büyüme oranının yüksek ve istikrarlı olduğu ülkeler, uzun vadeli yatırım yapmayı düşünen yabancı yatırımcılar açısından daha güvenli ve istikrarlı bir yatırım ortamı sunmaktadır. İç ve dış şoklardan daha az etkilenen ve yabancı yatırımcıya daha yüksek kazanç elde etme olanağı sağlayan böyle bir ekonomik ortam yabancı yatırımcıların daha fazla ilgi göstermesini sağlamaktadır (Batmaz ve Tunca, 2005). 1980'li yıllardan itibaren yapılan ampirik çalışmaların çoğunda bir ekonomide yaşanan yüksek ve sürdürülebilir büyüme oranlarının DYSY açısından önemli bir belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır (Bkz. Bandera ve White (1968), Lunn (1980), Schneider ve Fey (1985), Culem (1988), Billington(1999), Sin ve Leung (2001), Razin (2004), Moosa (2009), Sawalha ve diğ.(2016)). Ekonomik büyümenin DYSY açısından önemli bir belirleyici faktör olmasını, yavaş ve hızlı ekonomik büyümeye sahip ülkeleri karşılaştırmak suretiyle açıklanabilir. Buna göre daha yüksek büyüme hızına sahip ülkeler, uluslararası firmalara göreceli olarak daha iyi olanaklar (yüksek getiri, pazar payının genişletilmesi vb.) sağlayabilmektedir (Gövdere,2003).

Ekonomik istikrarın temel göstergelerinden birisi de enflasyon oranıdır. Yüksek enflasyon oranları bir ekonomide makroekonomik istikrarsızlığın olduğunu göstermektedir. Ayrıca, merkez bankasının para arzını kontrol edebilme ve hükümetin bütçe dengesi oluşturabilme yeteneğini sınırlandırmaktadır (Schneider ve Frey, 1985). Yüksek enflasyonun yaşandığı bir ekonomide geleceğe yönelik risklerde ve üretim maliyetlerinde yükselişlerin yaşanması, yabancı yatırımcıları yatırım konusunda olumsuz etkileyecektir. Fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülebilmesi ise; belirsizliklerin azaltılması ile hükümet ve merkez bankalarının kredibilitelerinin yükselmesiyle birlikte DYSY girişleri üzerinde pozitif bir etkiye neden olacaktır.

Ekonomik istikrarın göstergelerinden bir diğeri kamu borçlanma düzeyidir. Kamu borçlanmasının yüksek ve sürdürülemez olması makroekonomik istikrarsızlığın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Hazinesin düşük faizle ve uzun vadeli yaptığı borçlanmalar, sürdürülebilir bir kamu maliyesi açısından son derece önemlidir. Doğal olarak, bunun yapılabilmesi için kamu maliyesinin disiplinli biçimde yürütölüyor olması gerekmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2005). Gelişmekte olan ölkelerde kamu borçlarının yüksekliği ve sürdürülemez olması alt yapı hizmetlerinin yapılmasını olumsuz etkilemektedir. Borç/GSYH oranının yükselmesi ise DYSY girişlerini olumsuz etkilemektedir. (Amusa ve diğ.,2016).

Bir ölkö ekonomisinin dış dünya ile olan ilişkisi ödemeler dengesi aracılığıyla izlenmektedir. Ödemeler dengesinde ortaya çıkan bir açık finanse edilebilir bir açık olabilir. Fakat cari işlemler açığı sürekli olarak artış eğilimi gösteriyorsa, bu durumda açığın sürdürülebilmesinde zorluklar ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda ekonomi döviz darboğazına sürüklenabilir ve/veya dış ölkelere borçlarını ya da diğör taahhütlerini yerine getiremeyebilir. Sürdürölmemeyen cari açıklar ilgili ölkenin ulusal parasına değör kaybettirmek suretiyle yabancı yatırımcıların bu açığı ciddi bir risk olarak görmelerine neden olabilir. Çünkü; cari açıkların sürekliliğı enflasyon ve döviz kuru dalgalanmalarına neden olacak belirsizlikleri artıracak ve DYSY girişlerini doğal olarak olumsuz etkileyecektir. Buna ilave olarak, ekonomide belirsizliklerin artmasıyla yatırım yapılan ölkede dış ticaret kısıtlamalarına gidilmesi yatırımcının sağladığı kazançları kendi ölkesine transfer etmesini engelleyebilecektir(Schneider ve Frey, 1985).

Ekonomik istikrarın temel göstergelerinden birisi de döviz kurudur. DYSY girişlerini belirleyen ve ampirik çalışmalarda yoğun olarak kullanılan faktörlerden birisi de döviz kurudur. Reel döviz kuru, iki ölkenin mallarının göreceli fiyatını ifade etmektedir. Nominal döviz kuru ise, iki ölkenin ulusal paralarının karşılıklı göreceli fiyatını ifade etmektedir. Reel döviz kurundaki değışimler, bir ölkedeki ihracat gelirlerinin başka ölkelerle karşılaştırılabilmesine imkân vermektedir. Ölkelerarası rekabet gücünün belirlenmesinde önemli bir faktör olan reel döviz kuru DYSY girişlerini etkilemektedir. Reel döviz kurunda meydana gelen yükselişler (ulusal paranın değör kaybetmesi), ihracat yapan ulusal ve uluslararası firmalar açısından daha fazla kazanç ifade ettiğinden yatırımlarında artmasını sağlayabilecektir. DYSY ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalar 1970'li ve 1980'li yıllarda geliştirilmeye başlanmıştır. 1990'lı yıllara kadar yapılan bu araştırmalarda döviz kurlarındaki beklenen değışimlerin uluslararası firmaların başka ölkelerde yatırım yapma kararlarını etkilemediğı sonucuna ulaşılmıştır. Bir ölkede reel döviz

kurunun yükselmesi dolayısıyla ulusal paranın değer kaybetmesi sonucu, ilgili ülkedeki firmaların değeri yabancı paralar cinsinden azalacaktır. Bu durumda böyle bir ülkeye DYSY girişlerinin artması beklenmektedir. Fakat; döviz kurunda bir düşüş yaşandıktan sonra kurda bir düzeltme yapılmaz ise, yabancı firmalar ilgili ülkede elde edecekleri kazançları kendi ülkelerine transfer etmek istediklerinde, kazançlarının diğer ülke paraları cinsinden düşük olduğunu göreceklardır. Dolayısıyla döviz kurlarındaki düşüş, DYSY girişleri üzerinde bir açıdan pozitif etkiye sahip olurken, başka bir açıdan DYSY girişleri üzerinde negatif etkiye sahip olmaktadır. İki etkinin sonucunda döviz kurunun DYSY girişleri üzerinde pozitif güçlü bir etkisinin olmadığı söylenebilir (Yılmaz,2007).

Birçok araştırmacı, gelecekteki döviz kurlarının yabancı firmaların nakit akışları üzerinde belirli bir etkiye sahip olduğunu kabul etmekte ve döviz kurlarında yaşanan değişimlerin yabancı firmaların yatırım kararlarını etkileyerek DYSY girişlerini artırdığını öne sürmektedir. Fakat, ampirik çalışmalar incelendiğinde döviz kurları ile DYSY girişleri arasındaki ilişkiye yönelik karmaşık sonuçlarda elde edilmiştir. Caves(1988), Froot ve Stein(1991), Klein ve Rosengren(1994) gibi bazı çalışmalarda, ABD'de döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalar ile DYSY girişleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın; Ray(1989), Stevens(1998) ile Healy ve Palepu(1993) gibi bazı çalışmalarda ise, döviz kurlarının DYSY girişleri üzerindeki pozitif etkisinin oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

DYSY'yi açıklayan teorilerin gelişimiyle birlikte yapılan bazı ampirik çalışmalarda reel döviz kurundaki dalgalanmaların DYSY girişlerine yönelik belirsizlik ve riskleri artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu konudaki ilk çalışmalardan Kohlhagen(1977) ve Itagaki(1981); gelecekte beklenen döviz kurları değişimlerinin yabancı firmaların gelecekteki davranışlarında belirsizlik yaratacağı için DYSY girişlerini caydırıcı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dixit(1989) ise, döviz belirsizliğinin yatırım yapma konusunda nötr olan yabancı firmaların yatırım kararlarını olumsuz etkileyeceğini savunmuştur. Dixit, bir firmanın piyasaya giriş-çıkış için karar vereceği veya yatırım kararı için bir süre bekleyeceği iki seçeneğin olduğu iki dönem modelini kurmuştur. Ona göre, döviz kurlarının volatilitésinin yüksek olduğu dönemlerde firmalar piyasalara ne giriş ne de çıkış yapacaktır. Bunun yerine yatırım kararlarını askıya alıp beklemeleri daha rasyonel olacaktır.

Froot ve Stein (1991)'e göre, sermaye piyasalarında oluşan aksaklıklar nedeniyle, uluslararası firmaların iç finansmanları maliyet açısından dış finansmanlarına göre daha düşük seviyede gerçekleşmektedir. Aksak rekabet piyasası varsayımının geçerli olduğu bu durumda yatırım yapılan ülkenin ulusal parasında meydana gelen bir değer kaybı, yabancı yatırımcıyı yerli yatırımcıya göre daha avantajlı kılmaktadır. Blonigen (1997), döviz kuru hareketleri ile DYSY girişleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yatırım yapılan ülkede şirket satın alınması yoluyla gerçekleştirilen DYSY'nin satın alma işlemi için ödenen para biriminden farklı bir para birimi ile kazançlar elde edilmesine olanak sağlayacağını ifade etmiştir. Döviz kurundaki dalgalanmalar, yabancı yatırımcıların kazançları ve maliyetleri farklı para birimleri üzerinden hesaplandığından DYSY girişleri üzerinde etkilere sahip olacaktır. Blonigen, döviz kurundaki değişimler sonucunda ABD'de imalat sanayiindeki büyük şirketlerin Japon yatırımcılar tarafından satın alınarak DYSY girişlerinin arttığını savunmuştur.

Goldberg ve Kolstad(1995), yapılan önceki çalışmalara dayanarak DYSY ile kısa vadeli döviz kuru değişkenlikleri arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşmıştır. ABD, Kanada, Japonya ve Birleşik Krallık arasında gerçekleşen DYSY akışını karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Ampirik sonuçlar, döviz kuru oynaklığının DYSY girişlerini teşvik edebilme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Goldberg ve Klein (1997) çalışmalarında, Japonya'dan Kuzeydoğu Asya'ya doğru gerçekleşen DYSY'lerin döviz kurlarındaki değişimlere oldukça duyarlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kuzeydoğu Asya ülkelerinin ulusal paralarının Yen'e göre değer kaybetmesi, bu ülkelere olan DYSY girişlerinin artmasına ve ayrıca ABD'den söz konusu ülkelere DYSY girişlerinin azalmasına neden olmaktadır. Chakrabarthi (2003), döviz kurunda meydana gelecek bir artışın DYSY girişlerini artırıcı veya azaltıcı etkiler oluşturabileceği sonucuna ulaşmıştır. Döviz kuru dalgalanmalarının pozitif veya negatif etkisi, getiri ile maliyet etkilerinin büyüklüğüne göre değişmektedir. Getiri etkisi maliyet etkisinden daha büyükse, DYSY girişlerinde artış gerçekleşecektir. Başka çalışmalarda da kısa dönemde döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmaların DYSY girişleri üzerinde bir etkiye sahip olduğuna yönelik sonuçlara ulaşılmıştır. (bkz. Grubert ve Mutti (1991), Kogut ve Chang (1996), Kiyota ve Urata (2004), Alba, ve diğ. (2007), Pradhan ve diğ.(2011) Ahmad, F., ve diğ. (2016)).

2.2. Vergiler

DYSY'yi belirleyen önemli faktörlerden birisi de, yatırım yapılacak ülkede geçerli olan vergi mevzuatı ve politikalarıdır. Ülkelerin uygulamış olduğu vergi oranları ve vergi politikaları DYSY girişlerini etkilemektedir. Vergi oranlarının yüksekliği, yatırımcılar açısından vergi sonrası kârlarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, vergiye tâbi gelirin hangi ülkede beyan edileceği konusunda yatırım kararını etkileyen bir faktördür. Vergilerin DYSY üzerindeki etkileri, verginin türüne göre farklılık göstermektedir. Yabancı yatırımcıların öncelikle önem verecekleri vergi türü kurumlar vergisidir. Kurumlar vergisi, firmaların faaliyet yapısı ile gelir büyüklüklerine göre değişmektedir. Bu vergi, firmaların vergi yüklerinin hesaplanmasında önemli bir parametredir. Buna karşın, planlanan yabancı yatırımlar açısından toplam vergi yükünü belirleyen tek faktör kurumlar vergisi değildir (Moosa,2002).

Ampirik literatürde, yatırım yapılan ülkede geçerli olan kurumlar vergisi oranı ile DYSY girişi arasında negatif bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bu ilişkiyi açıklamaya yönelik olarak üç hususa dikkat çekilmektedir. Birincisi, bir ülkedeki vergi oranlarının yüksekliği o ülkenin ekonomik faaliyet hacmini olumsuz etkilemektedir. Kurumlar vergisi oranının yüksek olduğu piyasalarda üretim yapan firmaların toplam maliyetleri artmaktadır. Maliyet artışlarının yaşandığı böyle bir ortamda yerel firmalar kazanç düzeylerini korumak adına üretimi artırmak istemeyebilir. Ekonomik faaliyet hacmindeki daralmanın DYSY girişleri üzerindeki toplam etkisi ise belirsizdir. Yabancı firmalar yerel düzeyde faaliyet gösteren firmalarla aynı maliyetleri üstlenmek durumunda kalıyorlarsa DYSY miktarı düşecektir. Buna karşın, yabancı firmalar farklı bir faktör bileşimi kullanarak üretimlerini yapıyorlarsa vergi oranlarının yüksek olmasına tepki gösterebilecek ve karlılık düzeylerini artırabilme imkânını sağlayabilecektir. Sermaye maliyetinin aşırı derecede yüksek oluşu, yabancı firmalar açısından bazı ülkelerde üretim yapmayı rasyonel olmaktan çıkaracaktır. Dolayısıyla kurumlar vergisi oranının göreceli yüksekliği bu durumda DYSY girişlerini

olumsuz etkileyebilir. İkincisi, kurumlar vergisi oranının göreceli yüksekliği, veri olarak kabul edilen bir ekonomik faaliyet düzeyinde sermaye yoğunluğunu düşürmektedir.. Sermaye kazançlarının vergilendirilmesi, üretim yapısını sermaye yoğunundan emek yoğununa dönüştürebilir. Bu durum DYSY girişlerini olumsuz etkileyebilir. Üçüncüsü; yabancı yatırımcılar vergiye konu olan gelirlerini vergi oranlarının yüksek olduğu ülkelere düşük olduğu ülkelere aktarmak isteyebilir. Bu açıdan vergi planlamaları ve stratejileri belirlenirken yatırım yapılacak ülkenin kurumlar vergisi oranı dikkate alınmaktadır (Desai ve diğ., 2004).

Yabancı yatırımcılar, ülkelerin uygulamış oldukları kurumlar vergisi oranlarındaki farklılıklardan dolayı yatırım kazançlarını verginin daha düşük olduğu ülkelere, yatırım maliyetlerini ise verginin daha yüksek olduğu ülkelere yönlendirebilmektedir. Örneğin, uluslararası firmalar açısından başka ülkelere faaliyet gösteren bağlı şirketlerinin finansmanı için vergi oranlarının yüksek olduğu ülkelere borçlanmak, vergilerin düşük olduğu ülkelere ise öz kaynakları kullanmak daha rasyonel görünmektedir. Uluslararası yatırımcıların vergiye konu olan gelirlerini vergilerin yüksek olduğu ülkedeki bağlı kuruluşundan vergilerin düşük olduğu ülkedeki bağlı kuruluşlarına aktarabilme olanağına sahip olmaları, vergiler ile DYSY arasındaki ilişkinin belirlenmesi açısından önemlidir (Knauer, 2008, Eshghi ve diğ. 2016). Bir ülkedeki kurumlar vergisi oranının yüksekliği yabancı yatırımcılar açısından olumsuz bir durum olmasına karşın, DYSY girişlerini olumlu yönde de etkileyebilir. Yatırım yapılan ülke, kurumlar vergisinden elde ettiği geliri kamusal hizmetlerin finansmanı için kullanabilir. Kamu hizmetlerinin artması ve altyapının gelişmesi ise yabancı yatırımcının yatırım yapma motivasyonunu artırabilir. Buna karşın, piyasa gücüne sahip uluslararası firmaların yatırım yapılan ülkeden ayrılma tepkisi karşısında ilgili hükümetler kamusal malların üretimini ve sosyal transferleri azaltabilmekte ve vergi yükünü piyasa gücüne sahip olmayan ve hareket serbestisi sınırlı olan firmalara yansıtabilmektedir. (Knauer, 2008).

DYSY'yi belirleyen vergi türlerinden bir diğeri dolaylı vergilerdir. Dolaylı vergiler üretim maliyetlerini ve firmaların yatırım risklerini artırabilmektedir. Dolaylı vergilerin DYSY üzerindeki olası etkileri, kurumlar vergisinin olası etkileriyle karşılaştırıldığında bazı farklılıklar arz etmektedir. Bunlardan birincisi; vergi yükümlülüğünün beyan edilen gelire bağlı olmadığı bu tür vergiler, şirket içi transferleri ve bağlı şirketlerin finansmanı konularını önemli ölçüde etkilememektedir. Bu açıdan dolaylı vergilerin DYSY üzerindeki etkisi incelenirken, vergilerin şirketlerin finansmanı ve transfer fiyatlaması konularını yansıtmaları oldukça zordur. İkincisi; kurumlar vergisi şirketleri sermaye/emek oranını düşürmeye zorlamaktadır. Bu durum DYSY girişlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Son olarak; dolaysız vergilerin aksine, dolaylı vergi indirimlerinden faydalanamayan uluslararası yatırımcıların, yurt içi yatırımcılar gibi vergi oranlarındaki değişikliklere karşı esnek davranacak olmasıdır. Dolaylı vergilerin uluslararası firmalar açısından transfer fiyatlaması uygulamasını mümkün kılması, sermaye/emek oranı açısından oldukça önemsiz bir etkiye sahip olması ve vergi indirimi uygulamasıyla vergi yükünü düşürmenin mümkün olmaması gibi özelliklere sahip olması, DYSY girişlerini etkileyebilme gücünü zayıflatmaktadır. Dolaylı vergiler içerisinde yer alan özellikle katma değer vergisi, yatırım yapılması planlanan ülkede malların satış fiyatlarını artırarak, vergiye konu olan mal ve hizmetlerin üretimini olumsuz

etkileyebilmektedir (Desai ve diğ., 2004).

Yabancı yatırımcıların yatırım kararlarını etkileyen vergiye dayalı faktörlerden birisi de vergisel teşviklerdir. Vergi teşvikleri, yatırımcıların vergi yüklerini azaltarak yatırım yapma motivasyonlarının artırılması şeklinde ifade edilebilir. DYSY girişlerini artırmak amacıyla vergi teşvikleri uygulanması, yabancı yatırımcılar açısından hem özendirici olmakta hem de kârlılık oranını artırabilmektedir. Örneğin, yabancı yatırımları cazip hale getirebilmek için uygulanan vergi teşviklerinden biri "vergi tatili"dir. Bu kavram, yeni faaliyete geçmiş firmaların belirli bir zaman içerisinde kurumlar vergisi ödemelerinden muaf tutulması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yabancı yatırımcı başlangıç yatırım maliyetlerini karşılayabilme gücüne ulaşana kadar kurumlar vergisi ödemeyecektir. Vergi teşviklerinden bir diğeri "yatırım indirimi" uygulamasıdır. Bu kavram, yapılacak yeni yatırımlarda vergiye tâbi matrahın belirli oranlarda düşürülerek firmanın daha düşük vergi ödemesini sağlamaktadır. Bazı ülkelerde ihracata yönelik harcamalar ile eğitim ve araştırma-geliştirme harcamalarının iki katını gider olarak gösterebilmek olanağının verilmesi bu tür teşviklere örnek olarak verilebilir. Bazı ülkelerde ise gümrük vergileri açısından teşvik uygulaması yapılmaktadır. İthal edilen yatırım/sermaye malları ve onların yedek parçaları üzerindeki vergilerin düşürülmesi veya vergiden muaf tutulması bu teşviklere örnek verilebilir. Söz konusu vergi teşvikleri yatırım maliyetlerini düşürmektedir. Hükümetler, vergi sisteminin bir istisnası olarak, öncelik verilmiş bölgeler ile endüstrilere DYSY çekebilmek amacıyla kurumlar vergisi avantajı da sağlayabilmektedir (Clark, 2001).

Vergi teşviklerine yönelik olarak yapılan ampirik çalışmaların bir bölümünde vergi teşvik uygulamalarının DYSY'yi belirleme açısından önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Devereux ve diğ.(2015)'e göre, Vergi teşvikleri uluslararası yatırımcı firmaların sermaye yapılarını güçlendirici bir etkiye sahiptir. Fakat bazı çalışmalarda ise söz konusu teşvik uygulamalarının DYSY üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla vergi teşvikleri ile DYSY girişleri arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmaların sonuçları arasında ortak bir görüş yoktur. DYSY girişlerine yönelik uygulanan vergi teşvikleri bazı çalışmalara göre yabancı yatırımları belirleyen bir faktör değildir. Bu teşvikler, yatırım kararı alındıktan sonra yatırımın nerede yapılabileceği konusunda belirleyici bir faktör olmaktadır. (Bkz. UNCTAD(1998), Morisset ve Pirnia(2000), Root ve Ahmet(1979) vb.).

Vergilendirme ve DYSY ilişkisini açıklamaya yönelik araştırmalar Hartman(1984,1985) ile başlamıştır. Bu konudaki araştırmaları, vergilerin DYSY üzerindeki etkilerine yönelik ampirik literatürün başlangıcı olarak görülmektedir. Hartman(1984) ABD'de DYSY'nin GSMH'ya oranının, vergi oranlarının ve yatırım getirilerinin(yatırımların geri dönüşü) bir fonksiyonu olduğunu ifade etmiştir. ABD'de 1965-1979 dönemine ait toplanan verileri kullanarak oluşturmuş olduğu teorisinde, DYSY'nin finansmanı birikmiş kârlar ve yeni fon transferlerine dayanmaktadır. Hartman(1984), DYSY'nin birikmiş kârları ile yatırım yapılan ülkenin yani kaynak ülkenin vergi oranları arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ampirik literatürde, Hartman'ın elde ettiği sonuçları destekleyen çalışmalar vardır. (Bkz. Boskin ve Gale(1987), Young(1988), Grubert ve Muti (1991), Hines ve Rice (1994), Loree ve Guisinger (1995), Cassou (1997), Kemsley (1998) ve Bilington (1999) vb.).

2000'li yıllardan itibaren vergileme ile DYSY arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalar kurumlar vergisi ile DYSY arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Bu çalışmalarda genellikle, dolaysız vergilerin DYSY'yi belirleyici bir güce sahip olduğuna yönelik sonuçlar elde edilmiştir (bkz. Desai ve diğ. (2004), Bellak and Leibrecht (2009), Ahmed, A. (2015), Sato (2012), Economou, F. ve diğ. (2016). etc.). Diğer taraftan yapılan ampirik çalışmaların bazılarında ise, vergiler ile DYSY arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Bkz. Lim (1983), Wheeler ve Mody (1992), Jackson ve Markowski (1995), Porcano ve Price (1996), Eshghi, G. ve diğ. (2016) etc.).

Vergiler ile DYSY arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmaların bir bölümü ise ikili vergi anlaşmalarının DYSY üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ülkeler arasındaki stopaj oranlarının düşürülmesinin amaçlandığı çok sayıda ikili vergi anlaşması bulunmaktadır. Bu çalışmaların bazılarında, ikili vergi anlaşmalarının DYSY üzerinde önemli olmayan bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bkz. Hallward- Dreimeier (2003), Blonigen, 2005)). Bunun aksine, Blonigen ve diğ.. (2014), ikili vergi anlaşmalarının DYSY üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

2.3. İşgücü Maliyeti

DYSY üzerinde belirleyici olan temel faktörlerden birisi, bir ülkedeki işgücü maliyetlerinin diğer ülkelere göre daha düşük olmasıdır. İşgücünün fiyatı olan ücretlerin nüfus artışıdaki hızlanmaya bağlı olarak düşmesi ve bu durumun toplam üretim maliyetlerini azaltması uluslararası yatırımları özendirilmektedir. Küreselleşme sürecinin çok hızlandığı 1990'lı yıllardan itibaren dünya ticaretinde söz sahibi olan uluslararası firmalar üretim faaliyetlerini ücretlerin düşük olduğu ülkelere kaydırmaktadır (Asiedu, 2002).

İşgücü maliyetleri ile DYSY girişleri arasındaki ilişki teorik açıdan ele alınırken iki görüşten bahsedilebilir. Birincisi; işgücü maliyetlerinin düşük olması GOÜ'lere doğru DYSY girişlerini artırmaktadır. Dolayısıyla işgücü maliyetleri ile DYSY girişleri arasında negatif bir ilişki vardır. İşgücü maliyetlerinin yüksek olması ise, ilgili ülkedeki mal ve hizmet fiyatlarının görece olarak yüksek olması sonucunu doğurmaktadır. Mal ve hizmet fiyatlarının görece yüksekliği ise, hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda rekabet gücünü zayıflatmaktadır. İkincisi; işgücü maliyetleri ile DYSY girişleri arasında bir ilişkinin olmadığını savunan görüştür. Bu görüşü savunanlara göre, işçilik maliyetlerinin toplam maliyet içerisindeki payı oldukça küçüktür. Bundan dolayı yabancı yatırımcılar açısından işgücü maliyeti üretim kararında etkili olmamaktadır. Ayrıca, yabancı yatırımcılar yatırım yerini belirlerken sadece işgücü maliyetlerinin düşük olmasına bakmamakta işgücünün verimliliğini de dikkate almaktadır (Chakrabarti, 2003).

İşgücü maliyeti ile DYSY girişleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda ampirik çalışma vardır. Bu çalışmalardan bazıları, ücret düzeylerinin yüksekliğinin DYSY girişlerini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır (Bkz. Buckley ve Dunning (1976), , Owen(1982), Gupta (1983), Schneider ve Frey (1985), Culem (1988), Moore (1993), Shamsuddin (1994), Barrell and Pain (1996), Pistoresi (2000), Love ve Lage-Hidalgo (2000), Janicki and Wunnava (2004), Ali and Guo (2005), Sarna (2005), Whyman and Baimbridge (2006), Bilgili ve diğ.(2012), Brandl, B. ve diğ. (2013), Sadekin ve diğ.(2015)). Literatürde işgücü maliyetleri ile DYSY

girişleri arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalarda vardır (Bkz. Caves (1974), Swedenbourg (1979), Kravis ve Lipsey (1982)).

2.4. Piyasa Hacmi

Piyasa hacmi, DYSY girişlerini belirleyen faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Teorik açıdan bakıldığında piyasa hacmi ile DYSY arasında pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir. Piyasa hacminin DYSY üzerinde belirleyici olma özelliği, neoklasik yaklaşımın piyasa hacmine yönelik görüşlerinden yararlanılarak açıklanabilir. Bu yaklaşıma göre piyasa hacminin geniş olması, üretilen veya üretilecek olan mal ve hizmetlere yönelik talebin yüksek olacağını göstermektedir. Piyasa hacminin genişlemesi toplam talebin artmasını sağlayarak DYSY girişlerini pozitif etkileyecektir. Yatırım yapılan ülkede elde edilen kârların firmalar düzeyinde içselleştirilmesini sağladığından piyasa hacminin büyük olması yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Bununla birlikte piyasanın büyüklüğü, ölçek ekonomilerinden yararlanmayı sağlayarak işlem maliyetlerini düşürebilecektir (Chakrabarti, 2003).

Davidson(1980), piyasa hacminin DYSY üzerinde belirleyici olabilme özelliğini iki faktöre bağlamıştır. Birincisi, satış hacmi ile stratejik açıdan önemli değildir. Örneğin satış hacmi kriterine göre bir malın ihracat yapılarak firmaya yüklemiş olduğu piyasaya giriş maliyetleri, eğer üretimi ilgili piyasa da gerçekleştirmiş olsaydı ortaya çıkacak maliyetler ile karşılaştırılmaktadır. İhracat yapılarak yabancı piyasalara girişte karşılaşılan maliyetler, üretimin ilgili yabancı piyasada yapılması sonucu doğacak maliyetlerden yüksek ise DYSY'nin gerçekleştirilmesi daha rasyonel olacaktır. Davidson, firmalar açısından piyasa hacminin, üretim yerinin ve talep yapısının kâr güdüsünden daha öncelikli olduklarını ifade etmiştir.

Pazar potansiyelinin belirlenmesinde üretim maliyetlerinin ve firmaların yer seçimi kararlarının birer değişken olarak kullanılması ilk defa Harris(1954) tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra yapılan çalışmaların çoğunda da pazar hacminin DYSY girişlerinin önemli bir belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bkz. Bandera ile White (1968), Green ve Cunningham (1975), Swedenborg (1979), Root ve Ahmet (1979), Kravis ve Lipsey (1982), Schneider ile Frey (1985), Culem (1988), Wheeler ve Mody (1992), Sader (1993), Tsai (1994), Shamsuddin (1994), Milner and Pentecost (1994), Singh ve Jun (1995), Lankes ve Venables (1996), Barrell and Pain (1996), Billington (1999), Chakrabarti (2001), Asiedu, (2002), Asiedu, E. (2006), Parletun (2008), Mayer ve diğ. (2014), Ojide ve diğ. (2016) etc.).

2.5. Dışa Açıklık

Bir ekonominin dışa açıklığı, dış ticaret hacmi/GSYH oranı yardımıyla hesaplanmaktadır. Bu oran ticaret kısıtlamalarının bir göstergesi olarak da kullanılmaktadır. Dışa açıklık oranı nispeten yüksek olan ülkelerde, üretim faktörlerinin ithal edilebilme ve üretilen malların ihraç edilebilme imkânı daha yüksek olmaktadır. Sermaye faktörünün bir ülkeye girişinin kolaylık derecesi de DYSY girişlerini belirleyen faktörler arasındadır. Sermaye kısıtlamalarının nispeten düşük olduğu ülkelere DYSY girişlerinin gerçekleşme ihtimali daha yüksektir (Chakrabarti, 2001).

Dışa açıklık olgusu, bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin uluslararası piyasalarda serbest dolaşım kurallarına uygun şekilde ticarete konu olacağının bir açıdan garantisini ortaya koymaktadır. Bundan dolayı dışa açıklığın DYSY girişlerini pozitif etkilemesi beklenmektedir. Ticaret önündeki engellerin kaldırılması, idari ve bürokratik engelleri azaltarak yatırım ortamının iyileşmesini sağlamaktadır. Bu durum uluslararası firmaların ilgisini çekmektedir. Uluslararası yatırımcı firmalar genellikle ihracata dayalı üretim yapan ekonomileri tercih etmektedir. Bunun sebebi, hem ihracat rekabet gücünün yüksek olması hem de ekonomik iklimin yatırımlar açısından daha elverişli olmasıdır. Dış ticaret kısıtlamalarının uygulandığı ülkelerde olası maliyetlerden kurtulmak isteyen yabancı firmalar, ihracata dayalı üretim yapan bağlı şirketlerini kullanarak dış piyasalara girmeyi tercih etmektedir. (Blonigen, 2005:15– 16).

Dışa açıklık ile DYSY girişleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların çoğunda bir ülkenin dışa açıklık oranı ile DYSY girişleri arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bkz. Riedel (1975), Kravis ve Lipsey (1982), Dollar (1992), Lucas, (1993), Chakrabarti,(2001), Asiedu (2006), Sekkat ve diğ. (2007), Campos ve Kinoshita (2008), Zakaria ve diğ. (2015), Shah ve Samdani(2015), Cantah ve diğ. (2016), Rachdi ve diğ. (2016), Okereke ve Ebulison (2016)). Yapılan bazı çalışmalarda ise dışa açıklık oranı ile DYSY girişleri arasında ya çok zayıf bir ilişkinin olduğu veya hiçbir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. DYSY'nin korumacı politikalarla pozitif etkilenebileceğini öne süren bazı çalışmalarda vardır (Bkz. Schmitz ve Bieri (1972), Lunn(1980), Lall ve Siddharthan (1982), Scaperlanda ve Balough (1983)).

2.6. Ulaşım Maliyetleri

Ulaşım maliyetleri ile DYSY girişleri arasındaki ilişki açıklanırken, hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde gerçekleşen ulaşım maliyetleri dikkate alınmalıdır. Ulusal düzeyde ulaşım maliyetlerinin yükselmesi DYSY girişlerini negatif yönde etkileyecektir. Çünkü; ulaşım maliyetlerindeki yükseliş yurt içinde üretilen mal ve hizmetleri ithal edilen mal ve hizmetler karşısında daha pahalı duruma getirecektir. Bu durum ise ülkenin rekabet gücünü olumsuz etkileyecektir. Diğer taraftan ulaşım maliyetlerinin yüksek olması, ihracata dayalı üretim yapan yabancı yatırımcıları değil, piyasa hacmini genişletmek isteyen yabancı yatırımcıları olumsuz etkileyecektir. Uluslararası düzeyde ulaşım maliyetlerinin yükselmesi, ulusal düzeyde üretim yapmak için gelen DYSY'yi olumlu etkilerken ihracata dayalı üretim yapan firmaları olumsuz etkileyecektir. Çünkü; uluslar arası düzeyde ulaşım maliyetlerinin yükselmesi ulusal piyasada üretim yapan yabancı firmaların rekabet gücünü olumlu yönde etkilerken, ihracata dayalı üretim yapan yabancı firmaların rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Sonuç olarak, uluslararası ulaşım maliyetlerinin yükselmesinin DYSY girişleri üzerindeki net etkisinin hangi yönde olduğunu söyleyebilmek oldukça zordur (Chakrabarti, 2003).

2.7. Doğal Kaynaklar

Dunning(1993)'e göre, bir ülkenin doğal kaynaklar açısından zengin olması II. Dünya Savaşının sonlarına kadar yabancı yatırımcıların o ülkede yatırım kararı almalarının temel sebebidir. Zaman içerisinde DYSY'nin özellikleri oldukça değişmiştir. Buna karşın, küreselleşmenin her piyasada kendisini gösterdiği günümüzde de doğal kaynaklara sahip

olmak DYSY girişlerini belirleyen faktörler arasındadır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından kıt olan doğal kaynaklar önem arz etmektedir.

Doğal kaynaklar ile DYSY girişleri arasındaki ilişkinin teorik olarak açıklanmasında iki farklı düşünce söz konusudur. Birincisi; bir ülkenin doğal kaynaklar açısından zengin olması DYSY girişlerini pozitif etkilemektedir. Bu görüşe göre sahip olunan doğal kaynaklar, ithal edilen malları satın alma gücü ile refah düzeyini artıracaktır. Yatırım düzeyi ve ekonomik büyüme oranını da olumlu etkilemesi beklenmektedir. Doğal kaynakların ihraç edilmesi ile yurt içi yatırımların finansmanında kullanılabilecek bir gelir elde edilebilecektir. Doğal kaynağın uluslararası taşıma maliyetlerinin yüksek olması durumunda yurt içinde yeni bir üretim tesisi kurulması veya teknolojik yeniliklerin o ülkeye getirilmesi söz konusu olabilecektir (Sachs ve Warner, 1995).

Doğal kaynaklar yönünden zengin olan bir ülkeye DYSY girişlerinin azalacağını öne süren ikinci bir görüş daha vardır. Bu görüşe göre, doğal kaynaklar ekonomik açıdan belirsizlikler ortaya çıkarak DYSY girişlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durumun arkasındaki sebep ise doğal kaynakların yatırımları dışlama etkisidir. Doğal kaynak miktarındaki artış, taşınmaz mallar piyasasında talebin artmasına neden olarak enflasyonist bir ortam oluşturabilecektir. Ayrıca, doğal kaynaklardan özellikle petrol arzında meydana gelen dalgalanmalar döviz kurlarındaki oynaklığı artırabilecektir. Enflasyon ve döviz kurları açısından belirsizliklerin oluşması ise DYSY girişlerini negatif etkileyecektir (Asiedu ve Lien, 2004).

Doğal kaynaklar ile DYSY girişleri arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalarda bir ülkenin doğal kaynak zenginliğinin DYSY girişlerinin önemli bir belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar vardır (Bkz. Owen (1982), Lim (1983), Aleksynska ve Olena (2013), Asiedu (2013), Bokpin ve diğ. (2015), Morris ve Jain (2016)). Doğal kaynak zenginliği ile DYSY girişleri arasında çok zayıf bir ilişkinin olduğu veya ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalarda vardır (Bkz. Root ve Ahmed (1979), Poelhekke ve Van der Ploeg. (2010), Poelhekke, S. ve Van der Ploeg, F. (2013), Henry ve diğ. (2015)).

2.8. Altyapı

Bir ülkenin sahip olduğu fiziksel altyapı DYSY girişlerini belirleyen faktörlerden biridir. Altyapı; ulaşım, iletişim, enerji ve beşeri sermaye gibi kavramları içermektedir. Beşeri sermayenin yüksek olduğu, iletişim altyapısı sorununun olmadığı ülkelerin doğrudan yatırımları çekme ihtimali yüksektir. Yabancı yatırımcılar altyapı olanaklarının sınırlı olduğu ülkelerde yatırım yaptıkları takdirde, üretim maliyetlerinin yükselmesi ve buna bağlı olarak getiri oranının düşmesi kaçınılmazdır. Yatırım yapılacak ülkenin altyapı açısından önemli eksikliklerinin olmadığı durumda ise işlem maliyetleri düşerken yatırım daha hızlı bir şekilde tamamlanabilecektir.

Asiedu (2002), bir ülkenin altyapı düzeyinin DYSY girişlerini pozitif etkileyeceğini ifade etmiştir. Çünkü, altyapı düzeyinin yetersiz olması ülkelerde işlem maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır Kaur ve diğ. (2016), ev sahibi ülkenin gelişmiş bir altyapı sistemine sahip olmasının, DYSY girişlerini olumlu yönde etkileyen bir faktör olduğunu ve ayrıca gelişmiş altyapı tesislerinin sayısının artırılmasının uzun dönemde üretim potansiyelini ve verimliliğini artırarak yüksek kârlılık beklentilerini de olumlu etkileyebileceğini öne sürmüştür.

Ampirik çalışmaların çoğunda altyapı ile DYSY girişleri arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bkz. Root ve Ahmed (1979), Head and Ries (1996), , Kumar (2001), Tsen (2005), Asiedu (2002), Leibrecht ve Riedl (2010), Kaur ve diğ. (2016)). Bazı çalışmalarda ise, altyapı ile DYSY girişleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır(Bkz. Bronzini (2004), Rutherford ve diğ. (2006)).

3. Politik Faktörler

DYSY girişlerini belirleyen önemli faktörler arasında ev sahibi ülkede geçerli olan politik rejim ve politik istikrar konuları da yer almaktadır. Yatırım kararının verilmesi, yabancı yatırımcıların geleceğe yönelik kâr beklentilerine ve ülkedeki güven ortamına bağlıdır. Yabancı yatırımcı, ilgili ülkenin siyasi durumunu ve siyasi geleceğini dikkate alarak pozisyonunu oluşturacaktır. Politik istikrarsızlık kavramı kapsamında; anayasal düzen içerisinde olmakla birlikte, politik kutuplaşmaların olduğu, koalisyon hükümetlerinin ülkeyi yönettiği, hükümetlerin değişim hızının yüksek olduğu ve anayasal sistemin değiştirilmeye zorlanması konuları yer almaktadır (Şanlısoy ve Kök,2010).

Politik istikrarsızlık konusundaki önemli çalışmalardan biri Alesina ve Perotti(1996)'ye aittir. Bu çalışmada politik istikrarsızlık kavramı; hükümet değişiklikleri(anayasal veya değil) ile politik şiddet ve sosyal huzursuzluk konuları ele alınarak incelenmiştir. Alesina ve Perotti(1996)'ye göre politik istikrarsızlık kavramının birinci boyutunu; hükümetlerin sona ermesi, koalisyon hükümetlerinin hüküm sürmesi, parlamento ve siyasi ortamın kutuplaşması oluşturmaktadır. Politik istikrarsızlığın ikinci boyutunu; toplum içerisindeki gerginliklerden dolayı ortaya çıkan sosyal karışıklıklar ve huzursuzluklar oluşturmaktadır. Bu kapsamda darbeler, suikastlar, ayaklanma ve grevler yer almaktadır. Bu sebeplerden dolayı bir ülkede politik istikrarsızlığın olması DYSY girişleri açısından olumsuz bir durumdur. Çünkü; politik ve sosyal anlamda gerginliklerin yaşandığı ülkelere yabancı sermayenin gelme ihtimali çok düşüktür. Yabancı yatırımcılar bu tür durumlarda daha önceden almış oldukları yatırım kararlarından bile rahatlıkla vazgeçebilmektedir.

DYSY daha önce de belirtildiği üzere uzun vadeli bir yatırım türüdür. Bir ülkede politik istikrarsızlığın olması durumunda yabancı yatırımcılar hemen ülkeden ayrılamaz. Ülkeden ayrılmak isteyen yabancı yatırımcılar batık maliyetleri karşılamak zorunda kalacaklardır. DYSY'nin bu özelliğinden dolayı, yabancı yatırımcılar ülkeye giriş yapmadan önce politik istikrarsızlığın olup olmadığını ve bu durumun kârlılığını nasıl etkileyebileceğini uzun dönemli bir bakış açısı ile değerlendirecektir. Bu değerlendirmeler sonucunda politik istikrarsızlık öngörüsünde bulunulması doğal olarak yatırımları olumsuz etkileyecektir(Li, 2006). Brada ve diğ.(2006), politik istikrarsızlığın ihracat ve yurt içi satışlarını azaltacağını, üretim yapısının ve tesislerinin zarar göreceğini öne sürmüştür. Politik istikrarsızlığın bir diğer sonucu ise, ulusal paranın değer kaybetmesidir. Bu durumda fiziksel ve fiziksel olmayan sermaye stoku değer kaybederek yatırımdan beklenen kârlılık düşecektir. Yabancı yatırımcıların söz konusu ülkede yatırım yapma düşünceleri rasyonelliğini kaybedecektir.

Politik istikrar ile DYSY arasındaki ilişki, çok sayıda ampirik çalışmaya konu olmuştur. Kim(2010), politik istikrar ile DYSY girişi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmaya göre, politik hakların yüksek olduğu ülkelerde sermaye çıkışlarının daha fazla olduğu, buna karşın

hükümet yolsuzluklarının yüksek ve demokrasi düzeyinin düşük olduğu ülkelerde ise sermaye girişlerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Politik istikrarsızlık ile DYSY girişleri arasında negatif bir ilişkinin olduğu ve politik istikrarsızlıktan kaynaklanan politik risklerin uluslararası firmaların yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşan ampirik çalışmalar vardır (Bkz. Dunning, (1993), Busse ve Hefeker (2005), Dupasquier ve Osajwe (2006), Asideu(2006), Jadhav, (2012)).

DYSY'yi belirleyen politik faktörler arasında yolsuzluk kavramı da çok sayıda ampirik çalışmaya konu olmuştur. Yolsuzluğun DYSY üzerinde etkisini inceleyen çalışmalarda farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır (Bkz. Godinez ve Liu(2015)). Birincisi; yolsuzluk ile ekonomik büyüme ve DYSY girişleri arasında pozitif ilişki vardır. İkincisi ise yolsuzluk ve DYSY girişleri arasında negatif bir ilişkinin olduğu sonucudur. Örneğin Kim(2010), politik istikrar ve DYSY girişleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, yolsuzlukların yüksek olduğu ve demokratik kazanımların düşük olduğu ülkelere olan DYSY girişlerinin nispeten daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna karşın, yolsuzlukların DYSY girişlerini azalttığı sonucuna ulaşan çalışmaların sayısı daha fazladır (Bkz. Habib ve Zurawicki (2002), Woo ve Heo (2009)).

Bayar ve Alakbarov(2016), yükselen piyasa ekonomilerinde yolsuzluk ile DYSY girişleri arasındaki ilişkiyi Westerlund-Durbin-Hausman (2008) eş bütünleşme testi kullanarak incelemiştir. Çalışmada, panelin bütününde yolsuzluğun DYSY girişlerinin cazibesini artırma konusunda önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer sonuca ulaşan başka çalışmalarda vardır (Bkz. Bellos ve Subasat(2011), Mudambi ve diğ.(2013),Helmy(2013)).

4. Kurumsal Faktörler

DYSY 'nin belirleyicilerinin incelendiği araştırmalarda iki farklı yaklaşımın kullanıldığını söyleyebiliriz. Birinci yaklaşımda, DYSY'nin ekonomik belirleyicileri üzerine bir analiz yapılırken, ikinci yaklaşımı benimseyen ve diğerine göre nispeten daha az sayıda olan çalışmalarda ise; ülkenin bürokratik, politik ve hukuksal yapısı ile siyasi istikrar, mülkiyet hakları gibi kurumsal faktörler ön plandadır (Artan, ve Hayaloglu,2015).

Bir ülkenin sahip olduğu hukuksal ve kurumsal düzey, DYSY'yi belirleyen temel faktörlerden biri olarak görülmektedir. Yabancı yatırımcı, yatırım sürecine başlar başlamaz ilgili ülkenin hukuksal ve kurumsal yapısıyla karşı karşıyadır. Bu açıdan bakıldığında yabancı yatırımcının yatırıma karar verirken ilgili ülkenin hukuksal ve kurumsal altyapısına yönelik araştırma ve değerlendirmelerde bulunması son derece doğaldır. Hukuksal ve kurumsal altyapının yetersiz olduğu bir ülkede yatırımın karlılık oranı yüksek olsa bile yabancı yatırımcılar açısından beklenen risk düzeyi oldukça yüksek olacaktır. Bu durumda yabancı yatırımcılar risk düzeyi daha düşük olan farklı yatırım alanlarına yönelecektir. Bir ülkedeki hukuksal ve kurumsal altyapının güçlü olması durumunda ise, yabancı yatırımcıların yatırımdan bekledikleri karlılık düzeyi ve beklenen risk düzeyinin olumlu şekilde etkilenmesi beklenmektedir.

Kurumsal faktörlerden birisi ekonomik özgürlük kavramıdır. Liberal yaklaşım açısından ekonomik özgürlük; üretim, tüketim ve bölüşüm süreçleri sırasında devlet tarafından konulmuş sınırlandırmaların bulunmadığı ve bireylerin kendi özgürlüklerini korumasına ve bu durumun sürdürülebilir olmasına olanak sağlayan bir ortam olarak ifade edilebilir. Bu kavram

merkezinde araştırmalara konu olan unsurlar; ekonomik girişim özgürlüğü, emek ve sermayenin ulusal ve uluslararası piyasalarda dolaşım hakkı ve düzeyi, mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü, piyasalara serbest giriş ve uluslararası ticaret özgürlüğü sayılabilir (Kurt, 2012).

Ekonomik özgürlüklerin yaygınlaşması; üretim, tüketim ve bölüşüm süreçlerini olumlu yönde etkileyerek ekonomik büyümeye ivme kazandırabilir. Büyüyen ve aynı zamanda kalkınma düzeyinin de yükseldiği bir ülkede iç talebin güçlü olması, yatırımdan beklenen karlılık düzeyini ve ileriye yönelik yatırım yapma düşüncesini pozitif yönde etkileyebilir. Yabancı yatırımcının, ekonomik büyümenin düşük ve istikrarsız olduğu bir ekonomi yerine büyüme ve kalkınma göstergeleri açısından daha yüksek ve istikrarlı ekonomileri tercih etmesi beklenir.

Klasik iktisadi düşüncenin öncüsü olarak kabul edilen Adam Smith, ekonomik özgürlüklerin yaygınlaştığı ve devletin ekonomiye belirli alanlar dışında müdahalelerinden uzaklaştığı ölçüde ülkenin zenginleşeceğini ifade etmiştir. Milton Friedman Kapitalizm ve Özgürlük(1962) adlı eserinde ise, özgürlükler ile refah düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu ileri sürmüştür. Friedman'a göre özgürlükler kapsamı içerisinde özel mülkiyet haklarına saygı ve teşebbüs özgürlüğü yer almaktadır. Ekonomik özgürlükler açısından engellerin kaldırılması, işbölümü ve uzmanlaşmayı artırarak kaynakların daha etkin olarak kullanılmasını sağlayarak refah düzeyinin toplumsal açıdan yükselmesine olanak verecektir (De Haan ve Sturm,2000). De Haan ve diğ.(2006)'e göre; ekonomik özgürlüklerin unsurlarından olan hukuki yapı ve mülkiyet haklarının korunması ekonomik büyüme için son derece önemlidir. Bir ülkede sözleşme ve mülkiyet haklarının kolay devredilebilmesi ve güvence altına alınması yatırım kararlarını olumlu etkileyerek dolaylı olarak ekonomik büyümeyi pozitif etkileyecektir. Mülkiyet haklarının korunması ise, servetin etkin bir şekilde dağılımını sağlayarak bir taraftan da tasarrufların karlılık düzeyi yüksek olan alanlara aktarılmasını sağlayarak ekonomik büyümeyi pozitif etkileyecektir.

Kurumsal faktörlerin DYSY girişleri üzerindeki etkisini araştıran çalışmalardan elde edilen sonuçlar genellikle söz konusu faktörlerin DYSY girişleri üzerinde çok önemli veya önemli birer etkiye sahip olduğunu göstermektedir (bkz. Demirtaş ve Akçay (2006), Grogan ve Moers (2001), Sekkat ve diğ.(2004), Busse ve Hefeker (2007), Azam(2010), Khan ve Akbar(2013), Campisi ve Caprioni(2016), Hoa ve Lin(2016), Economou ve diğ.(2016), Artan ve Hayaloğlu(2015)).

Artan ve Hayaloğlu(2015)'nin çalışmasında 29 OECD ülkesine yönelik olarak belirlenen hukuksal ve kurumsal faktörlerin DYSY girişleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler olan; politik risk ile bu kavram kapsamında olan hükümet istikrarı, iç karışıklık, dış karışıklık, askeriyenin politikaya etkisi, dinsel gerilimler, kanun ve düzen, bürokratik kalite, sosyoekonomik durum, etnik gerilimler ve yatırım profilinin DYSY girişleri ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla bir ülkede hukuksal ve kurumsal yapıda meydana gelen iyileşmeler DYSY girişlerini pozitif yönde etkilemektedir. Ayrıca bu çalışmada, kurumsal yapının kalitesini ölçmek için kullanılan bağımsız değişkenlerden kanun ve düzen, bürokratik kalite ve dinsel gerilimlerin DYSY girişleri üzerindeki belirleyici gücünün daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum bir

ülkedeki hukuksal ve kurumsal yapıdaki iyileşmelerin işlem maliyetlerini düşürerek yatırımlar için daha uygun bir ortamı oluşturacağını ifade eden ilgili literatürdeki çalışmalardan elde edilen sonuçlar ile uyumluluk göstermektedir.

5. Kültürel Faktörler

Bir toplumda yaşayan bireylerin insan davranışları ve sahip oldukları kültürel değerleri kültürel yapıyı oluşturmaktadır. İnsan olgusu üzerine inşa edilen kültürel faktörler bir ülkenin ekonomik yapısını ve işleyişini doğal olarak etkileyecektir.

DYSY girişlerini belirleyen kültürel faktörlerden birisi olarak kültürel farklılıktan bahsedilebilir. Yabancı yatırımcılar ile yatırım yapılacak ülkede yaşayan insanlar arasındaki kültürel farklılığın olması; yerel veya ulusal bilginin elde edilmesini, yatırım yapılacak ülkedeki kültürel yapının, sahip olunan gelenek ve göreneklerin anlaşılabilir olmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumda yabancı yatırımcının, yatırım başlamadan önceki ve yatırım sürecindeki alacağı pozisyonları belirleyecektir. Kültürel yakınlık teorisine göre, kültürel farklılık ne kadar yüksekse söz konusu ülkelerde yabancı yatırımcılar açısından yatırım iklimi o kadar kötüdür. Dolayısıyla iki ülke arasındaki kültürel farklılık arttıkça DYSY girişleri bundan olumsuz etkilenecektir. Kültürel yakınlık teorisi, yabancı yatırımcıların farklı piyasalarda karşılaşabileceği kültürel risklerin azaltılabilmesi için, bağlı kuruluşlara sahip olmak yerine uluslararası çok ortaklı girişimlerin tercih edilmesi gerektiğini öne sürmektedir (Lee ve diğ, 2008).

Kültürel farklılık olgusu DYSY türleri ile de ilişkilidir. İki ülke arasındaki kültürel farklılık düzeyi yükseldikçe yabancı yatırımcıların satın alma yöntemi yerine yeniden yatırım anlamına gelen yeşil alan yatırımlarını daha fazla tercih ettikleri sonucuna ulaşan çalışmalar vardır(bkz. Slangen ve Hennard, 2002). Bunun nedeni, kültürler arasındaki farklılıkların yönetim ve organizasyon faaliyetlerinde daha büyük farklılıklara neden olmasıdır. Bu yüzden uluslararası yatırımcıların satın alma yoluyla ülkeye girişleri rasyonel görülmemektedir. Bazı çalışmalarda ise gelişmekte olan ülkeler açısından kültürel farklılık olgusunun yatırım iklimini gelişmiş ülkelere göre daha olumsuz etkilediği, buna karşın kültürel farklılıklar ile başa çıkabilmek adına gelişmekte olan ülkelerde hızlı öğrenme ve uyum sağlayabilme yeteneklerinin geliştiği sonucuna ulaşılmıştır. Kültürel yakınlığın önemli bir unsuru da yatırım yapılacak ülkeye yönelik olan tarihsel bakış ve ilişkilerdir. Söz konusu ilişkileri sağlam olan ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin daha yüksek olması beklenmektedir (Kandoğan, 2016).

DYSY girişlerini belirleyen kültürel faktörler arasında ahlaki değerlerde sayılabilir. Ekonomi teorisinde rasyonel olan ekonomik karar birimlerinin ahlaki değerler üzerinden etkilenmemesi kabul edilmesine karşın, reel dünyada yatırımcıların kendilerini yabancı gördükleri, moral değerlerinden yoksun bir ortamda yatırım yapma isteksizliğinin oluşacağı söylenebilir. Yabancı yatırımcılar açısından karlılık düzeyi önemli olmasına karşın, ahlaki değerlerdeki farklılıkların da yatırım kararları üzerinde bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Özellikle 2003 yılından sonra yapılan çalışmalara göre, evsahibi ülkelerin kendi arasında etnik, dilsel ve dinsel olarak önemli farklılıklar bulunduğu ülkelere karşı ekonomik ilişkileri güçlendirme adına gayret içerisinde oldukları söylenebilir(Lucke ve Eichler (2016).

DYSY'yi belirleyen kültürel faktörlerden bir diğeri dinsel inanç ve farklılıklardır. Dini

inançların ekonomi üzerine etkili olduğu düşüncesinin teorik altyapısını Max Weber oluşturmuştur. Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu isimli ünlü eserinde, Protestanlığın modern kapitalizmin gelişimini desteklediğini ifade etmiştir. Weber, Hristiyanlığın kadercilik anlayışında büyük bir değişim meydana getirerek kadere inancın, dürüstlük, çalışma, disiplin, paranın ve zamanın israf edilmemesi olgularıyla birlikte olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu zihniyet dönüşümü ise sermaye birikimine ve Kapitalizmin yükselişine destek olmuştur. Weber, protestan ahlakını kapitalizmin gelişimini sağlayan temel unsur olarak kabul etmiştir (Günay,1988). DYSY'nin belirleyicisi olarak dini inaçlar ile DYSY girişleri arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalardan elde edilen bulgular, dini inaçların ekonomik yapı ve büyüme üzerinde etkisi olabileceğini göstermektedir (bkz. Barro ve McCleary (2003), Dolansky ve Alon (2008), Hergueux (2012) vb.).

6. Sonuç

DYSY girişlerinin belirleyicilerini açıklamaya yönelik yapılan araştırmaların çoğu, ekonomik faktörler üzerine yoğunlaşmıştır. Buna karşın, son yıllarda DYSY girişlerinin politik, kurumsal ve kültürel belirleyicilerine yönelik ampirik çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. DYSY girişlerinin kurumsal belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalar içerisinde, kurumsal yapının kalitesinin yükseltilmesiyle işlem maliyetlerinin düşürülebileceği ve bu durumda yabancı yatırımlar için elverişli bir ortam oluşturabileceği düşüncesini ortaya koyan çalışmaların sayısı artmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmanın finansmanı açısından DYSY girişlerine ihtiyacı olan ülkelerin politika yapıcılarının, DYSY girişlerini artırabilmek ve DYSY'nin ekonomiye daha yüksek düzeyde fayda sağlayabilmesi amacıyla kurumsal yapıların iyileştirilmesi ve standartlaştırılması için gerekli düzenlemeleri yapmaları son derece önemlidir. Türkiye gibi Ortadoğu kültürüne çok yakın ve din olgusunun toplumsal yaşamda oldukça önemli bir yere sahip olduğu ülkelerde, özellikle DYSY girişlerini belirleyen kültürel faktörler arasında yer alan din olgusu ve kültürel farklılıklar ile DYSY girişleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sayısı artırılmalıdır. Bu araştırmalar, DYSY girişlerini teşvik eden ekonomi politikalarının oluşturulmasında politika yapıcılarına yol gösterebilir ve faydalı olabilir.

Kaynakça

- Ahmad, F., Draz, M. U., Yang, S. C. (2016). Exchange Rate, Economic Growth and Foreign Direct Investment in Emerging Asian Economies: Fresh Evidence from Long Run Estimation and Variance Decomposition Approach.
- Ahmed, A. A. A. (2015). Relationship between Foreign Direct Investment and Company Taxation: Case of Bangladesh. *American Journal of Trade and Policy*, 2(2), 125-129.
- Alba, J. D., Wang, P., Ho, W. Y. (2007). Relative access to credit, relative wealth and FDI: firm-level evidence from Japanese FDI into the United States. *Journal of Economic Integration*, 231-25
- Alesina, A., Perotti, R. (1996). Income distribution, political instability, and investment. *European economic review*, 40(6), 1203-1228.
- Ali, S., Guo, W. (2005). Determinants of FDI in China. *Journal of global business and*

technology, 1(2), 21-33.

Aleksynska, M., Havrylchyk, O. (2013). FDI from the south: The role of institutional distance and natural resources. *European Journal of Political Economy, 29*, 38-53.

Amusa, K., Monkam, N., Vieg, N. (2016). Foreign aid and Foreign direct investment in Sub-Saharan Africa: A panel data analysis (No. 201642). *University of Pretoria, Department of Economics.*

Artan, S., ve Hayaloglu, P. (2015). Dogrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumsal Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Örneği/Institutional Determinants of Foreign Direct Investment: Evidence from OECD Countries. *Ege Akademik Bakis, 15(4)*, 551.

Asiedu, E. (2002). On the determinants of foreign direct investment to developing countries: is Africa different? *World development, 30(1)*, 107-119.

Asiedu, E., Lien, D. (2004). Capital controls and foreign direct investment. *World development, 32(3)*, 479-490.

Asiedu, E. (2006). Foreign direct investment in Africa: The role of natural resources, market size, government policy, institutions and political instability. *The World Economy, 29(1)*, 63-77.

Asiedu, E. (2013), Foreign Direct Investment, Natural Resources and Institutions , *Department of Economics, University of Kansas, Lawrence, KS.*

Azam (2010). Institutional and Macro Economic Policy Factors on Foreign Direct Investment: South Asian Countries Case. *African Journal of Business Management, 5(11)*: 4306-4313.

Bandera, V. N., White, J. T. (1968). US direct investments and domestic markets in Europe. *Economia Internazionale, 21(1)*, 117-233.

Barrell, R., Pain, N. (1996). An econometric analysis of US foreign direct investment. *The review of economics and statistics, 200-207.*

Barro, R. ve McCleary, R. (2003). Religion and economic growth (No. w9682). *National Bureau of Economic Research.*

Batmaz, N., Tunca, H. (2005). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye*. Birinci Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Bayar, Yılmaz; Alakbarov, Naib (2016). Corruption and Foreign Direct Investment Inflows In Emerging Market Economies. *Ecoforum Journal, 5(2)*. (<http://ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/431/270>).

Bellak, C., Leibrecht, M. (2009). Do low corporate income tax rates attract FDI? Evidence from Central-and East European countries. *Applied Economics, 41(21)*, 2691-2703.

Bellos, S., Subasat, T (2011) Corruption and Foreign Direct Investment: A Panel Gravity Model Approach, *Bulletin of Economic Research, vol. 64, no.4:565-574.*

Bilgili, F., Tülüce, N. S. H., Doğan, İ. (2012). The determinants of FDI in Turkey: a Markov regime-switching approach. *Economic Modelling, 29(4)*, 1161-1169.

Billington, N. (1999). The location of foreign direct investment: an empirical analysis.

Applied economics, 31(1), 65-76.

Blonigen, B. A. (1997). Firm-specific assets and the link between exchange rates and foreign direct investment. *The American Economic Review*, 447-465.

Blonigen, B. A. (2005). A review of the empirical literature on FDI determinants. *Atlantic Economic Journal*, 33(4), 383-403.

Blonigen, B. A., Oldenski, L., Sly, N. (2014). The differential effects of bilateral tax treaties. *American Economic Journal: Economic Policy*, 6(2), 1-18.

Bokpin, G. A., Mensah, L., Asamoah, M. E. (2015). Foreign direct investment and natural resources in Africa. *Journal of Economic Studies*, 42(4), 608-621.

Boskin, M. J., Gale, W. G. (1987). New results on the effects of tax policy on the international location of investment. In *The effects of taxation on capital accumulation* (pp. 201-222). *University of Chicago Press*.

Brada, J. C., Kutan, A. M., Yigit, T. M. (2006). The effects of transition and political instability on foreign direct investment inflows. *Economics of Transition*, 14(4), 649-680.

Brandl, B., Strohmer, S., Traxler, F. (2013). Foreign direct investment, labour relations and sector effects: US investment outflows to Europe. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(17), 3281-3304.

Bronzini, R. (2004). Foreign direct investment and agglomeration: evidence from Italy. In *ERSA conference papers* (No. ersa04p321). *European Regional Science Association*.

Buckley, P. J., Dunning, J. H. (1976). The industrial structure of US direct investment in the UK. *Journal of International Business Studies*, 7(2), 5-13.

Busse, M., Hefeker, C. (2007). Political risk, institutions and foreign direct investment. *European journal of political economy*, 23(2), 397-415.

Campisi, J. M., Caprioni, E. (2016). Social and Political Risks: Factors Affecting FDI in China's Mining Sector. *Thunderbird International Business Review*.

Campos, N. F., Kinoshita, Y. (2008). Foreign direct investment and structural reforms: Evidence from Eastern Europe and Latin America. *IMF Working Papers*, 1-38.

Cantah, G. W., Brafu-Insaidoo, G. W., Wiafe, E. A., Adams, A. (2016). FDI and Trade Policy Openness in Sub-Saharan Africa. *Eastern Economic Journal*.

Cassou, S. P. (1997). The link between tax rates and foreign direct investment. *Applied Economics*, 29(10), 1295-1301.

Caves, R. E. (1974). Causes of direct investment: Foreign firms' shares in Canadian and United Kingdom manufacturing industries. *The Review of Economics and Statistics*, 279-293.

Caves, R. E. (1988). Exchange-rate movements and foreign direct investment in the United States. *Harvard Institute of Economic Research*, Harvard University.

Chakrabarti, A. (2001). The determinants of foreign direct investments: Sensitivity analyses of cross-country regressions. *Kyklos*, 54(1), 89-114.

Chakrabarti, A. (2003). A theory of the spatial distribution of foreign direct investment.

International Review of Economics & Finance, 12(2), 149-169.

Clark W. Steven (2001). Tax Policy Study: Corporate Tax Incentives For Foreign Direct Investment, OECD No 4. Paris.

Culem, C. G. (1988). The locational determinants of direct investments among industrialized countries. *European economic review*, 32(4), 885-904.

Davidson, W. H. (1980). The location of foreign direct investment activity: Country characteristics and experience effects. *Journal of international business studies*, 11(2), 9-22.

De Haan, J., ve Sturm, J. E. (2000). On the relationship between economic freedom and economic growth. *European Journal of Political Economy*, 16(2), 215-241.

De Haan, J., Lundström, S.,ve Sturm, J. E. (2006). Market-oriented institutions and policies and economic growth: A critical survey. *Journal of Economic Surveys*, 20(2), 157-191.

Demirtaş, G; Akçay, S,(2006). Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Kanıt. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2),1-19.

Desai, M. A., Foley, C. F., Hines, J. R. (2004). Foreign direct investment in a world of multiple taxes. *Journal of Public Economics*, 88(12), 2727-2744.

Devereux, M. P., Maffini, G.,Xing, J. (2015). Corporate tax incentives and capital structure: empirical evidence from UK tax returns (No. 1507). (http://www.sbs.ox.ac.uk/sites/default/files/Business_Taxation/Docs/Publications/Working_Papers/Series_15/WP1507.pdf).

Dixit, A. (1989). Hysteresis, import penetration, and exchange rate pass-through. *The Quarterly Journal of Economics*, 205-228.

Dolansky, E.,I. Alon. (2008). Religious Freedom, Religious Diversity and Japanese Foreign Direct Investment. *Research in International Business and Finance* ,22 (1): 29–39.

Dollar, D. (1992). Outward-oriented developing economies really do grow more rapidly: evidence from 95 LDCs, 1976-1985. *Economic development and cultural change*, 40(3), 523-544.

Dunning, J. H. (1993). *International direct investment patterns. In The Global Race for Foreign Direct Investment* (pp. 107-132). Springer Berlin Heidelberg.

Dunning, J. H. (1998). Globalization and the new geography of foreign direct investment. *Oxford Development Studies*, 26(1), 47-69.

Dupasquier, C.,Osakwe, P. N. (2006). Foreign direct investment in Africa: Performance, challenges, and responsibilities. *Journal of Asian Economics*, 17(2), 241-260.

Economou, F., Hassapis, C., Philippas, N.,Tsionas, M. (2016). Foreign Direct Investment Determinants in OECD and Developing Countries. *Review of Development Economics*.

Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan(2005). *Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması*, 8. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Eshghi, G., Eshghi, A.,Li, R. (2016). Corporate Income Tax as a Determinant of Foreign

Direct Investment in Central and Eastern Europe. *European Journal of Business and Social Sciences*, 4(11), 111-123.

Froot, K. A., & Stein, J. C. (1991). Exchange rates and Foreign Direct Investment: An Imperfect Capital Markets Approach, *Quartely Journal of Economics*.

Godinez, J. R., Liu, L. (2015). Corruption distance and FDI flows into Latin America. *International Business Review*, 24(1), 33-42.

Goldberg, L. S., Kolstad, C. D. (1994). Foreign direct investment, exchange rate variability and demand uncertainty (No. w4815). *National Bureau of Economic Research*.

Goldberg, L. S., Klein, M. W. (1997). Foreign direct investment, trade and real exchange rate linkages in Southeast Asia and Latin America (Vol. 6344). *National Bureau of Economic Research*.

Gövdere, B. (2003). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği. *Dış Ticaret Dergisi*, 28, 1-11.

Green, R. T., Cunningham, W. H. (1975). The determinants of US foreign investment: An empirical examination. *Management International Review*, 113-120.

Grogan, L., Moers, L. (2001). Growth empirics with institutional measures for transition countries. *Economic systems*, 25(4), 323-344.

Grubert, H., Mutti, J. (1991). Financial flows versus capital spending: alternative measures of US-Canadian investment and trade in the analysis of taxes. In *International Economic Transactions: Issues in Measurement and Empirical Research* (pp. 293-320). *University of Chicago Press*.

Gupta, V. K. (1983). A simultaneous determination of structure, conduct and performance in Canadian manufacturing. *Oxford Economic Papers*, 35(2), 281-301.

Günay, Ü. (1988). Max Weber'in Din Sosyolojisindeki Yeri ve Önemi. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(5), 1-10.

Habib, M., Zurawicki, L. (2002). Corruption and foreign direct investment. *Journal of international business studies*, 33(2), 291-307.

Hallward-Dreimeier, M. (2003). Do Bilateral Investment Treaties Attract FDI? Only a bit and it might bite. *World Bank Policy Research Working Paper Series*, (3121).

Harris, C. D. (1954). The Market as a Factor in the Localization of Industry in the United States. *Annals of the association of American geographers*, 44(4), 315-348.

Hartman, D. G. (1984). Tax policy and foreign direct investment in the United States. *National tax journal*, 475-487.

Hartman, D. G. (1985). Tax policy and foreign direct investment. *Journal of Public economics*, 26(1), 107-121.

Head, K., Ries, J. (1996). Inter-city competition for foreign investment: static and dynamic effects of China's incentive areas. *Journal of Urban Economics*, 40(1), 38-60.

Healy, P. M., Palepu, K. G. (1993). International Corporate Equity Associations: Who, Where,

- and Why?. In Foreign direct investment (pp. 231-254). *University of Chicago Press*.
- Helmy, H.E. (2013) The Impact of Corruption on FDI: Is MENA an Exception?, *International Review of Applied Economics*, vol. 27, no. 4:491-514.
- Henry, K., Saadatmand, Y., Toma, M. (2015). Determinants of Foreign Direct Investment in Central and South America and the Caribbean Islands. *Journal of International Business Research*, 14(1), 58.
- Hergueux, J. (2012). How does religion bias the allocation of Foreign Direct Investment? The role of institutions. *Economie internationale*, (4), 53-76.
- Hines Jr, J., Rice, E. (1994). Fiscal Paradise: Foreign Tax Havens and American Business. *Quarterly Journal of Economics*, 109(1), 149.
- Hoa, D. T. T., Lin, J. Y. (2016). Determinants of Foreign Direct Investment in Indochina: A Holistic Approach. *International Journal of Business and Applied Social Science*, 2(1), 1-10.
- Itagaki, T., (1981). The theory of the mnf under exchange-rate uncertainty, *Canadian Journal of Economics* 14, 276-297.
- Jackson, S., Markowski, S. (1995). The Attractiveness of Countries to Foreign Direct Investment Implications for the Asia-Pacific Region. *Journal of world trade*, 29(5), 159-179.
- Jadhav, P. (2012). Determinants of foreign direct investment in BRICS economies: Analysis of economic, institutional and political factor. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 37, 5-14.
- Janicki, H. P., Wunnavu, P. V. (2004). Determinants of foreign direct investment: empirical evidence from EU accession candidates. *Applied economics*, 36(5), 505-509.
- Kandogan, Y. (2016). Economic development, cultural differences and FDI. *Applied Economics*, 48(17), 1545-1559.
- Kaur, M., Khatua, A., ve Yadav, S. S. (2016). Infrastructure Development and FDI Inflow to Developing Economies: Evidence from India. *Thunderbird International Business Review*.
- Kemsley, D. (1998). The effect of taxes on production location. *Journal of Accounting research*, 36(2), 321-341.
- Khan, M. M., Akbar, M. I. (2013). The impact of political risk on foreign direct investment. *International Journal of Economics and Finance*, 5(8), 147.
- Kim, H. (2010). Political stability and foreign direct investment. *International Journal of Economics and Finance*, 2(3), 59.
- Kiyota, K., Urata, S. (2004). Exchange rate, exchange rate volatility and foreign direct investment. *The world economy*, 27(10), 1501-1536.
- Klein, M. W., Rosengren, E. (1994). The real exchange rate and foreign direct investment in the United States: relative wealth vs. relative wage effects. *Journal of international Economics*, 36(3), 373-389.
- Knauer, A. (2008). Impact of international taxation on FDI location choice. *GRIN Verlag*.
- Kogut, B., Chang, S. J. (1996). Platform investments and volatile exchange rates: Direct

investment in the US by Japanese electronic companies. *The Review of Economics and Statistics*, 221-231.

Kohlhagen, S.W., (1977). The effect if exchange-rate adjustments on international investment: Comment, P.B. Clark, D.E. Logue and R.Sweeney (eds.) *The Effect of Exchange Rate Adjustments* (US Government Printing Office, Washington, DC).

Kravis, I. B.,Lipsey, R. E. (1982). The location of overseas production and production for export by US multinational firms. *Journal of international economics*, 12(3-4), 201-223.

Kumar, N. (2001). Determinants of location of overseas R&D activity of multinational enterprises: the case of US and Japanese corporations. *Research Policy*, 30(1), 159-174.

Kurt, S. (2012). Hayek'in özgürlük ve Adalet Teorisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(3), 199-213.

Lall, S.,Siddharthan, N. S. (1982). The monopolistic advantages of multinationals: Lessons from foreign investment in the US. *The Economic Journal*, 92(367), 668-683.

Lankes, H. P., Venables, A. J. (1996). Foreign direct investment in economic transition: the changing pattern of investments. *Economics of Transition*, 4(2), 331-347.

Lee, S. H., Shenkar, O.,Li, J. (2008). Cultural distance, investment flow, and control in cross-border cooperation. *Strategic Management Journal*, 29(10), 1117-1125.

Leibrecht, M.,Riedl, A. (2010). Taxes and infrastructure as determinants of foreign direct investment in Central and Eastern European countries revisited: New evidence from a spatially augmented gravity model (http://epub.wu.ac.at/2949/1/workingpaper42_leibrecht_online.pdf).

Li, Q. (2006). Political violence and foreign direct investment. *Research in global strategic management*, 12, 231-255.

Lim, D. (1983). Fiscal incentives and direct foreign investment in less developed countries. *The Journal of Development Studies*, 19(2), 207-212.

Loree, D. W., Guisinger, S. E. (1995). Policy and non-policy determinants of US equity foreign direct investment. *Journal of International Business Studies*, 26(2), 281-299.

Love, J. H.,Lage-Hidalgo, F. (2000). Analysing the determinants of US direct investment in Mexico. *Applied Economics*, 32(10), 1259-1267.

Lucas, R. E. (1993). On the determinants of direct foreign investment: evidence from East and Southeast Asia. *World development*, 21(3), 391-406.

Lucke, N.,Eichler, S. (2016). Foreign direct investment: the role of institutional and cultural determinants. *Applied Economics*, 48(11), 935-956.

Lunn, J. (1980). Determinants of US direct investment in the EEC: further evidence. *European economic review*, 13(1), 93-101.

Mahamad Zakaria, M. F., Ngah, W., Saini, W. A., Law, S. H. (2015). The impact of FDI inflows on R&D activities in developing countries: a panel data analysis.

Mayer, T., Melitz, M. J., Ottaviano, G. I. (2014). Market size, competition, and the product

mix of exporters. *The American Economic Review*, 104(2), 495-536.

Milner, C., Pentecost, E. (1994). The determinants of the composition of US foreign direct investment in UK manufacturing. *The Economics of International Investment*, Edward Elgar, Brookfield, Vermont, USA.

Moore, M. O. (1993). Determinants of German manufacturing direct investment: 1980–1988. *Weltwirtschaftliches archiv*, 129(1), 120-138.

Moosa, I. A. (2002). Foreign Direct Investment: Theory. Evidence and Practice, *Hampshire*.

Moosa, I. A. (2009). The determinants of foreign direct investment in MENA countries: an extreme bounds analysis. *Applied Economics Letters*, 16(15), 1559-1563.

Morisset, J., Pirnia, N. (2000). How tax policy and incentives affect foreign direct investment: a review (Vol. 2509). *World Bank Publications*.

Morris, S., Jain, P. A. (2016). Determinants of Outward FDI: Empirical Analysis of OECD Source Countries. (<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2733040>).

Mudambi, R., Navarra, P., Delios, A. (2013). Government Regulation, Corruption and FDI, *Asia Pacific Journal of Management*, vol.30, 487-511.

Ojide, M. G., Chigozie, A. O., Eke, F. A. (2016). Foreign Direct Investment in Nigeria: Reassessing the Role of Market Size. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 6(2), 95-104.

Okereke, E. J., Ebulison, N. O. (2016). Determinants of Foreign Direct Investment Inflows in Nigeria: An Empirical Analysis (1970-2011). (<https://ssrn.com/abstract=2756975>).

Owen, R. F. (1982). Inter-industry determinants of foreign direct investments: a Canadian perspective. *New Theories of Multinational Enterprise*, 238-253.

Parletun, J. (2008). The determinants of foreign direct investment: A regional analysis with focus on Belarus. (<http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/1336912>).

Pistoresi, B. (2000). Foreign direct investment and localization factors: Latin America and the Southeast Asia. *Rivista di Politica Economica*, 90, 27-44.

Poelhekke, S., Van der Ploeg, R. (2010). Do Natural Resources Attract FDI? Evidence from non-stationary sector level data (<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1950092>).

Poelhekke, S., Van der Ploeg, F. (2013). Do Natural Resources Attract Nonresource FDI?. *Review of Economics and Statistics*, 95(3), 1047-1065.

Porcano, T. M., Price, C. E. (1996). The effects of government tax and nontax incentives on foreign direct investment. *Multinational Business Review*, 4(1), 9.

Pradhan, R. , Saha, D. , Gupta, V. (2011). ‘Determinants of FDI in SAARC countries: an investigation using panel VAR model’. *Information Management and Business Review*. 3, 2, 117-126.

Rachdi, H., Brahim, M., Guesmi, K. (2016). Determinants Of Foreign Direct Investment: The Case Of Emerging Markets. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 32(4), 1033-1040.

Ray, E. J. (1989). The determinants of foreign direct investment in the United States, 1979-85.

- In Trade policies for international competitiveness (pp. 53-84). *University of Chicago Press*.
- Razin, A. (2004). The contribution of FDI flows to domestic investment in capacity, and vice versa. In *Growth and Productivity in East Asia, NBER-East Asia Seminar on Economics*, Volume 13 (pp. 149-176). University of Chicago Press.
- Razin Assaf, Sadka Efraim(2007). *Foreign Direct Investment Analysis of Aggregate Flows*, Princeton University Press 41 William Street, New Jersey.
- Reidel, J. (1975). The Nature and Determinants of Export Oriented FDI in a Developing Country: A Case Study of Taiwan. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 111.
- Root, F. R., Ahmed, A. A. (1979). Empirical determinants of manufacturing direct foreign investment in developing countries. *Economic Development and Cultural Change*, 751-767.
- Rutherford, T., Tarr, D., Shepotylo, O. (2006). The impact of WTO accession and the DDA: the importance of liberalization of barriers against FDI in services for growth and poverty reduction. *Poverty and the WTO*, 467-96.
- Sachs, J. D., Warner, A. M. (1995). Natural resource abundance and economic growth (No. w5398). *National Bureau of Economic Research*.
- Sadekin, M., Muzib, M., Abbasi, A., Amin, A. (2015). Contemporary Situation of FDI and its Determinants: Bangladesh Scenario. *American Journal Of Trade And Policy*, 2(2), 121-124.
- Sader, F. (1993). Privatization and foreign investment in the developing world. *World bank working paper*, (1202).
- Sarna, R. (2005). The impact of core labour standards on Foreign Direct Investment in East Asia. *Japan Institute for Labour Policy and Training*. Tokyo, Japan. October.
- Sato, T. (2012). Empirical analysis of corporate tax and foreign direct investment. *Public Policy Review*, 8(1), 1-20.
- Sawalha, N. N., Elian, M. I., Suliman, A. H. (2016). Foreign capital inflows and economic growth in developed and emerging economies: A comparative analysis. *The Journal of Developing Areas*, 50(1), 237-256.
- Scaperlanda, A., Balough, R. S. (1983). Determinants of US direct investment in the EEC: revisited. *European Economic Review*, 21(3), 381-390.
- Schmitz, A., Bieri, J. (1972). EEC tariffs and US direct investment. *European Economic Review*, 3(3), 259-270.
- Schneider, F., Frey, B. S. (1985). Economic and political determinants of foreign direct investment. *World development*, 13(2), 161-175.
- Sekkat, K., Veganzones-Varoudakis, M. A. (2004). Trade and Foreign Exchange Liberalization, Investment Climate, and FDI in the MENA Countries. *World Bank, Middle East and North Africa*, the Office of the Chief Economist.
- Sekkat, K., Veganzones-Varoudakis, M. A. (2007). Openness, investment climate, and FDI in developing countries. *Review of Development Economics*, 11(4), 607-620.
- Shah, M. H., Samdani, S. (2015). Impact of Trade Liberalization on FDI Inflows to D-8

Countries. *Global Management Journal for Academic & Corporate Studies*, 5(1), 31.

Shamsuddin, A. F. (1994). Economic determinants of foreign direct investment in less developed countries. *The Pakistan Development Review*, 41-51.

Sin, C. Y., Leung, W. F. (2001). Impacts of FDI liberalization on investment inflows. *Applied Economics Letters*, 8(4), 253-256.

Singh, H., Jun, K. W. (1995). Some new evidence on determinants of foreign direct investment in developing countries. *World Bank policy research working paper*, (1531).

Slangen, A., Hennart, J. F. (2002). Cultural distance and foreign direct investments: a comprehensive model explaining the impact of national cultural differences on entry mode choice and subsidiary performance. *In Competitive paper for the 28th annual meeting of the European International Business Academy*.

Stevens, G. V. (1998). Exchange rates and foreign direct investment: A note. *Journal of Policy Modeling*, 20(3), 393-401. Tsai, P. L. (1994). Determinants of foreign direct investment and its impact on economic growth. *Journal of economic development*, 19(1), 137-163.

Swedenborg, B. (1979). The multinational operations of Swedish firms: An analysis of determinants and effects. Stockholm: *Industrial Institute for Economic and Social Research*.

Şanlısoy, S.; Kök, R. (2010). Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987–2006). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 101-125.

Tsen, W. H. (2005). The determinants of foreign direct investment in the manufacturing industry of Malaysia. *Journal of economic cooperation*, 26(2), 91-110.

UNCTAD(1998). World Investment Report (http://unctad.org/en/Docs/wir1998_en.pdf).

UNCTAD(2003). World Investment Report (http://unctad.org/en/docs/wir2003light_en.pdf).

UNCTAD(2016). World Investment Report (http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_en.pdf).

Yılmaz, Kamil (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisi'ne Doğru, (<http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/DYYStrateji-TR.pdf>).

Young, K. H. (1988). The effects of taxes and rates of return on foreign direct investment in the United States. *National Tax Journal*, 109-121.

Whyman, P., Baimbridge, M. (2006). *Labour market flexibility and foreign direct investment*. DTI.

Wheeler, D., Mody, A. (1992). International investment location decisions: The case of US firms. *Journal of international economics*, 33(1), 57-76.

Woo, J. Y., Heo, U. (2009). Corruption and foreign direct investment attractiveness in Asia. *Asian Politics & Policy*, 1(2), 223-238.

Copyrights

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to the journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>).